

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

**HALK DİNİ VE KİTABİ (RESMİ) DİN AYRIMI
BAĞLAMINDA MOĞOLİSTAN KAZAKLARININ
İNANÇ VE UYGULAMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Janarbyek KYENPYEIL

BURSA – 2016

TC

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

HALK DİNİ VE KİTABİ (RESMİ) DİN AYRIMI
BAĞLAMINDA MOĞOLİSTAN KAZAKLARININ
İNANÇ ve UYGULAMALARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Janarbyek KYENPYEIL

Danışman:
Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

BURSA - 2016

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda 701421037 numaralı **Janarbyek Kyenpyeil**'in hazırladığı “**Halk Dini Ve Kitabı (Resmi) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç Ve Uygulamaları**” Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, **01./07/** 2016 günü **16:00 - 17:30**..saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı/~~başarısız~~ olduğuna oybirliği/~~oy çokluğu~~ ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Kemal ATAMAN

Uludağ Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

...../...../ 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum “Halk Dini ve Kitabı (Resmi) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

01.07/2016

Adı Soyadı: Janarbyek Kyenpyeil

Öğrenci No: 701421037

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Tezli yüksek lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Janarbyek KYENPYEIL
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Sosyolojisi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 84
Mezuniyet Tarihi	: / / 2016
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Halk Dini ve Kitabî (Resmî) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde Moğolistan'da Kazakların en yoğun yaşadığı Bayan-Ölgii İli'nin coğrafi konumu, etnik yapısı, tarihi, ülkedeki yakın dönem din politikaları ele alınmıştır. Birinci bölümde ele alınan son konu ise dini yapıdır. Dini yapı kendi içinde iki ana başlığa ayrılmıştır: Bu başlıklar dini bilgi kaynakları ve dinî örgütlenmedir. Dini bilgi kaynakları aile, cami, dini kitaplar ve eğitimidir. Dini örgütlenme ise resmi dinî örgütlenme ve gayriresmî dinî örgütlenme diye incelenmiştir.

İkinci bölümde öncelikle resmi din/halk dini ayrımına yer verilmiş, daha sonra halk dininin taşıyıcıları ve uygulayıcıları olan bahsilar ele alınmıştır. Bunlardan sonra İslam'ın formel ibadetleriyle ilgili inanç ve uygulamalar ile geçiş dönemlerine ait inanç ve uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir.

Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar başlığı altında doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası konularını ele alıp, aşerme, kısırlığı giderme, hamilelik, ad koyma, kırklık, beşiğe salma ve tusau keser gibi uygulamaları incelemeye çalıştık.

Evlilikle İlgili İnanç ve Uygulamalar başlığı altında Kazaklarda evlenme merasimi, kız isteme, nişanlılık, öltürü ve uran, kalın mal, düğün ve düğün sonrası yapılan uygulamalara açıklık getirmeye çalıştık.

Ölümle ilgili inanç ve uygulamalar başlığı altında Kazakların ölümle ilgili ritüelleri ele alınmış olup, Kazaklarda ölüm öncesi yapılan uygulamalar, ölüm belirtisi, ölüm sonrası yapılan ritüeller; körıs (coktau), cenaze yıkama, kefenleme, mezar kazma, cenaze duyursu, ıskat ve devir yürütme, cenaze namazı, defin merasimi ve defin sonrası yapılan uygulamalar incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Moğolistan, Kazaklar, Bayan-Ölgii, resmi din, halk dini, geçiş dönemleri, bahsı, dini hayat

ABSTRACT

Name and Surname : Janarbyek Kyenpyeil
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religion Sciences
Branch : Sociology of Religion
Degree Awarded : Master
Page Number : XI + 84
Degree Date : / / 2016
Supervisor : Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Beliefs and Rituals of Mongolia Kazakhs in Context of Folk Religion and Formal Religion

The thesis consists of one introduction, two chapters and one conclusion. First Chapter; information is given about Bayan-Olgii's (most densely inhabited city of Kazakhs in Mongolia) geographical location, ethnic structure and history. The other units of the first chapter includes religious factors of Bayan-Olgii Kazakhs' history, recent religious policy of Mongolia and their impact on religious life. The last unit of the first chapter is religious structure. Religious structure is divided into six parts. These parts are religious knowledge sources and religious organizations. Religious knowledge sources is; family, mosque, religious books and education. Religious organization; formal religious organization and informal religious organization were examined.

Second Chapter; emergence of people's beliefs and information about the main features are given. In another unit of the second chapter, beliefs and applications related to formal worship of Islam were clarified. In the last unit of the second chapter, information about the beliefs and applications related to the transition period is given. This part is divided into six pieces. "Bahsı" as a practitioner of folk beliefs, Beliefs and Applications related to East, Beliefs and Applications related to Marriage, Beliefs and Applications related to Death in Kerey Kazakhs.

Key words: Mongolia, Kazakhs, Bayan-Ölgii, formal religion, folk religion, transition periods, bahsı, religious life.

ÖNSÖZ

Din, tarihin bütün devirlerinde toplumların hayatını etkileyen ve anlamlandıran sosyal bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle din insanlık tarihi kadar eskidir. Din ile iç içe yaşayan insanlar, kendi milli kültürlerinden getirdikleri bazı inanç ve gelenekleri dine yansıtmışlardır. Bu sebeple halk inançları meydana gelmiştir. Bu inanışlar zamanla toplumsallaşmış ve toplumun ortak değerleri ve ibadetlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

“Halk Dini ve Kitabî (Resmî) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları” adlı tezimizde, Moğolistan Kazaklarının dini inançları, ritüelleri, kutlamaları, gelenek ve görenekleri resmî din/halk dini bağlamında değerlendirilmiştir. Tezde Moğolistan’da yaşayan Kazakların sosyo-kültürel hayatlarındaki geleneksel ve İslamî inanç ve uygulamalar tespit edilerek bunların Kazak kültüründeki yeri ve önemi incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte resmî din/halk dini ayrımı çerçevesinde sosyolojik analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bu konuyu tez çalışması olarak seçmemde, öncelikle bir Moğolistanlı Kazak olarak doğduğum ve büyüdüğüm Bayan-Ölgii hakkında daha detaylı bir bilgiye sahip olma düşüncem belirleyici olmuştur. İkinci olarak ise, din sosyolojisi açısından böylesine bir akademik çalışmanın yapılmamış olması bizi bu araştırmaya itmiştir.

Bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Moğolistan Kazakları, Moğolistan’ın din politikaları, Bayan-Ölgii ve burada yaşayan Kazakların dinî yapısından bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise öncelikle sosyolojik anlamda resmî din-halk dini ayrımı ele alınmış, daha sonra İslam formel ibadetleri ve geçiş dönemleriyle ilgili inanç ve uygulamalar incelenmiştir.

Bu çalışmanın oluşmasında öncelikle emeği geçen, sabırlı ve anlayışlı tutumuyla beni yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Vejdi Bilgin’e teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin son şeklinin verilmesinde yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Ahmet Demiryürek’e de ayrıca teşekkür ederim.

Janarbyek Kyenpyeil

Bursa 2016

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN KAZAKLARI ve BAYAN-ÖLGİİ KAZAKLARI

A.BAYAN-ÖLGİİ’NİN COĞRAFİ KONUMU, ETNİK YAPISI ve TARİHSEL GELİŞİMİ	4
B. BAYAN-ÖLGİİ KAZAKLARININ TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ DİNİ AKTÖRLER	9
C. MOĞOLİSTAN’IN YAKIN DÖNEM DİN POLİTİKALARI VE DİNİ HAYATA ETKİSİ	12
D. DİNİ YAPI	15
a. Dinî Bilgi Kaynakları	16
a.a. Aile	16
a.b. Cami	18
a.c.Eğitim	20
a.d. Dini Neşriyat	21
b. Dinî Örgütlenme	23
b.a. Resmi Dini Örgütlenme	23
b.b. Gayri Resmi Dini Örgütlenme	25

İKİNCİ BÖLÜM

RESMİ DİN/HALK DİNİ AYRIMI BAĞLAMINDA BAYAN- ÖLGÜ KAZAKLARININ DİNİ İNANÇ ve UYGULAMALARI

A. DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN RESMİ DİN VE HALK DİNİ AYRIMI.....	29
B. İSLAM'IN FORMEL İBADETLERİYLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR	33
a.Namazla İlgili İnanç ve Uygulamalar.....	34
b. Oruçla İlgili Uygulamalar.....	36
c. Zekât ve Fitre ile İlgili İnanç ve Uygulamalar.....	36
d. Kurban ve Hacla İlgili İnanç ve Uygulamalar.....	37
C. GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANÇ ve UYGULAMALAR.....	38
a.Halk İnançlarının Uygulayıcısı Olarak “Bahsılar”	39
b.Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar	43
b.a Doğum Öncesi.....	43
b.a.a. Kısırlık	43
b.a.b. Hamilelik	44
b.a.c. Aşerme.....	45
b.b. Doğum Esnası	45
b.c. Doğum Sonrasında Yapılan Uygulamalar	46
b.c.a. Şildehane	46
b.c.b.Kırklama	47
b.c.c. Ad Koyma.....	47
b.c.d. Beşiğe Salma	48
b.c.e. Tusau Keser	50
b.c.f. Çocuklarla İlgili Diğer Halk İnançları	50
c. Evlilikle İlgili İnanç ve Uygulamalar	51

c.a. Evlilik Çağı ve Dönürlük Biçimleri	51
c.b. Evlilikte Aranılan Şartlar	52
c.c.Kız İsteme	53
c.d. Öltiri, Urun.....	54
c.e. Nişanlılık	54
c.f. Kalın Mal	55
c.g. Nikâh ve Düğün	56
c.h. Düğün Sonrası Yapılan Uygulamalar: Kuda Çay ve Törkindeu.....	61
d. Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar.....	62
d.a. Ölüm Öncesi	62
d.b. Ölüm Belirtisi	63
d.c. Ölüm Sonrası Uygulanan Ritüeller	64
d.c.a. Köris, Coktau.....	65
d.c. b. Cenaze Yıkama ve Kefenleme	67
d.c.c. Mezar Kazma.....	68
d.c.d. Cenaze Duyurusu	69
d.c.e. Iskat ve Devir.....	69
d.c.f. Cenaze Namazı ve Defin.....	70
d.c.g. Defin Sonrası Merasimleri: Tuldav, Jeti, Kırkın Berv ve Yıllık	71
D. DİNÎ BAYRAMLARLA İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR	72
SONUÇ	76
KAYNAKÇA.....	78
ÖZGEÇMİŞ	84

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
no.	Numara
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınları, yayınevi

GİRİŞ

“Halk Dini ve Kitabî (Resmî) Din Ayırımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç ve Uygulamaları” başlıklı bu tez teorik düzeyde halk arasında yaygın olan dinî inanç ve uygulamaları, pratik düzeyde ise Bayan-Ölgii Kazaklarının dinî inanç, tutum ve uygulamalarının incelenmesinden oluşmaktadır.

Toplumun devamlı hareket halinde, devamlı değişen ve yenilenen bir olgu olduğu kabul edilirse; toplum olaylarındaki değişimler din-toplum ilişkilerine de yansımaktadır. Gerek dinin topluma gerekse toplum yaşayışının dinî hayata etkisi ve bunun neticesi olan değişimler din sosyolojisinin inceleme alanına girmektedir.

Çalışmamızın temel problemini gayrimüslim Moğolistan’da, özellikle de uzun süren Komünist rejim altında yaşayan Kazak toplumunun geleneksel kültür ve otantik dinî normlar içinde nasıl bir dinî hayat sahip olduğunu tespiti oluşturmaktadır.

Malum olduğu üzere bilimsel araştırma, problem çözmeye yönelik bir süreçtir. Bu amaçla araştırmacı, var olan problemi oluşturan nedenleri araştırır, durumu aydınlatır ve problemin giderilmesi için kullanılacak veriler sunar.¹ Bugün Moğolistan Kazaklarının dinî hayatlarında önemli problemler olduğu görülmektedir. Çalışmamız bu problemlerin çözümüyle ilgilenecek dinî merciler için aşağıdaki alt problemler çerçevesinde veriler ortaya koymaya çalışmıştır:

1. Moğolistan Kazaklarının genel dinî yapısı nasıldır ve günümüze kadar ne gibi sıkıntılar yaşanmıştır?

2. Kazakların temel dinî bilgi kaynakları nelerdir? Bu kaynaklar günümüzde okuyucuların ihtiyaçlarını karşılayabilmekte midir?

3. Kazaklarda dinî örgütlenme nasıldır?

4. Kazaklar içinde Şamanizm’e ait eski kültürel öğeler devam etmekte midir?

5. Halk dinî uygulamaları daha çok hangi sosyal kurumlarda kendini göstermektedir?

¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7. Baskı, Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd, 1995, s.54-55

6. Son yıllarda artan dinî bilgilenme durumu halk dini yaşantısında bir değişime yol açmış mıdır?

Tezin asıl amacı Moğolistan'ta yaşayan Kazakların sosyal ve kültürel hayatlarında din ile ilgili alanlardaki geleneksel ve İslamî inanç ve uygulamaları tespit etmek, bunların Kazak kültüründeki yeri ve önemini ortaya koymak, resmi din/halk dini ayrımı çerçevesinde sosyolojik analizini yaparak Bayan-Ölgii'de yaşayan Müslüman Kazaklar hakkında net bir bilgi ve bakış açışı oluşturabilmektir.

Bununla birlikte Bayan-Ölgii'de yaşayan Kazakların dini hayatıyla ilgili hiçbir akademik çalışma yapılmadığını göz önüne bulundursak bu tezin, din sosyolojisi disiplini kadar Bayan-Ölgii Kazakları için önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Tez çalışması literatür incelemesi ve alan araştırmasına (survey) dayanmaktadır. Tarama modeli denen survey araştırmalarıyla objelerin, olay ve olguların, kavramların ne oldukları açıklamaya çalışılır. Bunun için de özellikle anket ve mülakat gibi teknikler kullanılır.² Bu çalışmada gözlem ve mülakat tekniklerini kullanılmıştır.

Öncelikle teorik çerçevede (resmi din/halk dini ayrımı konusunda) okumalar yapıldı. Daha sonra Moğolistan Kazakları hakkındaki literatür incelendi. Bundan sonra Kazakların yoğun olarak yaşadığı Bayan-Ölgii iline 2015 yılında gidilerek gözlem ve mülâkatlar yapıldı. Toplam 14 kişiyle mülakat yapıldı. Mülakata katılan kaynak kişilerin yaşadıkları bölgeyi iyi tanımalarına, tecrübeli ve bilgili olmalarına dikkat ettik.

Çalışmamız Bayan-Ölgii merkezini ve köylerini kapsamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından Kazakların göç etme süreci ve tezin çalışma bölgesi olan Bayan-Ölgii ilinin coğrafi, demografik özellikleri ve tarihsel gelişimi de kısaca ele alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde yer alan Bayan-Ölgii ilin coğrafi yapısı, tarihi ve etnik yapısı ile ilgili genel bilgiler konusunda Şankışbay Jükey'in, *XX Gasırdagı Mongolia Kazaktarı*, (*XX Ғасырдағы Монғолия Қазақтары*) ve Bayan-Ölgii Belediyesi'nin neşrettiği *Bayan-Ölgii aymagiyn nevterhiy tol* gibi eserlere, Kazakların yakın tarihte yaşadıkları konusunda Rısbek Zurganbay'ın *İmandılık Kaynarı* (Имандылық Қайнары) ve *Naubat Kurbandarı* (Нәубат Құрбандары) isimli eserlerine başvurulmuştur. Kazak

² Zeki Aslantürk-Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000, s.57-58

kültürü ve halk inançları konusunda ise Bihumar Kamalaş'ın *Kazak Halkının Salt Dastürleri* (Қазақ Халқының Салт -Дәстүрлері) ve Şinay Rahmet'in *Salt Sana* (Салт Сана) isimli kitapları sıkça başvurduğumuz araştırmalar arasında yer almaktadır.

Kazakça kaynaklar Kiril alfabesiyle yazıldığından dolayı dipnotlara Türkçe transkribe edilerek aktarılmıştır. Aynı şekilde Kazakça kavramlar ve atasözleri metin içinde Türkçe transkribe edilerek verilmiş, yanlarına ise Türkçe anlamları yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MOĞOLİSTAN KAZAKLARI ve BAYAN-ÖLGİİ KAZAKLARI

A.BAYAN-ÖLGİİ’NİN COĞRAFİ KONUMU, ETNİK YAPISI ve TARİHSEL GELİŞİMİ

Bayan-Ölgii İli’nin yüz ölçümü 45.800 km²’dir ve deniz seviyesinden yüksekliği 1760 metredir. İl Moğolistan’ın batı kısmında yer almakta olup, doğuda Uvs ili, batıda Çin Halk Cumhuriyeti, kuzeyde Rusya Federasyonu, güneyde Hovd ili ile komşudur. Sınır olarak Çin Halk Cumhuriyeti’ne 450 km, Rusya’ya ise 225 km uzaklıktadır. Kazakistan, Bayan-Ulgii’ye oldukça yakındır ve arada 27 km’lik bir Rusya toprağı bulunmaktadır.¹

Bayan-Ölgii “sumun” olarak adlandırılan 12 idari bölgeye ayrılmıştır ve her *sumun* kendisine ait bir merkezi vardır. Sumunlar ise birkaç “bag”ın birleşmesiyle oluşur. *Bag* Moğolistan devletinin en küçük yönetim birimidir.

Bayan-Ölgii, Altay Tavan Bogd, Höh Serhiin Nuruu, Tsambagarav Uul, Böhön Uul isimli dört büyük dağın ortasında Hovd ırmağının boyunda yerleşmiştir. Altay Tavan Bogd, Bayan-Ölgii’nin 1996 yılında devlet koruması altına alınan önemli bir dağdır. Dağın özelliği nadir bulunan şifalı bitkileri, çeşitli hayvan türlerini (ceylan, dağ keçisi, kar kaplanı, ayı, dağ koyunu vs.) barındırması ve Moğolistan’ın 4374 metre ile en yüksek dağı olmasıdır. Tsambagarav Uul, zirvesinde yaz-kış karı eksik olmayan ve devlet tarafından doğal yaşamının koruma altına alındığı ikinci büyük dağdır. Yerel halk arasında dağa “Karlı Tsambagarav” denilmektedir. Deniz seviyesinden 4.200 m. yüksekliktedir.²

Moğolistan’ın genelinde olduğu gibi Bayan-Ölgii’de sert bir karasal iklime sahiptir. Gece ile gündüz, yaz ile kış mevsimleri arasında büyük sıcaklık farkları görülmektedir. Yılın büyük bir bölümü soğuk geçmektedir. Ekim aylarında başlayan kış

¹ Alma Zultai, *Moğolistan’ın Bayan-Ülgii Eyaletindeki Yer Adları Üzerine İncelemeler*, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2013, s.9

² Zultai, a.g.t, s.9.

mevsimi Mart ayı başına kadar kendini hissettirmektedir. Kış mevsiminde ortalama sıcaklık -35° civarlarında seyretmektedir. Üç ay kadar süren yaz mevsiminde sıcaklık 10 ilâ 25 derece arasında değişmektedir.

Resim 1. Bayan-Ölgii haritası³

Bayan – Ölgii’de toplam 29 etnik grup yaşamaktadır. İl nüfusunun % 88.7’sini Kazaklar, % 2.9’unu Uranhaylar, % 1.7’sini Dörvedler, % 0.8’ini Tıvalar oluşturmaktadır. Kalan % 5.9’unu diğer etnik gruplar meydana getirmektedir. Kazaklar başta Bayan-Ölgii merkezi olmak üzere il geneline yayılmışlardır. Uranhaylar Ölgii, Altansogs, Bugat, Sağsay, Buyant, Altay, Nogoönur, Bulgan sumunlarında, Dörbedler Ölgii, Nogoönur, Bugat, Tsagaannur sumunlarında, Tıvalar ise Ölgii ve Tsengel sumunlarında yaşamaktadır.⁴

³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Bayan_%C3%96lgii_ili#/media/File:Mongolia_Olgii_sum_map.png

⁴ Bayan-Ölgii aymagiyn nevterhiy tol, Ulaanbaatar, Soyomba Printing, 2010, s.20

2014 yılının istatistiksel verilerine göre il nüfusu 93197'e ulaşmış durumdadır. Nüfus artış hızı ise % 2.6 olarak gerçekleşmektedir.⁵ Nüfus artışına etki eden unsurların başında Moğolistan'ın on sekiz yaşın altında olan her çocuğa yardım parası vermesi gelmektedir. 2013 verilerine göre toplam nüfusun 45440'ını erkekler, 45438'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bunun %52.5'i şehirlerde, % 47.5'i köyde yaşamaktadır. Nüfusun % 35.7'si 0-15 yaş, % 59.3'ü 16-59 yaş, % 5'i ise 60 yaş üstüdür.⁶ Her sene Kazakistan'a göç eden ailelerden dolayı Bayan-Ölgii nüfusundaki artış yavaştır.

Tarihsel gelişime bakacak olursak, Kazakların tarihi, XV. Yüzyılda Özbek Hanı Ebu'l Hayr'a baş kaldırma ile başlatılır. Moğol kabilelerinden Oyratlar ile Kalmukların sürekli saldırıları sonucunda, Altın Orda Hanlığı çok zor duruma düşmüş ve 1456 yılında Ebu'l Hayr'ın Moğol saldırılarını önleyememesi sonucunda, bazı Türkler hanlıktan ayrılarak kuzeye doğru çekilmiştir. Törelere bağlı olarak hareket eden bu Türk halklarına "Kazak" adı verilmiştir.⁷

İdil (Kazakça Edil) vadisinden Altaylara kadar uzanan geniş bozkırların hâkimi olan Kazak Türkleri, eskiden Türklerin ana yurdu olan bu bölgede uzun bir süre hür olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yaşadıkları bu bölgeye "Kazakistan" adı verilmiştir. Kazak Türkleri, bölgede bulunan bir kısım Sibir ve Moğol asıllı kavimlerle kaynaşarak, onları kendi bünyeleri içerisinde eritmişlerdir.⁸

Moğol kabileleriyle birlikte sayıları bir milyonu aşan Kazaklar 16. yüzyılda Kasım Han'ın idaresine girmişlerdir. Kasım Han'dan sonra halkın birliği ve düzeni bozulmuş; Kazaklar, Ulu Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olmak üzere üç parçaya ayrılmışlardır. Her cüzün kendi bağımsızlığını korumaya çalışması Kazakları zayıf düşürmüştür. Bir yandan Kalmuklarla mücadele ederken, diğer yandan da Ruslarla mücadeleye girmişlerdir. Ruslar 1850 yılında il havzasını kendi idaresi altına almış, Kazakistan'ı tamamen işgal etmişlerdir.⁹

Kazaklar üç cüze ayrıldıktan sonra Orta Cüz, Kazakistan'ın kuzey batısında ve kuzey doğusunda yerleşmişti. Daha sonra Kazakistan'ın doğusu olan Zaysan gölünden,

⁵ <http://www.bayan-olgii.gov.mn/pages/2541>, Erişim 24.04.2016

⁶ Bayan-Ölgii Aymagiyn Statistikiyn Heltes, *Bayan-Ölgii Aymagiyn Hün Am, Örhüyn Undsen Uzuulelt, Tölöv Baydal(2013)*, Ölgii Hot, Bayan-Ölgii Aymagiyn Statistikiyn Heltes Zasag Dargin Tamgin Gazarın Bayr, 2014, s.5-15 //www.bayanulgii. nso.mn/

⁷ Mehmet Saray, *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993, s.17.

⁸ Saray, a.g.e, s.17-18.

⁹ Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1998, s.32.

önce Cengiz dağlarına, daha sonra da İli nehri vadisine ve Çin'in Sincan özerk bölgesinin kuzeybatısındaki Tarbagatay, Altay dağlarına yerleşmişlerdir.¹⁰ Altay dağlarına yerleşen Kerey Kazakları 12 boydan oluşuyordu: Cadık, Cantekey, Karakas, Molkı, Servşi, Könsadak, Sarbas, İteli, Şıbarayğır, Merkit, Castaban, Şigmoyun.¹¹ Canibek'in liderliğinde bu 12 boy bir araya gelerek 1785 tarihinde "Abak Kerey" devletini kurdular. Devlet başına Canibek'in onayıyla Kögedey'i han olarak getirdiler.¹² O dönemde Abak Kerey devleti, Mançurya devletin hâkimiyeti altında bulunuyorlardı. Mançurya, eski Çinlilerin devletidir.

Kazakların, Moğolistan topraklarına göç etmenin başlıca sebepleri şunlardır:

Kazakların yaşadığı Sincan bölgesi verimli tarım toprağı olduğundan dolayı Çin devleti göç politikası uygulamış ve bölgeye farklı bölgelerde yaşayan Çinlileri getirerek tarım yaptırmıştır. Göçebe hayat yaşayan Kazaklar için temel geçim kaynağı hayvancılık idi ancak her sene artan hayvan nüfusunu besleyecek toprak ve mera bulma sıkıntısı yaşamaya başladılar. Bazı kabileler, kış otlaklarıyla yazın çıkılan yaylalar arasında 150 'Şakirim'lik (uzaklık ölçüsü 100-150km) bir mesafeyi kat etmek zorunda kalıyorlardı. Buna rağmen bahar veya güz otlağı bulamadıkları oluyordu.¹³

İkinci olarak Mançurya devletin belirlediği toprak vergisi Kazaklara ağır gelmekteydi. Üçüncü olarak, Mançurya devletine karşı Uygurlar ve Düngeñler ayaklandıkları zaman Kerey Kazaklarını da kendilerine destek vermesi için zorlamışlardı. Kazaklar ayaklanmaya destek vermemiştir. Ancak ülkedeki bu kaotik durumdan dolayı bir kısmı Moğolistan'a göç etmeyi tercih etmişlerdir.¹⁴

Dördüncü olarak 1830'larda Kazaklar kendilerine, toplam Kerey nüfusunun yaklaşık yarısını temsil eden Centekay ile Cadak boylarından dört lider seçmişlerdi: Tapan, Kuken, Kulıbek ve Beycemı. Bu liderler, "dört orun" olarak bilinirler. Liderlerin Kerey nüfusunun tamamını temsil etmeleri gerekirken kendi boylarını kayırmaya başlamaları huzursuzluk meydana getirmiştir. Ayrıca bu durum bütün boyların aksakalları arasındaki rekabeti derinleştirmiştir.¹⁵

¹⁰ Jükey Şankışbay, *XX Gasırdagı Mongolia Kazaktarı*, Ulaanbaatar, Sorhoon Tsagaan, 2008, s.8-9

¹¹ Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.5-8

¹² Şankışbay, a.g.e, s.10

¹³ Dosan Baymolda, *Kazak Köş*, Almaty, Nur Print-75, 2013, s.9

¹⁴ Şankışbay, a.g.e, s.36

¹⁵ Şankışbay, a.g.e, s.19

1860 yıllarında Kazakların Moğolistan'a göç ettiği dönemde bölge, Mançurya devletinin hâkimiyetinde idi. Bu sebepten dolayı sınır sıkıntısı yaşamadan göç etmek ve daha sonra Çin'de kalan akrabaları ziyaret mümkündü.¹⁶

1644 yılında kurulan Mançurya devleti, kısa süre sonra etrafındaki ülkeleri işgal etmeye başlamıştı. Moğolistan'ı da 1691 tarihinde işgal etmiştir.¹⁷ Moğollar 1911 yılında Mançurya hâkimiyetine karşı bağımsızlığın ilan etti. 29 Aralık 1911'de Bogd Javzundamba, "Herkes Tarafından Yüceltilmiş" unvanı ile din ve devletin başına getirildi ve devlet Moğolistan adını aldı. Bogd Han, İç İşleri, Dış İşleri, Savaş, Maliye ve Adalet Bakanlıklarını kurdu. Böylece XX. asrın başlarında, milli özgürlük hareketi Moğolistan'a eski devlet statüsünü ve bağımsızlığını geri getirdi. Ancak bu durum Çarlık Rusyası ve Çin'in yayılcı politikaları yüzünden daha ileri gitmedi. 1919'da Çin, Moğolistan ve Rusya ile olan üçlü anlaşmayı bozarak Moğolistan'a girdi ve Niislel Khu-ree'yi (1991-1919 yıllarındaki başkent) aldı. Bu milli özgürlük hareketinin hızlanmasına yol açtı ve 1921'de S.Danzan, D.Bodoo ve D. Sukhbaatar tarafından yönetilen Khalkh Moğolları (Modern Moğolistan'da dominant etnik grup; Khalkh kalkan veya koruyucu demektir) Moğolistan'ın bağımsızlığını ilan etti.¹⁸ 11 Temmuz 1921 bağımsız Moğolistan devletinin kuruluş günü olarak kabul edilmiştir. O zamandan beri halk bu günü milli bir bayram olarak kutlamaktadır.¹⁹

8 Ekim 1913 tarihinde Moğolistan, Rusya ve Çin arasında ateşkes antlaşması olmuş ve devletlerarasındaki sınırlar çizilmiştir. Bundan sonra Kerey Kazakları ikiye ayrılmıştır. Altay dağlarında yaşayan Kazaklar Çin'e, Hovd ilinde yaşayan Kazaklar ise Moğolistan'a bağlanmıştır. Bayan-Ölgii ili kurulana kadar Kazaklar Hovd eyaletine bağlıydı.²⁰

1931 yılında Moğolistan'da yaşayan Kazakların kendi dilinde eğitim görebilmesi için ilk Kazak okulu açılmış ve okullaşma 1935 yılına kadar bütün Kazak köylerine yayılmıştır.²¹ 27 Temmuz 1940 tarihinde Moğolistan hükümeti tarafından Kazak İli olarak Bayan-Ölgii kurulmuştur. Bayan-Ölgii Moğolca bir kavramdır. "Bayan" kelimesi

¹⁶ Şankışbay, a.g.e, s.46

¹⁷ Şankışbay, a.g.e, s.8-9

¹⁸ Enezaya Avirmed, *Moğolistan'ın Uluslararası Örgütlerle İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.22-23

¹⁹ Avirmed, a.g.e, s.23

²⁰ Şankışbay, a.g.e, s.46

²¹ Şankışbay, a.g.e, s.94

zengin, serveti bol anlamına, “Ölgii” kelimesi ise beşik, kundak manasına gelmektedir. İki kelime bir araya geldiğinde “zengin beşik” anlamını vermektedir. Kazakça Bayan-Ölgii’ye “Bay Ülke”, “Bay Besik” denmektedir. Bayan-Ölgii ilk kurulduğunda 10 sumun (ilçe), 71 köy, 7063 aile, toplam 32301 kişiden oluşmaktaydı.²² 2014 sayımına göre Bayan-Ölgii’de yaşayan nüfus 93197’dir. Tahminen bunun 83000 civarını Kazaklar oluşturmaktadır.²³

25 Ekim 1990’da Kazakistan Yüksek Sovyeti, Kazak SSC’nin siyasi egemenliğini ilan eden bildiriye kabul etti ve Kazakistan’daki genel demokratik süreçlerin gidişatını hızlandırdı.²⁴ 16 Aralık 1991 tarihinde bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti kuruldu.²⁵ Eski komünist parti lideri Nazarbayev milli lider oldu. Kısa süre içinde etnik milliyetçi bir Kazak ulusu inşa etme politikaları uygulamaya kondu. Bu politikaların birisi de “Nurlu Göç” yani yurt dışında yaşayan Kazakları bir araya getirme politikasıdır.²⁶ 1991 yılından sonra Bayan-Ölgii’deki binlerce Kazak Kazakistan’a göç etti, fakat bazısı çeşitli nedenlerle Moğolistan’a geri döndü. Günümüzde göç hala devam etmektedir. Ayrıca Kazaklar sadece Bayan-Ölgii’de değil, Ulaanbaatar, Hovd, Darhan, Erdenet ve Nalayih illerinde de yaşamaktadır.

B. BAYAN-ÖLGİİ KAZAKLARININ TARİHİNDEKİ ÖNEMLİ DİNİ AKTÖRLER

Yukarıda bahsedildiği gibi Kazakların bir grubu önceden Doğu Türkistan olarak bilinen, şu andaki Çin devletine bağlı Altay, Şincan bölgelerine yerleşmiş ve 1830 senesinde “*Abak Kerey*” Kazak devletini kurmuşlardır.

O dönemde ticaret amacıyla Özbekistan’dan gelen Şahmansur isimli tüccar birkaç sene Abak Kerey devletini gezerek ticaret yapmıştır. Bu gezdiği dönemde Kazakların İslam dinî değerlerinin zayıfladığını görmüştür. Dini bilgisi iyi olan oğlu Muhammed Muhmin’i zayıflayan dini değerleri canlandırın diye bırakmıştır. O dönem Muhammed Muhmin’in yirmi yaşında bir genç olduğu söylenmektedir. Muhammed Muh-

²² Baymolda, a.g.e, s.24

²³ <http://www.bayan-olgi.gov.mn/pages/2541>, Erişim 24.04.2016

²⁴ Aiida Abdaimova, *Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri ve Hedef Kitleleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.39

²⁵ Saray, a.g.e, s.119

²⁶ Zhansaya Bekmurzayeva, *Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a Yeniden Yerleştirilmeleri (Nurlu Köş) Politikası ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s.15

min sayesinde Altay bölgesinde yaşayan Kazaklar İslam dinini yeniden öğrenmeye başlamışlardır.²⁷

Muhammed Muhmin cami, medreseler açarak talebeler yetiştirmiştir. Kazak halkının yaşamında yavaş yavaş unutulmaya başlayan dini inanç, İslam dinin kurallarını, nasihat ve öğütlerini canlı bir şekilde anlatmıştır. Bununla beraber Kerey Kazaklarından bir grubu Mekke'ye götürmüş, hac ibadetlerini gerçekleştirmelerinde onlara öncülük etmiştir.²⁸

1860 senesinde Kerey Kazaklarından bir grup Moğolistan'ın Khovd olarak bilinen bölgesine göç etmişlerdir. Khovda'a göç eden Kazakların dini değerlerden uzak kalmaması için Muhammed Muhmin bu bölgede cami ve medrese gibi dini müesseselerin açılmasına vesile olmuştur. Bu gibi faaliyetler yapmasından dolayı Abak Kerey Kazakları Muhammed Muhmin'e, "*Kerey İşan*," "*Hazreti Atan*," "*Kanı Özbek olsa bile kendisi Kazak*" diyerek saygı göstermişlerdir. Muhammed Muhmin'in kendisinin de imamlık yaptığı, daha sonradan "*Hazreti Atan Sarı Mescidi*" olarak adlandırılan mescit, günümüzde Kazaklar için manevi değeri yüksek bir mabede dönüştürülmüştür. Yetmiş yıl Abak Kerey Kazakları için İslam dinini anlatan Muhammed Mühmin doksan üç yaşında vefat etmiştir (1893).²⁹

Başka bir büyük İslam alimi olan Akıt Hacı Ülümçüoğlu 1868 yılında şu andaki Çin devletine bağlı Şincan bölgesinde doğmuştur. İlk dini eğitimini köy imamından almış olan Akıt Hacı sonradan medresede din eğitimine devam etmiştir. Akıt Hacı yirmi yaşındayken Moğolistan'da yaşayan Kazaklara yani önceden Khovd olarak bilinen şu anki Bayan-Ölgii'ye gelerek cami ve medrese açarak talebeler yetiştirmiştir. 1908 yılında Moğolistan'da Kazaklardan hacca gitmek isteyen bir grup insanı Mekke'ye götürerek hac vazifelerini gerçekleştirmesinde yardımcı olmuştur. 1910 yılında hacdan dönünce kendi doğduğu şehir olan Altay'a giderek oradaki medreselerde talebe yetiştirmiştir. Ayrıca devlette hatip olarak çalışmış ve önüne gelen hukuki işlerde adil bir şekilde karar verdiğinden dolayı halk tarafından çok sevilmiştir. 1939 yılında Çin devletinin yanlış politikasından dolayı "devrimci" diye tutuklanmış, yazdığı kitaplar toplatılarak yakılmış

²⁷ Rısbek Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, Ulaanbaatar-Ölgii, Kitab Yayınları, 2010, s.9

²⁸ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.12

²⁹ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.12

ve hapiste işkence altında vefat etmiştir. Çin ve Moğolistan'daki yaşayan Kazakların arasında İslam dinini yayılmasına hayatını adanmış bir insandır.³⁰

Arapça, Farsça, Türkçe ve Çağatay dillerini bilen, Arabistan, Orta Doğu ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerini gezen Akıt Hacı Abak Kerey Kazaklarının her alanda çok geri kaldığını fark etmiştir. O dönemde Kazaklar sadece hayvancılıkla uğraşmakta, başka hiçbir şeye ilgi göstermemekteydiler. Akıt Hacı Kazakları uyandırmak için aşağıda örneğini verdiğimiz şiir gibi eserler kaleme almıştır:

Öner bilim kayda bar	Sanat, bilim nerde var
Kanday iste payda bar	Hangi işte fayda var
Zamanın zanın da	Her dönemin hukukunda
Neşe türlü kayla bar	Çeşitli işler var
Keybireuleri kökte uşup cur	Bazıları (millet) gökte uçuyor
Uşkan kustay pısıq cur	Uçan kuşlar gibi çalışıyor
Cer betimen zırıldap	Yer üstünde koşturuyor
Su astında tusıp cur	Su altında (gemilerini) yüzdürüyor
Kayda cursen kor kazak	Nerelerdesin hey Kazak
Mal sonundan köşip cur	Malla beraber göçüyorsun
Oyan kazak, namıstan	Hey Kazak uyan uykundan
Öner izde alıstan	Sanat ara her yerden
Üyrenip bilsen alıstan	Öğrenirsen her şeyi
Biz de eşkimmen kalıspdan	Biz de onlardan oluruz
Mına zaman kez boldu	Şu anki dönemimiz
Cannın bari carıskan	Hayat yarıştan ibaret
Kaylalı curt arıtsan	Çalışan millet aslan
Kaylasız curt körtişkan	Tembel millet faredir. ³¹

Görüldüğü gibi Akıt Hacı Kazak halkını bilime ve sanata davet etmektedir. İleri milletlerin elde ettikleri başarıları bilimle uğraşan Kazak halkının elde edebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bilimde ve sanatta başarılı olan milletlerin aslan gibi güçlü

³⁰ Şankışbay, a.g.e, s. 38

³¹ Şankışbay, a.g.e, s.38

olduğunu ve bu gibi toplulukların herkesi idare edeceğini, tembel toplulukların ise hep ezilerek köle olarak yaşayacağını söylemektedir.

Sultan Taukey *Tarlan Tagzım* dergisinde yazdığı makalede Akıt Hacı'nın özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

İlk olarak Akıt Hacı şairdir. Eski devirlerdeki Kazak hayatını canlandıran ve yaşadığı dönemin sosyal yönlerini anlatan muazzam eserler bırakmıştır. Bu şiirlerinde felsefe, aşk, tabiat ve lirizm üzerinde yoğunlaşmıştır.

İkinci olarak Akıt Hacı bir âlimdir. Halkın dini konuları kolay bir şekilde anlaması için şiiri kullanmıştır. Her yazdığı şiire Allah isimleriyle başlamış ve yine Allah ismiyle bitirmiştir. Dini şiirlerinin ana konuları ise iman, hırsızlık, yalan söyleme, yolsuzluk, tembellik ve zinadır.

Son olarak Akıt Hacı Kazakistan'ın büyük şairi Abay Kunanbayov'un yazdığı bazı şiirlere şerhler yazmıştır. Kazaklar anavatanları olan Kazakistan'dan farklı bölgelere göç edince, kültürel etkileşim sonucunda lisanlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Abay Kunanbayov'un yazdığı şiirleri Çin ve Moğolistan'daki Kazakların anlama konusunda zorlandığını gören Akıt Hacı şerhler yazarak özgün Kazak kültürünün bu coğrafyada da yaşaması için gayret göstermiştir.³²

C. MOĞOLİSTAN'IN YAKIN DÖNEM DİN POLİTİKALARI VE DİNİ HAYATA ETKİSİ

Moğolistan 1921 yılında bağımsızlığını ilan etti. İlk kurulduğu yıldan itibaren Moğolistan devleti gizlice dinden arındırma politikasını uygulamaya başladı. Mabetlere ve vakıf mallarına yavaş yavaş el koyuldu. Buna dayanamayan Moğol din adamları (Lamalar) 1932 senesinde devleti protesto ettiler. Bu protestoda devlete karşı çıktıkları için yüze yakın insan tutuklanmış, içlerinden kırkı mahkeme kararıyla infaz edilmiştir.³³

1937-39 yılları arasında ise açık bir şekilde dinden arındırma politikası güdülmüştür. Üç sene içinde üç bine yakın aydın ve hoca tutuklanmıştır. Bunların bine yakını Kazaklar oluşturmaktadır. Tutuklamalarla birlikte mabetler yıkılmış ve dini kitaplar yakılmıştır.³⁴ Din adamları komünist rejime karşı Japonya ile işbirliği yaptıkları gerek-

³² Sultan Taukey, "Dalanın Dara Tulgası", *Tarlan Tagzım*, Selenge Fress, Ulaanbaatar, 2015, No.1, s.3

³³ Rısbek Zurganbay, *Naubat Kurbandarı*, Ulaanbaatar, TOD Khevel, 2007, s.10-15

³⁴ Zurganbay, *Naubat Kurbandarı*, s.3

çesiyle tutuklanmaktaydı. Tutuklananların çoğu hapisanede işkence yapılarak öldürülmüş, geri kalan kısmı ise Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Yakınları sürgüne gönderilenlerden bir daha haber alamamışlardır.³⁵

Ülkeyi dinden arındırma politikası 1990 senesine kadar gizlice devam etmiştir. Dine sempati ile bakan insanlar partiden uzaklaştırma, ceza verme, maaşlarını kesme ve psikolojik baskı gibi uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu yetmiş yıl içinde Marksist ve Leninist ideoloji benimsetmeye çalışılmış, “Din afyondur” sloganıyla dine meyilli insanlara parti merkezlerinde komünizm propagandası yapılmıştır. O dönem “Allah hamdolsun, şükürler olsun” demek yerine “Parti ve Devlet sayesinde” cümlelerini kullanmak zorunluydu. Seküler komünist anlayışı yerleştirmek için dini kitaplar imha edilmiş, alternatif olarak ateizmi anlatan kitap, gazete ve dergiler neşredilmiştir. Bütün ibadetler gibi cenaze namazının kılınması da yasaklandığı için insanlar ölülerini gizlice namazlarını kılarak defnetmişlerdir. Bu dönemde bazı bürokratlar halka örnek olsun diye kendi akrabalarının cenaze namazlarını kıldırılmadan toprağa vermekteydiler.³⁶

Komünist rejimin yıkılmasından sonra devlet dinden arındırma politikasından dolayı tutuklanan insanların hepsinin suçsuzluğunu kabul etti ve 1991 yılından itibaren her 10 Eylül günü “Kara Gün” ismiyle bu insanların hatırasına adandı.³⁷ Ayrıca devlet bu insanların akraba veya çocuklarına bin Amerikan doları tazminat ödedi.

Yetmiş yıl süren dinden arındırma politikası Kazaklar arasında önemli dinî sonuçlara neden olmuştur. Bunların başında içkinin Kazak sofralarının kutlama amacıyla ayrılmaz bir parçası olması gelmektedir. İkinci olarak dinden uzaklaşan halk Kazak kültür ve geleneklerine sarılmış ve onları korumaya çalışmıştır. Bu yüzden bazı bölgelerde Kazaklar kendi örf-adet ve atasözlerini dinin hükümlerinden üstün görmeye başlamışlardır. Üçüncü olarak bahsılara yoğun bir şekilde gitmeye başlamışlardır. Bu bir taraftan dinî bilginin eksikliğine, diğer taraftan ise halen yaşanmakta olan Şamanizm'e dayanmaktadır.

1990 yılında demokratik yönetim biçiminin gelmesiyle birlikte dini baskının kaldırılmasının ardından Moğolistan'da yaşayan Kazaklar unutulmaya başlayan İslam dininin yeniden canlanması için bir teşkilat kurulması gerektiği kanaatine varmışlardır.

³⁵ Zurganbay, *Naubat Kurbandarı*, s.20

³⁶ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s. 16-21

³⁷ Zurganbay, *Naubat Kurbandarı*, s.23

Bu kararın sonucunda 1990 yılında başta Sayran Kadir olmak üzere C.Kakey, Şakey, M.Batay v.s gibi dine gönül veren insanların bir araya gelmesiyle Bayan-Ölgii'de “Moğolistan Müslüman Teşkilatı” (Mongolia Musulman Koğamı) kuruldu.³⁸

Dünyanın bazı ülkelerinde geçerli olan laiklik sistemi Moğolistan için de geçerlidir. Dolayısıyla dini birimler devletin bir birimi değildir. Ancak Moğolistan hükümeti Müslümanların dini ibadetlerini gerçekleştirmeleri için medrese ve cami yapımına izin vermektedir. Ayrıca cumhurbaşkanlığına bağlı olarak çalışan gayri resmi “Din Komitesi” mevcuttur. Batırbyek Hadisoğlu da o komitenin bir üyesi olarak Moğolistan Müslümanlarını temsil etmektedir. Kurulduğu tarihten günümüze kadar sivil toplum kuruluşu olarak hizmet etmektedir.

1990 yılında “Müzikal Drama Teatırı” olarak adlandırılan kültür merkezinde Moğolistan Müslümanlarının ilk kurultayı oldu. Bu kurultayda yönetim kurulu başkanı olarak Sayran Kadiroğlu, Bayan-Ölgii Moğolistan Müslüman Teşkilatı'nın müftüsü olarak Şakei Abubekir ve merkez cami imamı olarak Rahat Azan Abilhanovlu seçildi. Ayrıca kurultayda halkın dini ihtiyaçlarını karşılamak için Müslümanların yoğun yaşadığı bölgelere cami ve medrese yaptırarak Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğretilmesi gerektiği kararlaştırıldı. Sınavla seçilen dört çocuk dini eğitimlerini tamamlamak için Kazakistan Din İşleri Başkanlığı'na bağlı “Merke” medresesine gönderildi. 1991 yılında Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'yla irtibat kurularak altı aylık kurs için kırk öğrenci gönderildi.³⁹

İlk yıllar camilerdeki ve Kur'an kurslarındaki işleri dini bilgisi olan yaşlılar yürütmüşlerdir. 1993 yılından sonra yurtdışına giden ilk öğrencilerin dönmesiyle Bayan-Ölgii Kazakların arasında İslam dininin yaşanma oranı daha da hızlandı. Kazakların İslam dinini öğrenme isteğinin artmasıyla birlikte camiler ve medreselerde erkekli ve kadınlı olmak üzere iki grup oluşturularak dini eğitim vermeye başlandı.

“İlk yıllarda camilerdeki cemaatin, namaz kılanların, oruç tutanların, zekât verenlerin, kurban kesenlerin, hacca gidenlerin sayısı çok az iken şimdi önemli bir artışın olduğu, cuma günleri cami avlularının dahi dolup yollara taşıdığı, bir bayram namazında

³⁸ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.24

³⁹ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s. 29, 35

-45, -50 derece soğukta binlerce kişinin namaz kıldığı, zekâtını verenlerin, oruç tutanların, kurban kesenlerin ve hacca gidenlerin çoğaldığını gözlenmektedir.”⁴⁰

1926’ dan sonra ilk kez 1990 yılında Moğolistan’ daki Kazaklar tekrar hac ibadetlerini yapmaya başladılar. 1990 yılından günümüze kadar iki yüze yakın insan hacca gitmiştir. Bunun yanında Moğolistan Müslüman Teşkilatı’ nın kurulması ile birlikte günümüze kadar kırktan fazla cami yapılmıştır. Türkiye başta olmak üzere Suudi Arabistan, Mısır, Fas, Pakistan, İran, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kazakistan gibi ülkelere dini eğitim için öğrenciler gönderilmiştir. Günümüze kadar kız ve erkek toplam iki binden fazla öğrenci dini eğitimlerini tamamlayarak çeşitli dini teşkilat ve kurumlarda çalışmaya başlamışlardır.⁴¹

Şu anda Moğolistan’ ın başkenti Ulaanbaatar’ da Müslümanların simgesi olması için Moğolistan’ ın en büyük camisi yapılmaktadır. Bu cami erkek ve kadınların namaz kılacakları müstakil mekânlar, konferans salonları, dershaneler, kütüphane, helal gıdaların satıldığı süper market ve lokanta gibi bölümlerden oluşmaktadır.⁴²

D. DİNÎ YAPI

Sosyal yapı, sosyal kurumların ve grupların fonksiyonel birlikteliğidir. Temel sosyal kurumlar ise siyaset, ekonomi, aile, eğitim, boş zamanlar ve din şeklinde sıralanır. Günümüzde ekonomi kurumu diğer sosyal kurumlar içinde öne çıkmış olsa da,⁴³ geleneksel toplumlarda özellikle din kurumu ön plandaydı. Din, toplumun merkezi olarak hem dünya görüşünü hem de yaşam tarzını önemli ölçüde belirlemekteydi.⁴⁴

Bayan-Ölgii’ nin dinî yapısı başlığı altında öncelikle dinî bilgi kaynakları, daha sonra da dinî örgütlenme ele alınacaktır. Bölgedeki Kazak topluluğunu dinî yaşantısına yön veren bilgi kaynakları başta aile olmak üzere, camiler, dinî gruplar, dinî kitaplar ve geleneğin aktarıldığı bayram ve diğer dinî merasimler olarak sıralanabilir. Dinî örgütlenme ise resmi ve gayri resmi olmak üzere iki alt başlık altında ele alınabilir.

⁴⁰ Mehmet Aydın, “Moğolistan’ da Dini Hayat,” *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, S.139, Ankara,2010, s.5

⁴¹ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s. 25

⁴² <http://www.sefkatdergisi.com/roportaj/133-oserhan-hac-mukayoglu-ile-mogolistandaki-dini.html>, Erişim, 15.03.2016

⁴³ Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum*, İstanbul, İz Yayınları, 2003, s.21

⁴⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 12.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014, s.230

a. Dinî Bilgi Kaynakları

a.a. Aile

Toplumun en küçük birimi olan aile insanlık tarihi kadar eskidir. Aile evlilik yoluyla ya da kan bağları yoluyla (anneler, babalar, çocuklar, büyük anne, büyük babalar gibi) oluşturulan bir akrabalık bağıdır.⁴⁵ Bir başka tanıma göre aile, kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülmüş bir gruptur. Aile zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başarmış, çok esnek bir toplumsal birimdir.⁴⁶

Resim 2. Günümüzde hala yaz aylarında kullanılan “kiyiz üy”

Kazaklar aile kavramının karşılığı olarak “otbası” (Отбасы) kelimesini kullanmaktadır. Kazaklarda aile büyük aile ve çekirdek aile diye ikiye ayrılmaktadır. Büyük aileye “Ülken üy” (Үлкен үй), çekirdek aileye “otau” (Отай) denir. Ülken üy; babanın anne babası, anne baba ve birkaç evlenmiş çocuktan oluşur. Kazaklar büyük ve ortanca oğullarına ayrı yurt kurarlar. Bu yurta “otau” (otay) derler. Aile reisi olan baba, evlenen çocuklarına hayvan, “kiyiz üy” ve ev bağışlar. Kiyiz üy normal bir çadır değildir. Kazaklarda çadır’a “çatır” denir. Bu çadırın iskeleti yoktur. Sadece biçim ve kuruluş itibarıyla tamamen ayrı bir seyyar barınaktır. Kiyiz üyü Halife Altay şu şekilde tanımlamaktadır: Kazakların “kiyiz üy”ü yani keçe evinin ağaçtan iskeleti ve keçeden örtüsü

⁴⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Çev.Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ankara, Ayrıç Yayınevi, 2000, s.148

⁴⁶ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s.7.

vardır. Bu sebeple “kiyiz üy”e keçe ev denmiştir. Kiyiz Üy iskeleti; uvik, şangrak ve kapıdan meydana gelmekte olup bunlar ağaçtan yapılmaktadır. Kerege, iskeletin duvar kısmını teşkil eder. Uvik, kubbe biçiminde olan iskeletin gövde kısmını teşkil eder. Şangrak ise kubbe biçiminin üst merkezini tutar.⁴⁷

Büyük ve ortanca erkek çocuklar babalarının ölümünden sonra mirasa tekrar katılmazlar, bu durum kız evlatları için de geçerlidir. Kız çocuklarına “eñşi” (еңши) diye adlandıran çeyiz verilir. Bunun yanında ’Doğmak sünnet, ölmek farz⁴⁸“ (Тvmaq sünnet, ölmek parız) atasözünden hareketle kız çocuklarına kefen verilmektedir. Dolayısıyla baba öldüğü zaman miras sadece küçük erkek evlada kalır.

Kazaklarda aile reisi evdeki en yaşlı erkektir. Aileyi idare etme sorumluluğu onun üstündedir. Kazaklarda kadın yalnız ev işini yapmakla kalmaz; aynı zamanda hayvancılıkta ve tarlada erkeğine eşlik eder. Her hangi bir iş yapılırken aile olarak istişare yapılır. İstişarede hem erkek hem kadın kendi görüşlerini söyler ve beraber karar verilir. Alınan kararlar en sonunda ailelerin en büyüğü olan aksakalların tasdikine sunulmaktadır.

Kazaklar çocukları çok sevdiklerinden aileler çok çocuktan oluşmaktadır. Çocuklara düşkünlük Kazak atasözünde şöyle anlatılır: Çocuklu ev pazar (neşeli), çocuksuz ev mezar (Balalı üy-bazar, Balasız üy mazar).⁴⁹ Kazaklar erkek çocukları kızlardan daha üstün görmektedir. Bu düşünce neslin devamı arzusundan kaynaklanmaktadır. Onun için ilk çocuğun erkek olması istenir.

Erkek çocukların terbiyesiyle daha çok evin reisi olan baba ilgilenmektedir. Kazaklarda erkek çocuğa öncelikle kazandırılması amaçlanan davranış sorumluluktur. Zira Kazak toplumu kişinin sorumluluk alabilmesini çok önemsemektedir. Örneğin bir Kazak atasözünde şöyle söylenmektedir: “Önce kendini düzelt, sonra aileni düzelt, en sonunda ülkeni düzelt”(Aldımen özindi tüze, odan keyin üyindi tüze, sonunda elindi tüze)⁵⁰. Bu sorumluluk bilincinden sonra öğretilmesi önemsenen ikinci husus meslektir. Bunların içinde en önemlisi de toplumun yapısına uygun olarak tarım yapma, hayvancılıkla uğraşma ve avcılıktır.

⁴⁷ Altay, a.g.e, s.71-72

⁴⁸ Magauia Sultania, *Kerey Kazaktarının Ejelgi Salt Dasturu*, Ulaanaanbatar, Sorkhon Tsagaan Yayınevi, 2008, s.78

⁴⁹ Zeyneş İsmail-Muhittin Gümüş, *Kazak Atasözleri*, Ankara, Rekmay Matbaası, 1995, s.121

⁵⁰ Bihumar Kamalaş, *Kazak Halkının Salt Dastürleri*, Ulaanbaatar, Kitap Yayınları, 2013, s.31

Kız çocukların terbiyesiyle daha çok anne ilgilenmektedir. Anne kız çocuklarına ev işlerini öğretirken bunun yanında sevgi, saygı, iffet, ahlak konuları üzerinde tavsiyelerde bulunur.

Kız ve erkek çocukların muhatap olduğu farklı terbiye biçimi ve sonuçları şu atasözlerinde kendisini göstermektedir:

Baba gören ok yontar, ana gören don(elbise) biçer (Ake körgen oq janar, şeşe körgen ton pişer),

Annesine bakarak kızın al (Şeşesine karap qızın al), Kız davranışlarıyla sevimli, oğul edebiyiyle sevimli olur (Qız qılıgımen süikimdi, ul adebimen süikimdi).

Kızı iyi huylu olsun, oğlu hünerli olsun (Qızı minezdi bolsın, ulı önerli bolsın).⁵¹

Bireyin tam bir Kazak evladı olarak kabul edilebilmesi için kendi dilini güzel konuşması, atalarının kabul ettiği İslam dinini anlaması, kalbinde Allah sevgisi, insan sevgisi, yurt sevgisi taşıması, karşılıklı hak ve hukuka riayet etmesi, gelenek ve göreneklerine sadık olması gereklidir. Bu özellikleri üç başlıkta toplayabiliriz: Din, dil ve Kazak örf-adeti (din, til, dil).⁵² Günümüzde eski örf-adetlere olan bağlılığın (atalar terbiyesinin) etkisinin azaldığı söylenebilir.

a.b. Cami

Cami terim olarak büyük mescitlere verilen isimdir. Bu isim farklı ırk ve kültürlerde farklı manalarda kullanılmıştır. Araplar, cami yerine “mescit” kelimesini kullanırlar. Türklerin hâkim olduğu bazı bölgelerdeki Araplar arasında, mescit yerine cami kelimesinin kullanılmasına az da olsa rastlanabilir. Cami kelimesinde “külliye” manası da vardır. Özellikle Türkler, yaptıkları büyük camilerin etrafına medrese, aşhane, hamam, kütüphane gibi sosyal tesisler inşa etmeyi bir gelenek haline getirdiklerinden, bu tür büyük mescitler birçok üniteye sahip olduğundan dolayı câmi (toplayıcı) ismi verilmiştir. Ayrıca mescitlerin insanları bir araya toplamalarından dolayı cami ismini aldıkları da söylenmektedir.⁵³

⁵¹ İsmail- Gümüş, a.g.e, s.69, 276

⁵² Kamalaş, a.g.e, s.42

⁵³ M.Kemal Atik-Ali Bardakoğlu-Celal Kırca-Selahattin Polat-Ali Toksarı, *İslamî Kavramlar*, Ankara, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları:2,1997, s.144

Kazaklarda camiye “mescit” denmektedir. 1860 yılında, şu anda Altay olarak adlandırılan Çin’den Moğolistan’ın Khovd diye bilinen bölgesine göç eden Moğolistan Kazakları 1870’de “Küyten” diye adlandırılan ilk mescidi açmış ve medrese olarak çocukları burada okutmaya başlamışlardır. Bu dönemlerde mescitlerin azlığından dolayı dini iyi bilen bazı insanlar çocuklara kendi evlerinde de dini dersler vermişlerdir.

Moğolistan devleti tarafından 1940 yılında Kazaklar için Bayan- Ölgii şehri kuruldu. 1949 yılında ise devlet izniyle bir mescit yapıldı. Halk bu mescidi “Bir Munara” olarak adlandırdı. Bu mescidin imamlığını yapmak için Kazakistan’dan Ulukfan isimli bir din görevlisi çağırıldı. Kazakistan’dan gelen imam 1949-1952 yılları arasında imamlık yaptı ve daha sonra memleketine geri döndü.⁵⁴

1952’den 1956’ya kadar Moğol Kazakları arasında dini iyi bilen kişiler “Bir Munara” mescidinin imamlığını yaptılar. Önce Bekirakin adlı kişi, onun tutuklanıp Khovd iline sürgüne gönderilmesinden sonra Muhametjan, Sadu, Najikeş, Hasan isimli şahıslar imamlık yaptılar. Bu imamların her biri mescit malını çalmak gibi çeşitli ithamlarla sürgüne gönderildi. Mescit 1956 yılında kapatıldı.⁵⁵

1990 yılında demokrasinin gelmesiyle İslam dini tekrar canlanmaya başladı. Yurt dışından çağrılan misafirlerle beraber halkın yoğun katılımıyla, Halife Altay’ın imamlığında ilk Cuma namazı Moğolistan Halkının Devrimci (Komünist) Partisi Bayan-Ölgii şubesinin salonunda kılındı.⁵⁶ İki sene boyunca çeşitli mekânlarda Cuma namazı kılındıktan sonra 1992 yılında Bayan-Ölgii’de “Ebu Bekir” isimli merkez cami açıldı. 1992’den günümüze kadar Kazakların yoğunlukta olduğu şehirlerde mescit yapılmaktadır. Bunlar Bayan-Ölgii, Khovd, Ulaanbaatar, Uvs, Erdenet, Darhandır.

Şu andaki mescit sayısının kırktan fazla olduğunu ve her sene sayısının arttığını söyleyebiliriz. Bunun dışında Moğolistan’ın başkenti Ulaanbaatar’da büyük bir cami yapılmaktadır. Ayrıca Moğolistan’ın Uvs ilinde yaşayan ve dinini, dilini yavaş yavaş unutmaya başlayan Türk kökenli Hotunlar için de mescitler yaptırılarak İslam dinini yakından tanımları için hizmet edilmektedir.

Mescitlerde ilk yıllar namaz kılan cemaat sayısı azdı ama İslam’ın yeniden canlanmasıyla ilerleyen yıllarda namaz kılanların sayısı artmıştır. Özellikle cuma ve bay-

⁵⁴ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.18

⁵⁵ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.19

⁵⁶ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s.19

ram namazlarında cemaat dışarıya kadar taşmaktadır. İnsanlar mübarek gecelerde camilerde namaz kılarak ve Kur'an-ı Kerim okuyarak geçirmektedir. Bu gecelerde cemaatin çoğunu gençler oluşturmaktadır. Ramazan aylarında camilerde teravih namazının yanında sabah ve öğle namazlarından sonra erkek ve kadınlar için ayrı ayrı mukabele okunmaktadır. Ramazan aylarında merkez camilerin yanına "Kiyiz üy" kurularak cami cemaatlerine iftar verilmektedir.

Bu camilere devlet tarafından hiçbir yardım yapılmamaktadır. Mescitlerin Türkiye başta olmak üzere Suudi Arabistan ve Kazakistan'dan gelen yardımlarla inşa edildiğini söyleyebiliriz. Camilerin diğer ihtiyaçları halkın verdiği sadakalardan karşılanmaktadır. Camilerde başkent hariç, beş vakit ezan sesi dışarıdan duyulmaktadır.

Gözlemlerimize dayanarak camilere beş vakit namaz için gelenlerin çoğunun emeklilik yaşındaki insanlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu cemaatin yaş aralığı altmış beş ilâ yetmiş beş arasındadır.

Günümüzde camiler sadece namaz kılma mekânları olarak kullanılmamaktadır. Yeni evlenen çiftler artık camide nikâh kıydırmaya başlamıştır. Ayrıca camiler Kur'an'ın ve diğer dinî bilgilerin öğrenildiği mekânlardır. Özellikle yazın açılan Kur'an kurslarında, her yıl 1000'e yakın çocuğa Kur'an öğretilmektedir.

a.c.Eğitim

Kazakların yoğun yaşadığı Bayan-Ölgii şehrinde toplam kırk bir okul, iki üniversite şubesi ve bir yüksek okul vardır. Bu okulların 38 tanesi Kazakça, iki tanesi Moğolca, diğer bir tanesi ise Tıva dilinde eğitim vermektedir. Bayan-Ölgii şehir merkezinde altısı devlet, beşi özel olmak üzere toplam on bir tane okul bulunmaktadır. Özel okullar Darın, Bilge Tegin, Bastama, Zaid, Moğol-Türk okullarıdır. Üniversite olarak ise Hovd Üniversitesi ve Sarsen Amanjolov Doğu Kazakistan Devlet Üniversitesi'nin şubeleri vardır.⁵⁷

Moğolistan'da ilkokuldan üniversiteye kadar on iki sene eğitim yapılmaktadır. Bu on iki senelik eğitim döneminde dersler Kazak öğrencileri için ilk beş sene Kazak dilinde ve sonraki yedi sene ise Moğol dilinde verilmektedir.

⁵⁷ [tps://kk.wikipedia.org/wiki/Баян-Өлгей_аймағы](https://kk.wikipedia.org/wiki/Баян-Өлгей_аймағы), Erişim, 02.03.2016

Bilge Tegin ismiyle 2006 yılında Türkiye’deki İmam Hatip okullarına benzeyen bir okul açılmıştır. Moğolistan’da doğrudan dinî eğitim veren bir okulun açılması mümkün olmadığından ancak Kazak örf ve âdeti üzerine eğitim vereceğini beyan ederek açılabilmiştir. Okulun kurucuları Moğolistan İslam Dini İdaresi başkanı Azadhan Muhanoğlu ve Dauletbyek Kurmanhkanoglu’dur. Bilge Tegin Okulu T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Moğolistan’daki Kuveyt elçiliğiyle beraber çalışmaktadır.

Kendisiyle yaptığımız görüşmede Azadhan Muhanoğlu Bilge Tegin okulundan şöyle bahsetmiştir: İlk açıldığı zaman 12 öğretmen, 220 öğrenci ve iki personel vardı. Günümüzde ise 23 öğretmen, yedi tane personel çalıştırarak üç yüz yakın öğrenciye eğitim vermektedir. Bu okulda %76 oranında sayısal dersler, %24 oranında da dinî ve ahlakî dersler verilmektedir.

Din dersi hocası olarak görev yapan Aybek Töleukhan’ın verdiği bilgilere göre, beşinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar din dersleri verilmektedir. Ancak doğrudan din dersi olmadığı için haftada iki saat Kur’an-ı Kerim dersi, iki saat de örf ve âdet adı altında temel dini bilgiler, siyer ve ahlak dersleri verilmektedir.

Bilge Tegin Okulu vizyonunu şöyle tanımlamıştır: “Vatanımız Moğolistan’ı sevmek, atalarımızdan miras kalan örf ve âdetlere, dini değerlere bağlı yaşamayı öğretmek ve yirmi birinci yüz yılın gereklerine bağlı eğitilmiş nesil yetiştirmek.”

Bu okullardan mezun olan öğrenciler başkent Ulaanbaatar başta olmak üzere Türkiye, Kazakistan, Amerika, Mısır, Katar, Rusya gibi ülkelerde birbirinden farklı fakülte ve bölümlerde eğitim almaktadır.

a.d. Dini Neşriyat

Moğolistan Müslüman Teşkilatı’nın kurulduğu ilk yıllarda ülkede neredeyse hiçbir dini eser yoktu. Bu eksikliği doldurmak için 1991 yılında Shinay Rahmetoğlu tarafından derlenen “Şarigat” (Şeriat) isimli kitap yayınlandı. Aynı yıl “Dindarlara Kömek” (Dindarlara Yardım), “Canaza” (Cenaze), “Hadis: İkinci Kaynak”⁵⁸ isimli kitaplar Moğolistan Müslüman Teşkilatı tarafından hazırlanarak okuyuculara sunuldu. 1991 yılından sonra başta Halife Altay’ın “Kazakça Kur’ân-ı Kerim Meali” ve “İmanın Şartları” isimli kitaplarıyla birlikte dinî kitapların sayıları artmaya başladı.

⁵⁸ Üzben Kurmanbay, Şinay Rahmet, *Mongoliadağı Kazak Halkı*, Ulaanbaatar, Admon Yayınlar, 2008, s.222

1992 yıldan itibaren Moğolistan’da yaşayan Müslümanlar için Suudi Arabistan ve Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı yardımıyla on binden fazla Kur’ân-ı Kerim getirilerek ücretsiz dağıtılmıştır.

Dini kitap yazarlarının çok az olmasından dolayı Moğolistan’daki Müslümanların dini kitap ihtiyaçları Türkçe yazılan dini kitapları Kazakçaya tercüme ederek ve Kazakistan Din İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen kitaplarla az da olsa karşılanmaktadır. Türkçeden çevrilen dini kitapların çoğu Türkiye’deki Osman Nuri Topbaş, Mustafa İslamoğlu, Fethullah Gülen, Adnan Oktar gibi dini grup liderlerinin yazdığı eserlerdir.

Ayrıca dini eserler konusunda Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ciddi çalışmaları bulunmaktadır. Başta temel dini bilgiler olmak üzere siyer, ahlak, yaz Kur’an kursu kitapları hem Kazakça hem Moğolca tercümeleriyle ücretsiz olarak çocuklara dağıtılmaktadır. Bunların içinde Seyfettin Yazıcı’nın “Temel Dini Bilgiler” kitabı Kazakçaya “Negizgi dini maglummatları”, Moğolcaya “ İslam Şaşını undsen oilgoltuud” olarak tercüme edilmiştir. Bu kitap şu an Diyanet Vakfı’nın yardımıyla yayınlanarak şehir, kasaba ve köylerde ücretsiz dağıtılmaktadır. Günümüzde her ailenin kitaplıklarının çeşitli dini kitaplarla dolu olduğunu söyleyebiliriz.

2006 yılında Bayan-Ölgii’de her sene suç oranlarının yükselmesinden dolayı emniyet müdürü Kaster Tumışkhan Moğolistan kanunları ile İslam dinini sentezleyen “İslam dininin terbiyelik manızı” ve “Talım jane Taglım” adlı eserlerini yayınladı. Bu kitaplar üniversite ve lise öğrencileri başta olmak üzere okuyucular tarafından büyük ilgi gördü.

Moğolistan’da Moğolların içinde İslam dinine ilgi duyan insan sayısının artmasıyla 2005 yılında akademisyen A. Jambyıl, İslam’ın nereden çıktığı, dünyaya nasıl yayıldığı, Kur’an-ı Kerim, tefsir, hadis, fikhın ne olduğu, İslam’ın siyasetle ve ekonomiyle ilişkisi, mescit, medrese v.b. konuları anlatan “İslam Şaşın” isimli bir kitap yayınladı. Bu kitap Moğol okuyucuları tarafından büyük ilgi gören kitaplardan biri oldu. Bunun dışında Kur’an-ı Kerim Moğolistan Müslüman Teşkilatı “İslam Dini Cemiyeti” tarafından Moğolcaya tercüme edilmektedir.

Bu kitapların dışında halkı dini konular üzerine aydınlatmak için çeşitli dergiler çıkmaktadır. Bunlar Tarlan Tağzım, İnabat, Rahmet Samalı ve Otbasındağı Terbi-

ye'dir.⁵⁹ Ayrıca bayramların ve mübarek günlerin nasıl ihya edileceği konusunda bilgi verme amacıyla, çeşitli dergi ve afişler ücretsiz olarak halka müftülükler tarafından dağıtılmaktadır.

b. Dinî Örgütlenme

b.a. Resmi Dini Örgütlenme

Moğolistan Müslüman Teşkilatı kurulduğu tarihten 1992 yılına kadar sadece Bayan-Ölgii Müslümanlarını temsil ediyordu. Daha sonra Moğolistan'ın çeşitli bölgelerine hizmet etmeye başladı ve adı Moğolistan İslam Cemiyeti (Mongolia Müslüman Uyum) olarak değiştirildi.

1990'dan itibaren Moğolistan Müslüman Teşkilatı'nın başkanlığını Kadir Sayran yürütüyordu. Kadir Sayran Kahire Büyükelçiliği görevine gidince Azathan Muhanoğlu başkanlığa getirildi. Kadir Sayran büyükelçilik görevinin bitmesiyle birlikte tekrar başkanlık görevini devraldı. Bu olaydan sonra Azathan Muhanoğlu 2004 yılında (Mongolia İslam Dindarlar Odağı) Moğolistan İslam Dini İdaresi'ni kurdu. Günümüzde Moğolistan'da iki dini idare bulunmaktadır.

Moğolistan İslam Cemiyeti'ne bağlı cami sayısı 35 civarındadır ve 70 din görevlisi bulunmaktadır. Ayrıca Ulaanbaatar'da 3, Bayan Ölgii'de 2, Hovd'da, Erdenet'te ve Darkhan'da 1'er olmak üzere 8 medrese, cemiyete bağlı olarak hizmet vermektedir. 308 öğrencinin eğitim gördüğü medreselerde 5'i Türk 30 öğretmen görev yapmaktadır.⁶⁰

Başkanlığını halen Azathan Muhanoğlu'nun yaptığı Moğolistan İslam Dini İdaresi'ne bağlı 7 cami, 12 din görevlisi ve 3 okul bulunmaktadır. İdare, hizmetini 12 yönetim kurulu üyesi ve 2 başkan yardımcısı ile yürütmektedir.⁶¹

Moğolistan İslam Cemiyeti dinî hizmetlerin yanında sosyal problemlerle de ilgilenmiştir. Örneğin 2002 yılında Bayan-Ölgii şehrinde suç oranının artmasıyla emniyet müdürünün isteğiyle Moğolistan İslam Cemiyeti beraber çalışmaya başladılar. Okullara haftada bir gün bir imam ve bir polis giderek terbiye dersleri verdiler. İmam zina, hırsızlık, darb, yaralama ve insanlara zarar veren diğer eylemlerin günah olduğunu ve ahirette

⁵⁹ Zurganbay, *İmandılık Kaynarı*, s. 141-143

⁶⁰ Kemal Hakkı Kılıç, "Moğolistan Cumhuriyeti ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlişkileri," *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, S.139, Ankara,2010, s.9

⁶¹ Kılıç, a.g.m, s.9

hesaba çekileceğine dair vaazlar verdi. Polis ise bunların Moğolistan kanunlarına göre büyük suçlardan olduğunu ve yapanların çok ağır ceza alacağını söyleyerek uyarılarda bulundu. 2002 yılında 232 olan suçlu sayısı 2003 yılında 199'a, 2004 yılında ise 100'e kadar düştü.⁶² Birlikte çalışma sonucunda her sene suç oranının düştüğü gözlemlenmektedir.

Ayrıca Moğolistan İslam Cemiyeti'nin isteğiyle Bayan-Ölgii valiliği tarafından Cuma günleri şehir içinde her hangi bir yerde içki satılması yasaklanmıştır. Şu anda Bayan-Ölgii şehrinde cuma günleri içki satılmamaktadır.

Ancak son on yılda Bayan-Ölgii'de müftülüklerin İslam dinini anlatma konusunda biraz durgunluk yaşadığını söyleyebiliriz. Müftülük ve ona bağlı camiler sadece Bayram, Cuma ve beş vakit namazın kılındığı, vefat eden insanların akrabaları tarafından bağışlanan hatimlerin okunduğu* mekânlar olarak işlev görmeye başlamıştır. Şu anda dini tebliğ etmede dinî grupların ön plana çıktığı söylenilebilir. Bu gruplar medrese ve yurtlar açarak çoğunluğu gençler olmak üzere halka Kur'an öğretmekte ve dinî eğitim vermektedir.

Moğolistan İslam Cemiyeti (Mongolia Müsülman Uyumı) eskiden sadece Kazak ve Hotunlara hitap etmekteydi. Ancak gerek Moğollardan gerekse diğer etnik gruplardan Müslüman olanların sayısının artmasıyla birlikte daha kuşatıcı bir isme ihtiyaç duyuldu ve 2015 yılında Moğolistan Müslüman Teşkilatı "İslam Dini" Cemiyeti (Mongolia Müsülman Koğamı "Din İslam" Uyumı) olarak değiştirildi. Teşkilatın uzun yıllardır başkanlığını yürüten Kadir Sayran, ayrıca Bayan-Ölgii Müftüsü ve müftülük personeli kendi istekleriyle istifa etti. Şu anda başkanlığı Batırhan Hadısoğlu yürütmektedir. Hadısoğlu yeni müftüsü ve kadrosu ile yeni bir vizyon belirlemiştir. "Amaçlarımız" adıyla basılan ve halka dağıtılan broşüre göre, Başkanlığın politikaları içinde öncelikle İslam dininin hakiki değerlerini Moğolistan Müslümanlarına aktarabilmek, terör ve şiddete karışan Müslümanları vazgeçirmek, din hizmetlerini tek merkezden yönetmek, İslam dinini örf-adetlerle birleştirerek anlatmak, farklı din mensuplarıyla işbirliği yaparak beraber çalışmak, Müslümanların yoğun olduğu yerlere cami yaptırmak, halkın dini bilgi-

⁶² Kaster Tumışan, *İslam Dininin Tarbielik Manızı*, Ulaanbaata, Soyombo Priting, 2006, s.5

* Halkın çoğunluğu Kur'an-ı Kerim'i okuyamadığı için bir hatim bağışlanacağı zaman cami imamlarına gidilmektedir. Müftülüğün belirlediği fiyat çerçevesinde her hatim Moğol parasıyla sekiz bin "tögrüg" karşılığında okunmaktadır. Bu para yaklaşık 4 Amerikan Dolarına tekabül etmektedir ve Moğolistan şartlarında da yüksek bir miktar değildir.

yi istediği zaman öğrenebilmesi için medrese ve Kur'an kursları açmak, İslam dinini anlatan kitaplar neşretmek, hacca gitmek isteyenlere maddi yardımda bulunmak, fakir ailelere yardım etmek, üniversite öğrencilerine manevi ve maddi imkânlar sunmak, İslam ülkelerine çeşitli alanlarda öğrenci göndermek, Moğolistan'da bir İslam üniversitesi açmak, bir hastane kurmak yer almaktadır.

Azathan Muhanoglu'nun başkanlığındaki Moğolistan İslam Dini İdaresi'ne bağlı olarak Bayan-Ölgii'de beşinci sınıftan on ikinci sınıfa kadar eğitim veren Bilge Tegin Okulu vardır. Bu okulun bir şubesi Hotunların yaşadığı Tarialan bölgesindeki Hotun Okulu'dur. Bu okullar resmen İmam Hatip lisesi olmamakla birlikte, müfredatları benzerlik göstermektedir. Her iki okulun mezunları üniversitelere gidebilmekte ve din görevlisi olabilmektedir.⁶³

Moğolistan'daki resmi iki dinî teşkilat da, resmi ve özel okullardaki haftalık "Terbiye Saati" dersine imam göndererek ders vermektedirler. Ayrıca her sene kutlu doğum haftası sebebiyle okullar arasında ve halk arasında Hz. Muhammed'i (s.a.v.) tanıtmak amacıyla "Siyer" yarışmaları yapılmaktadır.

b.b. Gayri Resmi Dini Örgütlenme

Gayri resmi dinî örgütlenme dendiğinde ülkedeki resmi dinî bürokrasi içinde yer almayan ancak dinî faaliyet yürüten gruplar veya grup-benzeri topluluklar anlaşılmaktadır. Bayan-Ölgii'deki dinî gruplar çoğunlukla devlete bildirdikleri resmi isimlerle faaliyet yürütmektedirler. Kazakçada bunlara "Biresmi uyum" (sivil toplum kuruluşu) denmektedir.

Grup kavramı Fransızca "groupe" kelimesinden gelmektedir. Aralarında herhangi bir yönden benzerlik veya ilgi bulunan şey veya kimselerin meydana getirdiği topluluk, küme, öbek, takım anlamındadır.⁶⁴ Dinî grup dediği zaman ilk akla gelen, dinî yönelişlerden kaynaklanan gruplaşmalardır. Bu gruplaşmanın temel sebebi toplumsal, siyasal ve kültürel yapının gittikçe artan farklılaşması ve öte yandan fertlerin yahut grupların dinî tecrübelerinin zenginleşmesidir.⁶⁵

⁶³ Bkz. Kılıç, a.g.m., s.9

⁶⁴ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005,c.1, s.1096

⁶⁵ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,1995, s.153

Cemaat ise Arapça bir kavramdır. İngilizce karşılığı “community”dir. Toplamak, bir araya getirmek anlamındaki “cem” mastarından türeyen ve Arapça bir isim olan cemaat, sözlükte “insan topluluğu” manasına gelmektedir.⁶⁶ Sosyolojik anlamda cemaat (community) kavramı, cemaat üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye genellikle ortak bir kimlik duygusuna dayanan, özel olarak oluşturmuş bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır.⁶⁷Günümüz Türk sosyoloji literatüründe dinî grup ve cemaat kelimeleri aynı anlamda ve birbirinin yerine kullanılmaktadır.

Bayan-Ölgii şehrinde dini grup veya grup-benzeri yapılanma olarak Meirim, Ruhani Nur, Samarkand Orda, Diyanet işleri Başkanlığı koordinatörlüğü sayılabilir. Bu yapılanmalar, İslam dinini Kazak örf ve âdetleriyle sentezleyerek halka anlatmakta, öğrenciler için ücretsiz kalacakları yurtlar açmakta, yoksullara ve yetimlere okul başladığı zaman giysi ve kırtasiye malzemelerini vermekte, kurban bayramında et dağıtmakta, kışın kömür yardımında bulunmaktadır.

T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1998 yılından itibaren Bayan-Ölgii şehrine bir koordinatör ve din görevlileri gönderilmektedir. Koordinatör, halkla birebir ilgilenerek yoksul ailelere yardım etmek için Bayan-Ölgii'nin yöneticileriyle koordineli çalıştığını söylemektedir. Bu sayede Türkiye Diyanet Vakfı'nın gönderdiği kurbanlar vekâlet yoluyla kesilerek ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır. Kutlu Doğum haftası her yıl 20 Nisan'da Diyanet tarafından Bayan-Ölgii'de kutlanmaktadır. Diyanet her yıl 20'den fazla imamı Türkiye'ye göndererek üç aylık bir eğitime tabi tutmaktadır. Bunun dışında her yıl burslu olarak Uluslararası İmam Hatip okullarına lise öğrencisi, İlahiyat fakültelerine lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencisi göndermektedir. Yine Azadhan Muhanoğlu idaresindeki müftülüğe bağlı 20 öğrenciyi dini bilgilerini geliştirmek amacıyla Türkiye'deki erkek Kur'an kurslarına göndermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Khovd ilinde üniversite öğrencilerinin ücretsiz kaldığı bir yurt açmıştır. Şu anda İstanbul Bakırköy müftülüğü Bayan-Ölgii şehir merkezinde üç katlı bir müftülük binası ve dört katlı bir öğrenci yurdu yaptırmaktadır.

⁶⁶ Mustafa Uzunpostalcı, “Cemaat,” *İslam Ansiklopedisi*, c.7, TDV Yayınları, İstanbul,1993,s.288

⁶⁷ Marshall, a.g.e, s.90

Diyanet'e bağılı olarak gelen din görevlisi ile görüştüğümüzde temel görevinin yaş fark etmeksizin müracaat eden herkese Kur'an-ı Kerim öğretmek ve temel dini bilgileri vermek olduğunu ifade etmiştir.

2001 yılında Bayan-Ölgii şehrinde medrese olarak faaliyete başlayan Türkiye kökenli Meyrim Vakfı 2005 yılında başkent Ulaanbaatar'da "Meyrim Vakfı" olarak resmiyet kazanmıştır. Vakfın merkezi Ulaanbaatar'dadır ancak bu vakfa ait olan medreseler Zavhan, Khovd, Gov-Altay, Darhan, Nalaih ve Bayan-Ölgii illerinde hizmet vermektedir. Bu müesseselerde toplam 100'e yakın hoca ve 700'e yakın öğrenci bulunmaktadır. Meyrim Vakfı'nın ihtiyaçlarının %30'u yerel halk tarafından, %70'i ise Türkiye ve Kazakistan'dan gelen yardımlarla karşılanmaktadır. Her sene hoca yetiştirme amacıyla 50 öğrenci Türkiye'ye gönderilmektedir.⁶⁸

Yine Türkiye kökenli Ruhani Nur Vakfı 2009 yılında Bayan-Ölgii'de kurulmuştur. Bu vakfın kurulma amacı genç nesillerin eğitimini destekleme, yetim ve yoksul ailelere maddi yardımda bulunmaktır. Kurulduğu tarihten itibaren din eğitim üzerine kendini yetiştirmek isteyen öğrencilere başta Türkiye olmak üzere Kazakistan ve Kırgızistan'da eğitim imkânı sunmaktadır. Bayan-Ölgii merkezinde "Ruhani Nur" adındaki erkek ve kız medreselerinde dinî eğitim vermektedir. Bayan-Ölgii'in Tsengel ilçesindeki Ruhaniyet Okulu'nun 180 kişilik yurdunu da bu vakıf yapmıştır ve öğrencilerin ihtiyaçlarını ücretsiz karşılamaktadır. Şu ana dek beş cami Ruhani Nur vakfı tarafından inşa edilmiştir. Vakıf kurban zamanı halka et, kışları ise kömür dağıtmaktadır. Vakfın gelirleri % 70 oranında Türkiye, % 30 oranında yerel halk kaynaklıdır.

Şu anda Ruhani Nur Vakfı Bayan-Ölgii'de devlete bağılı T.M.S. isimli kolej, hapishane ve emniyetle ortak çalışma yürütmektedir. Bu vakfa bağılı hocalar haftada bir gün o kurumlara giderek günümüzün problemlerine yönelik vaazlar vermektedir. Ayrıca çeşitli dini kitapların Kazakça, Moğolca tercümelerini yaparak okuyuculara sunmaktadır.

2009 yılında Türkiye'deki Semerkand Vakfı'nın desteğiyle kurulan Semerkand Ordu Vakfı'nın idareciliğini Nurbakit Melletoğlu yapmaktadır. Bu vakfın Bayan-Ölgii'de çeşitli yardım faaliyetleri bulunmaktadır. Moğolistan Müslümanlar Teşkilatına

⁶⁸ Şalabay Amankeldi, "Ata Babamızın Ultının Dını, Dinnen Ultı Ayırğan Emes", *Tarlan Tagzım*, Selenge Fress, Vol.9 No.1, 2015 ss.34-35

bağlı 10 tane caminin abdesthanesini yeniden yaptırmışlardır. Ayrıca her sene okul başladığı zaman yetim ve yoksul aile çocuklarına giysi ve kırtasiye yardımı yapmaktadırlar. Bunun dışında her sene 1000'e yakın küçükbaş hayvan kestirerek yoksul ailelere dağıtmaktadırlar. Vakıf idarecileri şu anda öğrenciler için bir yurt yapmak için uğraştıklarını ifade etmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

RESMÎ DİN/HALK DİNİ AYRIMI BAĞLAMINDA BAYAN- ÖLGÜİ KAZAKLARININ DİNÎ İNANÇ ve UYGULAMALARI

A. DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN RESMÎ DİN VE HALK DİNİ AYRIMI

Sosyolojik anlamda din ilahi kaynaklı olan ve hiçbir şekilde toplumdan etkilenmeyen bir sistem olarak kabul edilmez. Aksine otantik yapısı ne olursa olsun toplumla etkileşim içinde olan bir kurum olarak kabul edilir. Bu etkileşim, dolayısıyla dinin zaman içinde gelişip değişimine bağlı olarak bir tipoloji yapılması gerekmiştir. Bu tipoloji resmi din/halk dini şeklinde kendini gösterir.

Resmi veya kitabi din dendiğinde, kurucuların veya peygamberlerin getirdikleri kutsal metinlerde belirlenen, daha sonra da din bilginleri tarafından ortaya konulan hüküm derecesindeki emir ve yasakların, kurumsallaşmış formların bütünü anlaşılmaktadır. Resmî din formunun dışında, insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümüne ise halk dini denmektedir.¹

Fransızca kökenli “superstition” sözcüğü “batıl inanış”, “boş inanış”, “hurafe” şeklinde Türk diline çevrilmiştir. “Superstition” sözcüğünün karşılığı, “Akıl veya bilim tarafından doğrulanamayan bir şekilde meydana gelen belirli hadiselerle dair inançlar. Şans veya şanssızlık getirdiğine inanılan belli olaylara dair inançlar, mantıksal süreçlerle bağlı kurulamayan inançlar,” şeklindedir.²

Etnolojik sözlükte halk inancı, Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren; geleceği bilmek isteğiyle bazı rastlantı benzerlikleri iyilik ya da kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendirilen; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği bir takım

¹ Mustafa Ünal, “Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 16, Niğde, 2004, s. 44-45

² Metin Eren, “Halk İnancı Kavramının Sınırları Ve Sınırlıkları Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies –International Periodical For The Languages and Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Vol8/13, Fall 2013, s.859

doğüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalar olarak tanımlamaktadır.³

İnanç kavramının kapsamı oldukça geniştir. İdeolojik, kozmolojik, dünyevi kutsal inançların hepsi bu kapsam içinde ele alınabilir. Halk inançlarının kapsamı doğüstü, ruhsal ve büyüsel olarak daraltıldığı durumlarda bile oldukça geniş bir tür kategorisine sahiptir. Batıl inanışlar, gelenekler, ritüeller, efsaneler, halk hekimliği vs.yi kapsar.⁴ Ernest Gellner bu geniş kapsam içinde, özellikle kırsal kesimde halk inançlarının en belirleyici örneğinin veli kültü olduğunu söyler. Veliler, çoğu zaman yaşayan kişiler değil, yaşamayan kişilerdir. Veli kültü, özellikle kabile yaşamına özgü kırsal bölgelerde egemendir. Şehirlerde, özellikle yoksul kesimlere çeşitli hizmetler sunmasıyla kentli kesimleri de etkilenmektedir.⁵

Mustafa Arslan halk inançlarının ortaya çıkışına etki eden faktörleri üç ana başlık altına ayırarak incelemektedir. Bunlar; bilişsel, psikolojik ve sosyolojik faktörlerdir. “Bilişsel faktörler alışkanlık belleği, sembolik düşünce tarzı, mitsel düşünce tarzı ve ortak duyu bilgisidir. Psikolojik faktörler duygusallık, içgüdüsel davranış, dünyevi mutluluk beklentisi, faydacı eğilim, büyü ve sihir eğilimi, sevk edilme arzusu, kurtuluş, önder rehber ihtiyacı ve korkudur. Sosyolojik faktörler ise sosyal kötülükler ve olumsuzluklar, Süreklilik imgesi (örf, adet ve geleneğe bağlılık), sosyal fonksiyonlar ve sınıfsal konumdur.”⁶

İnsanlar başlarına gelen kötülük veya olumsuzluklardan kurtulmak veya bu gibi belaların gelmemesi için çeşitli inanç ve uygulamalara başvurmaktadır. Bunların önde gelenleri ise falcıya gitme, hocaya dua okutturma ve türbe ziyaretleri yapma gibi uygulamalardır.

Süreklilik imgesi olan örf-âdetler ise toplumdan topluma, kültürden kültüre göre farklıdır. Bir toplumun, diğer toplumlardan farklı gösteren semboller ise düşünce, değer, model ve davranıştır. Her hangi bir toplum kendi kültürünü, ahlak ve âdetlerini koruyup nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaştırmışlardır. Bu kültür, örf-âdetler, dinlerin pratik uygulamalarına da etki etmektedir. Holy dini inanç ve uygulamadaki farklılık-

³ Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971, s.42

⁴ Metin Eren, a.g.m, s.859

⁵ Ernest Gellner, *Postmodernizm İslam ve Us*, Çev.Bülent Peker, Ankara, Ümit Yayınları, 1994, s.26-27

⁶ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*, İstanbul, Dem yayınları, 2004, s.111-128

ları İslam dinini örnek vererek şöyle tanımlamaktadır: Dinsel metinler ve onların muteber yorumlarından ayrılan bu aktüel inanç ve pratikler, İslami unsurlarla İslam öncesi dönemlerden arta kalan mahalli bilgilerin bir karışımıdır. Aynı dini benimsemesine rağmen farklı kültür ve etnik gruplar dinlerini yaşadıkları çevreye göre yorumlamaktadır. Yani kültür ve gelenek dine etki etmektedir. Evrensel dinler kuruluşlarından sonra geleneğe göre değişime uğramaktadır. Bu değişimlerin sonucunda çeşitli inanç tabakaları meydana gelmektedir.⁷

Resmi din/halk dini ayrımının sınıfsal farklılıklar ile de doğrudan bir ilişkisi söz konusudur. Sınıf, insanların bir veya daha fazla ölçüte göre farklı katman ve sınıflara ayrılmasıdır. Bu kavram ilk olarak Karl Marx tarafından kullanılmıştır. Ancak geleneksel hiyerarşiler azaldıkça ve yeni toplumsal farklılıklar ortaya çıktıkça sınıf kavramı yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı pek çok kuramcı son yıllarda sınıf kavramının yerine “tabakalaşma” kavramını kullanmaktadır.⁸

Halk dinini daha iyi anlayabilmek için toplumsal tabakalar kadar toplumların tarihsel gelişimini, dolayısıyla tarihsel tiplerini de bilmek gerekir. Bu konudaki önemli tipolojiler Durkeim’in “Organik” ve “Mekanik” grupları, Tönnies’in “Cemaat” ve “Cemiyet”, Howard Becker’in “Kutsal toplumlar” ve “Seküler toplumlar,”⁹ Ünver Günay’ın “Basit” ve “Karmaşık” toplumlarıdır.¹⁰

Basit toplum, henüz toplumsal farklılaşmanın yani meşguliyet, mevki, statü ve fonksiyon farklılıklarının ortaya çıkmadığı dönemdir.¹¹ Bu toplumda gelenek ve halk dindarlığı hâkim durumdadır. Karakteristik özellikleri ise şekilcilik, geleneksellik, taklitçilik, ritüalizm ve derin teolojik konulara fazla yer vermemesidir.¹²

Karmaşık toplum, sosyal farklılaşma dediğimiz vakıanın ortaya çıkarak toplumsal mevki, statü ve fonksiyon bakımından başkalaştığı, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın gittikçe arttığı toplumdur.¹³ Ünver Günay bu toplumda dinin bütünleştirici veya birleşti-

⁷ L. Holy, *Religion and Custom in a Muslim Society*, Cambridge, 1991, s.1’den nakleden Arslan, a.g.e., s. 104.

⁸ Terry Niholls Clark- Seymour Martin Lipset, “Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu?”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed. Anthony Giddens, Çev. Günseli Altaylar, İstanbul, 2010,s. 287

⁹ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.317

¹⁰ Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul, Erzurum Kitaplığı, 1999 s.33

¹¹ Günay, *Din Sosyolojisi* , s.317

¹² Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, s.263

¹³ Günay, *Din Sosyolojisi*, s.317

rici bir rol üstlendiğini söylemektedir. Buna örnek olarak da İslam dinini göstermiştir. Mevki, statü ve fonksiyon bakımından fark etmeksizin camilere gelerek toplu halde namaz kılmak, imtiyaz ayrılıklarını bir kenara bırakarak kenetlenen bir vücut olmanın, toplumsal kaynaşma ve bütünleşmenin en canlı örneğidir. Ancak diğer yandan dinin parçalayıcı rolünün olduğunu da söyleyebiliriz. Dinin bünyesinde ortaya çıkan çeşitli mezhep, tarikat, cemaat vs. yapılanmalar bunun örneğidir.¹⁴ Özellikle kentlerde ortaya çıkan çeşitli dini gruplaşmaların birinci sebebi şehir insanının bireyselleşmesinden dolayı bir kolektivite içinde olma arzusundandır. İkinci olarak kırsal kesimlerden şehirlere göç olgusu toplulukların birer kült cemaati olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bunların dini yaşayış tarzları şehir toplumunun dini yaşayışına da etki etmektedir.¹⁵

Toplumsal sınıf ayırımına bağlı olarak iki farklı kültür tarzı meydana gelmektedir. Bunlar; büyük gelenek ve küçük gelenek, yüksek kültür ve aşağı kültür, klasik kültür ve halk kültürü, okumuşların geleneği ve okumamışların geleneği, hiyerarşik kültür ve laik kültür tarzında tasnif edilmektedir.¹⁶ Büyük ve yüksek kültürleri temsil edenler toplumun seçkin kısmı olduğu gibi küçük ve aşağı kültür temsil edenler ise halkın çoğunluğudur.

Retfield'e göre büyük gelenek, yönetici ve entelektüel seçkinlerin düşünce sistemlerinden, bilim, felsefe ve güzel sanatlar alanındaki eserlerden müteşekkil iken, küçük gelenek, sıradan insanların sanat, duygusal yapı ve dinsel inançlarını içerir. Büyük ve küçük gelenekler arasında genellikle bir yanyanalık ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi mevcuttur.¹⁷

Mustafa Arslan halk dini kavramı yerine popüler din kelimesini kullanmaktadır. Popüler din konusunun, popüler kültürün yüksek kültürle etkileşim içerisinde olma özelliği ile yakından alakalı olduğunu söylemektedir.¹⁸ Resmi din Refield'in büyük geleneğine, popüler din ise küçük geleneğe denk gelmektedir. Popüler din, hem eski kültür ve dinlere ait inanışlardan hem de kitabi dinlere ait daha sistemli inanç sembollerden müteşekkil olması itibari ile terkibi bir özelliğe sahiptirler. Eski kültür ve dinlere ait

¹⁴ Günay, Din Sosyolojisi, s.322-325

¹⁵ Günay, Din Sosyolojisi, s.330

¹⁶ Ali Murat Yel, "İslam'da Büyük ve Küçük Gelenekler ya da Yüksek Kültür ve Halk Kültürü", *Din, Toplum ve Kültür*, Der. Ali Çoşkun, İstanbul, İz yayınları, 2005, s.141

¹⁷ Arslan, a.g.e, s.40

¹⁸ Arslan, a.g.e, s.53

inanışlardan resmi/ kitabi dine ait öğelerle, eski kültür ve dinlere ait inanış uygulamalar bir arada terkip olarak bulunurlar. Kitabi dine ait sistemli inanç, uygulama ve semboller, halk arasında sadeleşmiş ve şekilsel bir takım kullanımlar olarak yer alır.¹⁹

Resmi dini benimseyen yüksek kültürlü insanların da popüler dinden etkilendiğini görmekteyiz. Bunun nedeni ise kültürler arası iletişim ve etkileşimdir. Bu etkileşimi Sabri Ülgener “sızma” kavramıyla açıklamakta, toplum içinde yüksek kültür ve aşağı kültür arasında mutlaka bir etkileşim yani sızma olacağını söylemektedir.²⁰ Görüleceği üzere dini açıdan eğitilmiş, üst kültürlü insanlar halk arasında benimsenmiş inanışlardan etkilenebilmektedir. Bunun tam aksi de olabilmektedir. Bu etkileşim toplumlar arasında en çok görünen etkileşimlerin birisidir.

Sonuç olarak bakıldığında halk dininin daha çok taşralı bir yönü olduğunu, üst kültür ve o kültür içinde yer alan uzman din sınıfının (clerisy) değil, onlara tabi olan cemaatin/halkın (laity) dini olduğunu, şehirlerde düşük toplumsal katmanlar tarafından benimsendiğini, sahip olduğu inanç ve uygulamalarla resmi din veya din uzmanlarına karşı sürekli bir müzakere/kısmi muhalefet içinde olan sivil bir yapı olduğunu söyleyebiliriz.²¹

B. İSLAM'IN FORMEL İBADETLERİYLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

Her din kendine özgü bir inanç ve ibadet sistemine sahiptir. Kişi nazari olarak kalbinde kabul ettiği, yani iman şeyleri aynı zamanda bir takım fiillerle de yerine getirir. Dini tecrübeden hâsıl olan ve onun tarafından belirlenmiş bulunan bütün ameller, dinin pratik anlatımı ibadet olarak karşımıza çıkar.²²

İslam dininde ibadetler yapılış bakımından üç çeşitte mütalaa edilmiştir: Bedenle yapılan ibadetler (namaz, oruç, dua ve Kur'an okuma gibi), para ve malla yapılan ibadetler (zekât, fitre, sadaka, kurban, v.s.) ve hem bedenle hem parayla/malla yapılan ibadetler (Hac gibi).²³

¹⁹ Arslan, a.g.e, s.57

²⁰ Arslan,a.g.e, s.58

²¹ Arslan, a.g.e, s.60-61

²² Wach, a.g.e, s.51

²³ Ahmet Yaman, *İslam İbadet Esasları El Kitabı*, Ed.Talıp Türcan, Ankara, Grafiker Yay., 2013, s.24

Bu kısımda Moğolistan Kazaklarının İslam'ın temel ibadetleriyle ilgili inanç ve uygulamaları ele alınacaktır.

a.Namazla İlgili İnanç ve Uygulamalar

Yukarıda bahsedildiği gibi bedenle yapılan ibadetlerden biri namazdır. Moğolistan'da yaşayan Kazaklar itikadî olarak Mâtürîdiye ve amelî olarak Hanefî mezhebine mensuptur. 1990 yılından itibaren Komünizm rejiminin ortadan kalkması ve ülkenin demokratik yönetim biçimiyle yönetilmeye başlamasından itibaren namaz kılan insan sayısının artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Her sene artış göstermesine rağmen namaz kılmayanların oranı düzenli namaz kılanların oranından oldukça fazladır. En yüksek oranda kılınan namazlar ise bayram ve Cuma namazlarıdır. İslam'ın temeli yani dinin direği olan namaz hakkında, A.Lutov'un Bulgaristan Müslümanlarının namaz konusundaki eğilimlerini dile getirirken kullandığı tasnifi Moğolistan Bayan-Ölgii Kazakları için de kullanabiliriz:

- a. Sadece bayram namazını kılanlar
- b. Bayram namazını kılmakla beraber, Cuma namazlarını da kılanlar
- c. Buna ek olarak önemli gün ve gecelerde akşam ve yatsı namazların kılanlar
- d. Teravih namazlarını devamlı kılıp, vakit namazlarını ara sıra kılanlar
- e. Bunları ilaveten sadece ramazanda beş vakit namaz kılanlar
- f. Düzenli olarak beş vakit namaz kılanlar.²⁴

Şehir merkezindeki camilerde öğlen, ikindi ve akşam namazları kalabalık bir şekilde kılınmaktadır. Sabah ve yatsı namazlarına gelen cemaat sayısı ise oldukça azdır. Buna gerekçe olarak camilerin uzak olmasını söyleyebiliriz.

Cemaatle namaza yetişemeyenler sonradan cemaat oluşturmaktan ziyade tek başına kılmayı tercih etmektedir. Cami imamı namazı halk arasında “ duha aşası” olarak bilinen sürelerle kıldırmaktadır. Namaz sonrasında tıpkı Türkiye'deki gibi namaz tesbihati yapılmaktadır.

²⁴ Ahmed Lutov, *Bulgaristan Müslüman Azınlığı (Dini ve Aile Yapıları)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010, s.197

Başta devlet daireleri olmak üzere resmi ve özel sektörlerde çalışanların ibadetlerini yerine getirmesi konusunda problemler yaşadığını görmekteyiz. Bunun sebepleri arasında öncelikle çalışma ortamlarında mescit bulunmaması, ikinci olarak ise namaz ibadetini yerine getirme konusunda yöneticilerin müsamahalı davranmaması sayılabilir. Bundan dolayı bazı insanların kılamadıkları namazlarını akşamları topluca kaza ettiğini görmekteyiz.

Moğolistan Kazakları “Kim önemsemeyerek üç cumayı terk ederse Allah onun kalbini mühürler,”²⁵ şeklindeki hadisi önemseyerek üç defa üst üste aksattığı zaman dinden çıkacağı düşüncesiyle Cuma namazlarını kılmaya gayret etmektedir. Üst üste üç defa kılmama durumuna düşmemek için memur çalıştığı yerinden ve öğrenci ise okullarından izin alarak Cuma namazını kılmaktadır.

Köylerin çoğunda cami bulunmamaktadır. Bundan dolayı köylerde yaşayan halk namazlarını evlerinde kılmaktadır. Sadece Cuma namazı için cami bulunan (sum) ilçelere giderek ibadetlerini yerine getirmektedir.

Moğolistan’daki Kazaklar teravîh namazlarını kılmaya özen gösterirler. Teravîh namazı son gününe kadar kalabalık bir şekilde kılınmaktadır. Ayrıca mübarek gecelere, bayram namazlarına ve cuma namazlarına kadınlarda da katılmaktadır.

Bayan-Ölgii’de cenaze namazları Kazakların “Kiyiz üy” diye adlandırdığı çadırda kılınmaktadır. Kiyiz üy’ü olmayanlar ise olan akraba ve komşularının çadırlarını sökerek kendi evlerinin yanına kurmaktadırlar. Kazaklar cenaze namazının sabah erkenden kılınarak ölünün defnedilmesine özen göstermektedir. Öğlen geçmişse cenaze ertesi güne bırakılmaktadır. Bunun sebebi ileride anlatılacaktır.

Namazla ilgili olarak yakın dönemde gözlenen bir değişim ezan konusundadır. Eskiden camide vaaz edilirken ezan okunmaya başladığında vaaz hemen kesilirdi. Ezan dinlemenin büyük sevap olduğu, dinlenilmediğinde ise büyük bir günah olduğu düşünülürdü. Şimdi bu anlayış değişmiştir. Benzer bir şekilde geçmişte takkesiz namaz kılan kişiler cami cemaati tarafından uyarılır ve üzerlerinde psikolojik bir baskı olurdu. Artık böyle bir durum söz konusu değildir.

²⁵ Ebu Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Dâvûd, Tercüme ve Şerhi*, c.4 Hazırlayan: Necati Yeniye, Hüseyin Kayapınar, İstanbul, Şamil Yay.,1988, s.135

Doğrudan namazla ilgili olmasa da gözlenen bir başka değişim Kur'an okumayla ilgilidir. Eskiden Kur'an okuyacak kişi mutlaka yere otururdu. Hem Kur'an'ın ayakta veya masada okunmasının doğru olmadığına inanılır, hem de Kur'an'ın bağışlandığı ata ruhlarına saygıdan dolayı böyle yapmak gerektiği düşünülürdü. Günümüzde şehir merkezlerinde evlerinde Kur'an okuyanlar çoğunlukla masaya oturmaktadırlar. Yere diz çöküp Kur'an okuma düşüncesi kırılmıştır.

b. Oruçla İlgili Uygulamalar

Kazaklarda oruç terimine "oraza" kelimesi karşılık gelmektedir. Ramazan ayı için Kazaklar hem "Ramazan" hem de "Orazai" ifadelerini kullanmaktadır. Ramazan ayı her Müslüman ülkede olduğu gibi Moğolistan Kazakları arasında da coşkulu bir şekilde geçmektedir. Ramazanda başta resmi kurumlar olmak üzere hayır kuruluşları ve esnaflar oruç tutan halka iftar vermektedirler. Bu iftarların çoğunluğu Müftülüklerin organizatörlüğünde gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerin dışında Müftülükler çeşitli etkinlikler yapmaktadır. Ramazan ayının öncesinde Moğolistan toplumunda da tıpkı Türkiye'de olduğu gibi ev temizlikleri yapılır ve bayrama hazırlanılır. Ramazan ayı içerisinde akrabalar ve komşular iftara davet edilir. Bu iftarlarda yöresel ev yemekleri ikram edilir.

Moğolistan Kazaklarında yaz aylarında oruç tutan insan sayısı kış aylarına göre düşmektedir. Buna yaz aylarında çalışanların işlerinin kış aylarına göre daha ağırlaşmasını gerekçe olarak gösterebiliriz. Orucu Allah rızası için tutanlar olduğu gibi aynı zamanda sağlık noktasında çok faydalı olması sebebiyle orucu diyet olarak görüp bu ibadeti yapanlar da vardır. Bu noktada oruç bilincinin tam gelişmediğini söyleyebiliriz. Recep ve Şaban aylarında oruç tutanların sayısı her sene artmaktadır. Bu oruçları tutanların çoğunluğu kadınlar ve gençlerdir. Fakat Pazartesi ve Perşembe oruçlarını tutanlara pek rastlanmamaktadır.

c. Zekât ve Fitre ile İlgili İnanç ve Uygulamalar

Zekât, İslam'ın beş temel şartından birisidir. Zengin insanların her sene kazandığı mallarının bir miktarını toplumdaki ihtiyaç sahiplerine vermesidir. Zekât vasıtasıyla zengin insanlar bencillik, cimrilik gibi kötü hasletlerin yerine fedakârlık, yardımseverlik ve başkalarını düşünme gibi güzel hasletlere bürünmektedir. Böylece ihtiyaç sahiplerinin zengin insanlara karşı sevgi ve saygıları artmaktadır. Toplumsal ibadet olan zekât,

toplumun kaynaşmasına ve bütünleşmesine önemli destek olmaktadır. Aynı zamanda toplum içerisinde barış ve kardeşlik duygularının gelişimine yardımcı olmaktadır.

Zekât, İslam dinine göre belli bir zenginliğe ulaşmış kişilerin yapması gereken bir ibadettir. Moğolistan Kazaklarında kent yerleşim birimlerinde zekât verme oranı kırsal kesimlere göre azdır. Kırsal kesimde hayat birbirine daha çok bağlıdır, dayanışma güçlüdür ve bu anlayış zekâta da yansımaktadır. Kanaatimizce olayın doğrudan dindarlıkla ilgisi yoktur zira şehir, kırsal kesime göre daha dindardır. Zekâtın kırsal kesimde hayvan üzerinden veriliyor olması köylüyü bu dini uygulama konusunda motive etmektedir. Ayrıca kışın hayvanların bir kısmının telef olması da, pratik bir düşünceyle, köylüyü zekât vermeye teşvik etmektedir. Böylelikle köylü hayvanlarının bir kısmı telef olmadan ibadetini yapmış olmaktadır.

Bayan-Ölgii Müftülüğü fitre sadakasının bir insan doyuracak miktarda hayır kurumlarına, fakir insanlara veya camilere verilebileceğini söylemektedir. Para, her sene pazardaki gıdaların fiyatına göre değişmektedir. Ramazan ayında oruç tutmayan veya tutamayan herkes fitre sadakasını “Allah’a hamd olsun” diye vermektedir. Fitre sadakaları çoğunluk olarak camilere bağışlanmaktadır.

Sadaka eskiden devam edegelen Kazak örf ve âdetlerindedir. İnsanlar hastalandıklarında en kısa zamanda iyileşmek için sadaka verirler. Bunun dışında yolculuğa çıkıldığında, kötü rüya görüldüğünde veya özellikle ticarete bol kazanç elde etmek için hayır kuruluşlarına ve camilere sadaka verilmektedir.

d. Kurban ve Hacla İlgili İnanç ve Uygulamalar

Kurban kesme ritüeli insanlık tarihi kadar eskidir. Kurban, Tanrı’yı etkilemek, dilenmek, günahlarını affettirmek veya tanrı ile kurbanı sunan kimse arasında bir yakınlaştırıcı bağ meydana getirmek için bir şahsı, bir hayvanı veya bir objeyi Tanrı’ya adama fiilidir.²⁶ Kurban, sadece semavi dinlere ait inanış değildir. Hemen hemen bütün inanışlarda bulunan ibadettir.

Sözlükte “yaklaşmak, Allah’a yakınlık sağlamaya vesile olan şey” anlamına gelen kurban, dinî bir terim olarak, “ibadet maksadıyla belirli bir vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak, ya da bu şekilde boğazlanan hayvan” demektir.

²⁶ Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çev. Ahmet Güç, Bursa, Arasta Yayınları, 2000,s.44

Arapçada bu şekilde kesilen hayvana “udhiyye” denilir. İnsanlık tarihi boyunca hemen bütün dinlerde kurban uygulaması mevcut olmakla birlikte şekil ve amaç yönüyle aralarında farklılıklar bulunur.²⁷

Kazaklar kurbanın, sahibini sırat köprüsünden kolayca geçireceği inancından dolayı kurbanlık hayvanın mümkün olduğunca bakımlı ve besili olmasına özen göstermektedir. Bundan dolayı kurban bayramında kesilecek hayvanı, bayramdan önce birkaç ay kendi elleriyle beslemeye gayret ederler.

Kazaklarda, kurban sadece kurban bayramında kesilmez. Bunun dışında ata ruhlarını anma, çeşitli hastalıklardan kurtulma, doğum, bayram ve düğünlerde, büyüklerin ve yakın akrabaların duasını alma, ölüm ve mezar ziyaretleri gibi çeşitli durumlarda kurban kesilmektedir.

Hac diğer ibadetlerden farklı olarak hem beden hem de parayla yapılan ibadettir. Moğolistan’da yaşayan Kazakların ilk haclarını 1908 yılında gerçekleştirdi. Bu hac ibadetinin yapılmasına sebep olan kişi, büyük alim Akıt Hacı Ülümcüoğlu’dur. Hac vazifesini 1908 yılından 1926 yılına kadar devam etmiştir. Ancak Komünist yönetimin dinden arındırma politikasından ötürü 1926 yılından 1990’a kadar kimse hacca gidememiştir. 1990 yılında hac ibadetini yapma imkânı verilmesinin ardından 2013’e kadar 200’den fazla insan hac vazifesini gerçekleştirmiştir. Son iki yıldır vize işlemlerinden dolayı kimse hacca gidememektedir.²⁸

Hac ibadetini gerçekleştiren kişiye Kazaklar “Hacı” demektedir. Günümüzde hac ibadetini gerçekleştirmek isteyenlerin çoğu yaşlılardır ve bu ibadeti emekli olduktan sonra yapmaktadır. Moğolistan Müslüman Teşkilatı hac ibadetini gerçekleştiren herkese “Hac ibadetini yaptı” diye sertifika vermektedir. Nesiller boyu hac ibadeti yapılamadığı için hacca gitmeden önce veya hac dönüşü Türkiye ya da diğer Müslüman ülkelerde görülen uygulamalar Kazaklar arasında henüz oluşmamıştır.

C. GEÇİŞ DÖNEMLERİYLE İLGİLİ İNANÇ ve UYGULAMALAR

İnsan hayatında üç önemli dönüm noktasının olduğu kabul edilir: Doğum, evlenme ve ölüm. Pek çok âdet, ayin, tören, dinsel ve büyüsel işlem bu geçiş noktalarını

²⁷ Ali Bardakoğlu “ Kurban”, *İlmihal*, c.2, Ed. Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, s.2

²⁸ Zurganbay, *İmandalık Kaynağı*, s.22-23

yönetmektedir. Bütün bu uygulamaların amacı insanın yeni durumunu kutlamak ve kutlamak, aynı zamanda da o insanı “geçiş” sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden korumaktır.²⁹

Halk dindarlığında bu geçiş noktalarının önemli bir yeri vardır. Ancak geçiş dönemleriyle ilgili uygulamaların çoğunluğunu resmi dini temsil eden din adamları yapmaz. Halkın itimat ettiği din önderleri söz konusudur. Bayan-Ölgii’deki Kazak toplumunda da geçiş dönemlerinde en fazla oranda rol oynayan geleneksel aktörler söz konusudur. Bunlara “bahsı” denilmektedir. Halk bahsılara büyü ile ilgili işlemler yanında doğum, evlilik, şifa ile ilgili uygulamalarda başvurmaktadır. Dolayısıyla geçiş dönemlerine ait inanç ve uygulamalardan önce bahsilerden bahsetmek uygun olacaktır.

a.Halk İnançlarının Uygulayıcısı Olarak “Bahsılar”

Bahsılıktan bahsetmeden önce Şamanizm’den bahsedilmesi gerekir. Çünkü ikisi de birbiriyle bağlantılıdır. Şamanın esas fonksiyonu görünmeyen ailem ile bu dünya arasında irtibat kurmaktır. Bu irtibat görmek, anlamak ve iletmektir şeklinde formüle edilmiştir. Bu üçlü fonksiyonu gerçekleştiren şaman toplumda özel statüye sahip bireydir.³⁰

Şamanın işlevleri ruhlardan alıcı, insanlara taşıyıcı ve topluma uygulayıcı olarak formüle edilebilir.³¹ Yani hastaları iyileştirmek, ölen insanların ruhunu öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, fal bakarak gelecekte haber vermek, evi kötü ruhlardan temizlemek, kurban sunmak v.b gibi işleri yaparlar.

Başta Fuad Köprülü olmak üzere bilim insanları Şamanizm’in modern dönemde “bahsı” şeklinde devam ettiğini söylemektedir.³² Mayrambek Orozobaev’in “Kırgızcadaki İslam Dışı Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı” adlı tezinde de aynı düşünceyi paylaştığını görmekteyiz. Bahsılar şamanlarda olduğu gibi, hastaları tedavi etmekle birlikte falcılık, kuşçuluk, üfürükçülük, büyücülük v.s gibi işleri yapmaktadır.³³

²⁹ Sedat Veyis Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971, s.11

³⁰ Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006, s.23

³¹ Bayat, a.g.e, s.31

³² Fuad Köprülü, “Bahsı,” Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık* (içinde ek), İstanbul, Örgün Yayınevi, 2008, s. 422.

³³ Mayrambek Orozobaev, *Kırgızcadaki İslam Dışı Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 2010, s.23

Bahsı kelimesi, Müslüman Kırgızlar ve Kazaklar arasında “bahşı” ve “bahsa” şekillerinde yer almaktadır. Moğol-Türklerin eski pagan devrindeki kam (şaman) lardan hemen hemen farksız olan bu kişi yapmış olduğu işlerle adeta şamanlık devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan bir sihirbaz veya halk hekimidir.³⁴

Bahsılık çoğunluk olarak doğuştan değil sonradan kazanılır. Doğuştan kazanılan bahsılık günümüzde çok azdır. Bunlar soy yoluyla, yani bahsı olan anne ya da babanın ölümünden sonra bu özelliği devam ettiren insanlardır. Bu tür bahsılığın erkek evlatlarından ziyade kız evlatlarına geçme oranı daha fazladır.³⁵

Sonradan kazanılan bahsılıklarda kişi bahsı olmadan önce çeşitli hastalıklarla hastalanır, yataktan kalkamayacak hale gelir, bu süreç içerisinde çeşitli rüyalar görmüş. Bahsıların çoğu rüyalarında sürekli beyaz sakallı yaşlı bir insan gördüklerini söylemektedir. Beyaz sakallı insan onlardan hastaları tedavi etmesini ister, bununla da kalmayıp nasıl tedavi edeceğini de söylemiş. Bu insanlar her gün hasta tedavi ettikçe kendilerinin daha da iyileştiklerini söylemektedir.

Bahsılık yeteneğini kazandıktan sonra her şeye dikkat edilmesi gerekir. Örneğin beden temizliği çok önemlidir. Ayrıca yapılan işten para almamak gerekir. Bunlara dikkat etmeyen bahsının yeteneğini kaybedeceğine, felçli kalacağına ve öleceğine inanılır.

Eskiden bahsılar ruh ve cin çağırdıkları zaman kopuz, dombra gibi musiki aletleri kullanmışlardır. Bunun dışında cin çağıracakları zaman kendi kendilerine mırıldanarak çeşitli sesler çıkarır, o mekânda döner, sonra da ağızlarından ak köpükler çıkarken bayılırlarmış. Bazen de insanları etkilemek için kızgın balta ve bıçak gibi aletleri dilleleriyle yalarlarmış.³⁶

Bahsılar “ak bahsı” ve “kara bahsı” olarak ikiye ayrılır. Ak bahsının amacı şifa sunmak, insanları iyiye yöneltmek, kötü huy ve hallerden uzaklaştırmaktır. Kara bahsılar ise ak bahsıların karşıtı olarak ortaya çıkmıştır. Amaçları insanlara kötülük etmek ve zarar vermektir. Her şeyi para karşılığında yapmışlardır.

Eskiden Kazaklar, bahsılar vefat ettiği zaman onları toplu mezarlıklara gömmezlerdi. Zira mezarlıktaki ölüleri rahatsız edeceğine inanırlardı. Ayrıca bahsılar da normal

³⁴ Köprülü, a.g.m., s.422

³⁵ Kamalaş, a.g.e, s.816

³⁶ Kamalaş, a.g.e, s.819

bir mezarlıkta gömülmek istemez, büyük dağların zirvelerine defnedilmek isterlerdi. Böyle bir zirveye gömülen bahsıların hala ruhlarla ve cinlerle konuştuğuna inanırlardı. Bundan dolayı Kazaklar tek kişilik bir mezarlık gördüğü zaman onun bahsı olup olmadığını sorarlardı.³⁷

Günümüzde yaşayan bahsılar eskisi gibi çeşitli yeteneklere sahip değildir. Sadece hekimlik ve falcılık yapmaktadır. Yaptığımız mülakatlarda bu yeteneklerin azalmasına gerekçe olarak yeryüzünün ve gökyüzünün temiz olmamasını göstermektedirler.

Bahsıların yaptığı işlerden birisi de “kumalak” açmaktadır. Kumalak falcılığın bir çeşididir. Kumalak açmayı eskiden kırk bir koyun pisliğini toplayarak yaparlarmış. Ancak günümüzde küçük beyaz taşlar kullanılmaktadır. Kazakların çoğu kumalak açmayı bilmektedir ama yorumlama işini tam olarak yapamamaktadır. Bahsılar kumalağı açtıkları zaman herkesin görmediği bir yaşlı insanın yorumlamada yardım ettiğini söylemektedirler. Bir kısmı ise his yoluyla tahmin ettiklerini ifade etmektedir. Kendilerine bu yeteneğin Allah tarafından verildiğine inandıklarından bir ibadet gibi çalışarak halka hizmet vermeye çalıştıklarını söylemektedirler.

Gazeteci Şinay Rahmeti'nin araştırmacıya verdiği yayınlanmamış röportaja göre, Bayan-Ölgi'de yaşayan Bilal kızı Jazira kendisini topluma karşı halk hekimi olarak tanıtmaktadır. Ama halk tarafından Jazira'ya “bahsı” denilmektedir. Hayatının kısaca özeti şöyledir: Bahsılık yeteneği konmadan önce bir fabrikada çalışıyordu. Fakat fabrikada çalıştığı süreçte hastalanır. Daha sonra hastalığı daha da ağırlaşır ve yataktan kalkamaz hale gelir. Bu dönemde her gün rüya görür. Rüyasında yaşlı bir insan tarafından kendisinden hasta insanları tedavi etmesi istenir. “*Ben nasıl yapacağımı bilmiyorum,*” dediğinde yaşlı insan, “*Sen korkma! Sadece gelen hastanın damarını tut. Ben sana ne hastalık olduğunu ve nasıl iyileştireceğini söylerim,*” der. Bu rüyayı hasta insanları tedavi etmeye başladığı güne kadar görür. Sonra ilk olarak akraba ve komşularından hastalananları tedavi etmeye başlar. Jazira gelen hastaları hastalığına ve yaşına göre tedavi etmektedir. Kendi ifadeleriyle, *çocuk hasta olursa üç gün, diğer hastaları ise yedi, on dört ve yirmi bir gün süren masaj tedavisi yapmaktadır. Şehir merkezinde olanları günde bir kere, köy ve kasabadan gelenleri ise günde iki kere sabah, akşamı tedavi etmektedir.* Günde iki kere tedavi uygulanmasının sebebi ise şehir dışından gelenlerin kalacak

³⁷ Kamalaş, a.g.e, s.819

yerinin olmamasıdır. Yoksa günde bir kere tedavi uygulamasının daha iyi olduğunu söylemektedir. Her gün sabah ondan başlayarak gecenin üçüne kadar gelen hastaları tedavi etmektedir. Tedaviyi masaj şeklinde yapmaktadır. Masaj dışında hastaların çeşitli otları ve hayvan etlerini ilaç olarak kullanmasını önermekte, ancak kesinlikle tedavi sürecinde tıbbi ilaç kullanmamalarını istemektedir. Hastalardan bu tedavi karşılığında da bir ücret almamaktadır. Ayrıca kumalak açarak insanlara gaipten de haber veren Jazira'yı diğer bahsılardan ayıran en önemli özelliği beş vakit namazını aksatmadan kılmasıdır.

Bir başka bahsı olan Asan kızı Tursun şu an altmış bir yaşındadır ve Bayan-Ölgii merkezinde yaşamaktadır. Çocukluk yıllarında sürekli hastalanarak bayılıp kalırmış. Bayılmasından dolayı babası köy imamına giderek dua yazdırmış ve kız iyileşmiş. Ancak evlendikten sonra tekrar hastalanmaya başlamış. Hastalandığı dönemde dışarıya çıktığı zaman hep beyaz sakallı yaşlı bir insan görürmüş. Bu olay bir süre devam etmiş ve sonra farkında olmadan o insanla konuşmaya başlamış. Yaşlı insan, “Sen bu hastalıktan iyileşmek istiyorsan hastalanan insanları tedavi et,” diye tavsiyede bulunurmuş. Bu uzun süre böyle devam etmiş. Bir yaz akşamı dışarı çıktığında gökyüzünden beyaz bir yıldızın düştüğünü görmüş. Yaşlı insan yıldızın düştüğü yerden toprak almasını istemiş. Kadın oradan toprak alarak yatağının başına koymuş ve iyileşmiş. Daha sonra hastaları tedavi etmeye başlamış. Şuan Tursun kendi evinin bir odasında gelen hastaları tedavi etmekte, bununla birlikte falcılığın bir türü olan kumalağı açmaktadır. Hasta olarak gelen insanların yüzüne bakarak, damarını tutarak ve avuçlarına bakarak teşhis koymaktadır. Diğer bahsılardan farklı olarak tıbbi ilaçlara veya halk arasında tedavi için kullanılan çeşitli otlar ve hayvan etlerine karşı değildir. Kendisinin Korkut Ata'nın (Dede Korkut) soyundan geldiğine inanan Tursun tedavi olan hastalardan her hangi bir ücret istememektedir.

Sadahas kızı Jangaşa ise diğer bahsılardan farklı olarak bu özelliğini babasından almıştır. Babası vefat ettiğinde bahsılık yeteneğinin kendisine geçtiğini söylemektedir. Gelen hastaların hastalığını damarını tutarak tespit etmekte ve mesaj ile tedavi etmektedir. Bunun dışında “kumalak” aletiyle falcılık yapmaktadır. Gelen müşterilerden her hangi bir ücret istememekte, sadece hastaların verdiği almaktadır.

İnsanların bahsılara gitmesinin altında birkaç sebep vardır. Birincisi günümüzde modern tıbbın çare gösteremediği pek çok hastalık vardır. Bu kişiler son çare olarak bahsılara gitmektedir. İkinci olarak bahsıların bir ücret talep etmemesi halkın yönelişinde etkilidir. Zira muayene ve tedavi olmak bazen ciddi ücretleri gerektirmektedir. Ayrıca bahsıların halk hekimliği yanında kaybolan eşya veya hayvanları bulmada yardımcı olması da ekstra bir işlev olarak kabul edilmelidir. Bunlardan dolayı halk arasında bahsılara gidenlerin sayısı her sene artmaktadır.

Dini bilgisi zayıf olan insanlar bütün şifanın bahsıdan kaynaklandığına inanmaktadır. Bu kişiler bahsıların özel yaratılmış Allah'ın yardımcıları ve elçileri gibi görmektedir. Halkın bu bakışından dolayı hem sağlık hem de din camiası tarafından bahsılar sevilmemektedir.

b.Doğumla İlgili İnanç ve Uygulamalar

b.a Doğum Öncesi

İnsan hayatının şüphesiz en önemli dönüm noktası doğumun kendisidir. Bundan dolayı geleneksel yapı, kadını daha doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya, bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Doğum denilen bu başlangıç noktası annenin hamile kalma isteğinden başlayarak yüzlerce âdetin, inancın, dinsel ve büyüsel nitelikli yüzlerce uygulamanın kuşattığı bir zaman evresi anlamına gelmektedir.³⁸

b.a.a. Kısırlık

Kazaklar kısırlık kavramının karşılığı olarak “Bedeu” kelimesini kullanmaktadır. Kazak ailesinde çocuk çok önemli olduğu için kısırlık önemli bir ayıptır. Bazı aileler çocuk doğurmayan kadınları ağır laflarla azarlayıp ailelerine geri göndermektedirler. Bundan dolayı dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi, Bayan-Ölgii’de yaşayan Kazaklar da kısırlığın çaresizliğini gidermek için çeşitli ritüellere başvurmaktadır. Eskiden çocuk sahibi olamayan kadınlar, boyunlarına kögen veya kemer takarmış. Kögen, küçükbaş hayvanların yavrularının sürü şeklinde bağlandığı ipe verilen addır. Kadınlar kögeni takarak, “Bu bağlanan hayvan yavruları kadar bana da çocuk bağışla,” diye dua

³⁸ Sedat Veyis Örneç, *Türk Halkbilimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s.132

edermiş.³⁹ Bunun dışında evlendikten sonra birkaç sene geçmesine rağmen hamile kalmayan kadınlar, çok çocuk doğuran kadınların evlerini ziyaret ederek, doğumdan sonra ilk giydirdiği, halk arasında “it ceyde” olarak bilinen gömleği isterler. O gömlek kendisinde bulunduğu sürece Allah’ın ona çocuk bağışlayacağına inanırlar.⁴⁰ Bahsılara gitmek, imamlara muska yazdırmak, büyük dedelerinin mezarlarını ziyaret etmek çocuk sahibi olmak için yapılan diğer uygulamalar arasında sayılabilir.

Her türlü uygulamaya rağmen çocuk sahibi olamayan bazı aileler ise evlat edinme yöntemine başvurabilmektedir. Bunun için öncelikle yakın akrabaların çocukları tercih edilmektedir. Ancak onlardan olumlu cevap alınmadığı takdirde yetimhane ve hastanelere başvurulmaktadır.

b.a.b. Hamilelik

Kazaklar gerek toplum gerek aile ferdi olarak hamile kadınlara çok hassas davranmışlardır. Hamile kadın çocuğunun gelişim sürecinde incinmesin diye eskiden akrabaları evlerine davet ederek yemek ikram eder ve hediyeler verirmiş. Kadın mutsuz olduğunda çocuğun gelişim sürecini etkileyerek sakat doğacağı düşünülmektedir. Ayrıca aile olarak sabah ve akşamları iş yaptırılmazlar. Çünkü o vakitlerde kötü ruhların musallat olacağına inanılmaktadır. Ayrıca kadın makas tuttuğunda erken doğum yapacağına, kalın bir ipin üzerinden atladığında ise karnındaki bebeğin boynuna göbek bağının dolacağına inanılmaktadır.⁴¹ Kazak inancına göre, çocuk ana karnında ilk depreştiğinde kadın kimi görürse doğacak çocuğun ona benzeyeceğini inanılmaktadır. Dolayısıyla hamile kadın bu dönemde kötü karakterli, ahlaksız, sarhoş insanların yüzüne bakmama-ya dikkat etmektedir. Kazaklarda erkek, eşinin hamilelik döneminde herhangi bir çalışma yerine denk gelir ve çalışmaya el sürmeden ayrılırsa dünyaya gelecek çocuğunun beli bükülü kalacağına inanılmaktadır. Bu sebepten dolayı çocuğunun sağlıklı doğması için yardım etmeden gitmemektedir.⁴²

Kazak halkında hamile kadın, hamilelik sürecinde kendi elleriyle yemek yaparak akraba veya komşularının evine götürür ve o yemekten kendisi de yerse, doğacak çocuğun cinsiyetinin kız olacağına inanılmaktadır. Bundan dolayı hamile kadınlar kendi gö-

³⁹ Kamalaş, a.g.e, s.35

⁴⁰ Şinay Rahmet, *Salt Sana*, Ulaanbaatar, Ulaanbaatar Print, 2007, s. 190

⁴¹ M. Ali Yılmaz, “Kazaklarda Batıl İnanışlar,” *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2008, s.426, Rahmet, a.g.e, s.189

⁴² Kamalaş, a.g.e, s.85

türdükleri yemekleri yememektedir.⁴³ Geleneksel anlayışa göre Kazak kadınları hamilelik sürecinde oğlan doğmasını istiyorsa yatariken yastığının altına erkeklerin kullandığı her hangi bir eşyalarını, kız doğmasını istiyorsa ise çıt, boncuk, bilezik, yüzük v.b eşyaları koyarak yatmalıdırlar.⁴⁴

Hamile kadının fiziki yapısı ve durumuna bakarak da çocuğun cinsiyeti tahmin edilmektedir. Eğer kadının göbeği aşağıya düşüyorsa erkek denilmektedir. Erkek ağır kilolu olduğundan aşağı çektiği, kız çocuğun ise hafif olduğundan yukarı çektiği düşünülmektedir.⁴⁵ Hamile kadın eve sağ ayakla girerse çocuğun erkek, sol ayakla girerse kız olacağına inanılmaktadır. Ayrıca kadının yemeye aşırı isteği olursa doğacak çocuğun kız olacağı düşünülmektedir.

b.a.c. Aşerme

Kazaklarda aşerme kavramın karşılığı “jerik”tir. Aşerme Hamileliğin üç veya dördüncü ayında anne adayının bazı yiyecek ve içeceklere karşı aşırı bir istek duymasıdır.⁴⁶ Kazaklarda aşerme döneminde anne adayının isteklerini yerine getirilmediği zaman doğacak çocuğun ağzından sürekli salya akacağı düşünülmektedir.⁴⁷

Hamile kadın özellikle kurt ve kaplan gibi hayvanların etlerini istiyorsa aile olarak çok sevinirler. Çünkü bu etleri isteyen annenin çocuğunun cesur ve yiğit olacağı düşünülmektedir. Fakat aşerme döneminde bu gibi hayvanların etleri kesinlikle yedirilmez. Hamile kadın deve etini yediği zaman deve gibi 12 ay çocuğunu karnında taşıyacağına, tavşan etini yerse çocuğun dudaklarının yırtık doğacağına ve balık yerse bebeğin dilsiz dünyaya geleceğine inanırlar. Ayrıca hamile kadın, tatlı yemeyi istiyorsa doğacak çocuğun oğlan, ekşiyi arzuluyorsa kız olacağına inanılmaktadır.

b.b. Doğum Esnası

Eskiden, günümüzdeki gibi hastaneler olmadığından ötürü doğumu yaşlı nineler veya en çok doğum yapan tecrübeli kadınlar yaptırırmış. Doğum yaptırırken kadın “Benim elim değil Fatma Pirin eli” (Menin kolim emes Fatima Pirin kolu) diyerek doğumu

⁴³ Rahmet, a.g.e, s.189

⁴⁴ Kamalaş, a.g.e, s.85

⁴⁵ Kamalaş, a.g.e, s.88

⁴⁶ İsmet Eşmeli, *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s.48

⁴⁷ Rahmet, a.g.e, 189

gerçekleştirmiş.⁴⁸ Doğumun, anne ve çocuk adına kolay olması için başvurulan bir takım uygulamalar vardır. Örneğin doğum sancısını çekmeden rahat doğum yapabilmesi için evdeki sandıklar boşaltılır ve kapakları açık bırakılır. Bununla birlikte doğum sancısını hafifletmek için o an orada erkek çocuk bulunuyorsa pantolonunun paçası, kız ise gömleği yırtılır.⁴⁹

Kadının doğum sancısı ağır olduğu an eve kartal ve ölen buğra (erkek deve) başı getirilerek kadın korkutulur. Çünkü korkudan dolayı hemen doğum yapacağı düşünülmektedir. Bunların yanında doğumun kolay olması için ayı, kartal veya baykuş bacakları kadının beline takılır, Ku'ran-ı Kerim koklatılır ve dedelerin ruhuna sığınılır. Bu uygulamalar yapıldığı zaman kadına musallat olmuş kötü ruhlar varsa korkarak kaçacağına inanılmaktadır.⁵⁰

Çocuğu doğup da yaşamayan aileler çeşitli uygulamalara başvurmaktadır. Çocuğu yaşamayan ailenin yakın akrabalarının biri çocuk doğar doğmaz şapkaya koyarak ve kimseye göstermeden kendi evine götürmektedir. Bunun nedeni kadına musallat olan kötü ruhu kandırmak ve çocuğun öldüğünü düşündürmektir. Biraz zaman geçtikten sonra çocuk ailesine geri verilmektedir.⁵¹

Çocuk doğduktan sonra hemen yapılan işlemlerden biri de göbek kesmedir. Bu işi yapan kadına Kazaklar Kindik Şeşe (Göbek Anne) der. Göbek kestirmek için çok çocuklu, karakteri güzel, saygı değer anneler tercih edilir. Çünkü göbek annenin özelliklerinin o çocuğa yansıtacağına inanılmaktadır.⁵² Erkek çocuk evde oturmasını, dışarıdaki işlerle uğraşsın diye göbeği evden uzak bir yere bırakılırken kız çocukların göbekleri evin bereketi olsun diye ocak altına gömülmektedir.⁵³

b.c. Doğum Sonrasında Yapılan Uygulamalar

b.c.a. Şildehane

“Şildehane” töreni eskiden doğum gecesinde yapılırken günümüzde ise annenin hastaneden çıktığı günün gecesinde yapılmaktadır. Bu tören annenin uyumaması için yapılan merasimdir. Çünkü anne o gece uyursa çocuğa kötü ruhların musallat olacağına

⁴⁸ Sultania, a.g.e, s.15

⁴⁹ Kamalaş, a.g.e, s.125

⁵⁰ Kamalaş, a.g.e, s.86

⁵¹ Kamalaş, a.g.e, s.35

⁵² Kamalaş, a.g.e, s.88

⁵³ Kamalaş, a.g.e, s.43

inanırlar. Dolayısıyla annenin uyumaması için akraba ve komşular davet edilerek tören için kurban kesip yemek ziyafetinde bulunurlar. Çeşitli oyunlar oynanır. Kesilen kurbanın eti pişirildikten sonra boynu anneye verilir. Annenin o boynu kırmadan etini yemesi gerekmektedir. Çünkü çocuğun boynunun sertleşmesinin o hayvanın boynuna bağlı olduğu düşünülmektedir.⁵⁴

b.c.b.Kırklama

Çocuğun doğumundan sonra yapılan törenlerden biri de kırkıncıdan çıkarma geleneğidir. Kazaklarda kırk sayısının özel bir önemi vardır. Kazak geleneğinde doğum yapan kadın ve çocuk maddi ve manevi tehlikelerden korunmak için kırk gün evden çıkarılmaz. Akşamları da dışarıya tek başına çıkmasına müsaade edilmez. Bununla beraber kırk gün geçmeden anneye ağır işler yaptırılmaz. Doğumdan kırk gün geçtikten sonra “Çocuk ete büründü ve insan oldu,” diye kırkıncıdan çıkarma töreni yapılır. Tören için akraba ve komşu kadınları davet ederler. Daha sonra kurban kesip yemek ziyafetinde bulunurlar. Gelen konuklar çocuğun sağlığı için dua ederler. Böylece kırklık töreni kutlanmış olur.⁵⁵

b.c.c. Ad Koyma

İsim koyma her kültürde özel bir öneme sahiptir. Genel olarak bakıldığında çocuğun doğduğu zaman dilimi, doğum esnasında meydana gelen olaylar, doğum mekânı, minnet ya da hayranlık duyulan kişiler, daha önceki çocukların yaşayıp yaşamadığı, moda, siyasi faktörler vs. isim koymada etkilidirler.⁵⁶

Kazaklarda çocuğun adını hayatta ise dede ve ninesi yoksa anne babası koyar. Bunun dışında göbek annesine ve saygı duyulan kişilere çocuklarına ad koyması için istekte bulunmaktadır. Kazak geleneğinde verilen ismin çocuğun kaderini yönlendirebilecek özelliğe sahip olduğuna inanılmaktadır. Günümüzde ise çocuk doğmadan önce isim hazırlanmakta ve hastanede konulmaktadır. İsim konulmadan çocuk hastaneden çıkarılmamaktadır.

Kazaklar çocuklarına Köpjasar, Toksanbai, Seksenbai v.b isimleri koyarsa çok yaşayacağına, çok çocuğu olanlar Toktasın (Dursun), Toktau (Durmak) koyarlarsa bun-

⁵⁴ Sultania, a.g.e, s.16, Kamalash, a.g.e, s.36-37

⁵⁵ Kamalaş, a.g.e, s.37

⁵⁶ Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.149

dan sonra çocukların olmayacağına inanırlar. Sürekli kızları olan aileler, bundan sonraki çocuğun erkek olması için son doğan kıza Ultuar (Oğlandoğar), Ulbolgan (Oğlanoldu) isimlerini verirler. Günü dolmadan doğan çocuklara Leker, Shalabai, Shalabek isimleri koyulmaktadır. Çocuğu olup da yaşamayan aileler çocuklarına kulağa hoş olmayan isimler verirler. Jetiköt (Yedigöt), İtbai (Zengin köpek), Bokbasar (Bokbasar), Tursun (Yaşasın), Jürsün (Yaşasın), Sasıktır (Kokan) gibi.⁵⁷

Bununla birlikte dini olarak mübarek görülen gün ve ayların çocuk ismine yansıdığını görebiliriz. Çocuk böyle bir zamanda doğmuşsa buna göre ad konulur. Ramazan ayında doğan çocuklara “Ramazan” veya “Orazay” (oruç ayı), Kurban bayramlarında doğmuşsa “Kurban” adı verilmektedir. Cuma ve Kadir gecesinde doğan erkeklere “Cuma”, “Cumay”, “Kadir” isimleri verilirken kız isim olarak sonuna “gül” ekleyerek kız isimi yapılmaktadır.

Ayrıca “Dinmuhammed”, “Muhammed”, “Mustafa”, “Maryam”, “Hadis” gibi isimler dindar aileler tarafından verilmektedir.

b.c.d. Beşiğe Salma

Kazak geleneklerinde çocukla ilgili uygulamalardan biri de beşik törenidir. Kazaklarda beşiğe “besik” denir. Beşik, meyveli ağaçların yanı sıra dut ve söğüt ağaçlarından da yapılır. Beşiğin iki yanı ve ayak taraflarının üst kısmı yay şeklindedir ve üzerinde bir yuvarlak destek ile birbirine bağlanmıştır. İki ucunda da sallamak için kolları bulunur.⁵⁸ Beşikteki bebek rahat uyur, ayakları ve kolları sağlam bir şekilde sarıldığından kemikleri düzgün büyür, sidiği dağılmaz ve altı kuru saklanır.⁵⁹ Çocuğun bakımı ve gelişimi için önemli olan beşikler sade, kullanışlı ve taşınması kolay olduklarından günümüze kadar da varlığını sürdürmüştür.⁶⁰

⁵⁷ Kamalaş, a.g.e, s.38

⁵⁸ Gulbanu Koshenova, Kazakistan ve Türkiye’deki Ahşap Beşiklerin Tarihi Sanatsal Özellikleri, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı II),s.157

⁵⁹ Maksat Jumabaev, *Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2006, s.32-33

⁶⁰ Koshenova, a.g.m, s.155

Resim 3. Günümüzde hala kullanılmakta olan bir beşik

Beşik töreni yapılmadan önce akraba ve komşu kadınlar davet edilir, ardından yemekler ikram edilir. Töreni gelenek ve göreneği iyi bilen yaşlı anneler gerçekleştirirler. Çocuğu beşiğe yatırmadan önce üç defa beşik kızgın demirle dağlanır. Sonra tübeğin (beşiğin altındaki delik) olduğu yerden çeşitli yiyecekler dağıtılır. Yiyecek dağıtan kadın sesli bir şekilde, “Düştü mü?” diye sorar. Orada bulunan kadın ve çocuklar sırayla gelerek aynı tonla, “Düştü” diyerek yiyecekleri alırlar. Bu geleneğe “tıştırma” denir.⁶¹

Çocuğu beşiğe yatırırken şu ritüeller yapılmaktadır. Önce kibrit yakılır, beşiğin üzerinde gezdirilir, ardından yastığının altına çeşitli aletler koyulur. Erkek bebekler için kesici aletler, ayna, “dizgin” (gem), baykuş, kurt tırnakları ve muska koyulurken kız çocuklarına ise ayna, muska, tarak ve “uçuk” (iğ) koyulur. Bu koyulan aletlerin kötü ruhlardan bebeği koruyacağına inanılır.⁶²

Kazaklarda beşik ile ilgili halk inançlarının bazıları şunlardır: Beşik satılmaz, tanımayan insanlara verilmez, çöpe atılmaz. Beşik boşken sallanmaz, çünkü çocuğu olmayan aileler eve gelen insanlara nesillerinin devam etmediğini boş beşiği sallayarak anlatırlar. Beşik açık bırakılmaz, açık kalan beşiğe cin, şeytanların hemen musallat olacağına inanılır. Çocuk sahibi olmayanlar çok çocuklu bir ailenin beşiğini isterler. Yeni doğan bebeği beşiğe yatırma kültürü eskiden olduğu gibi günümüzde de hiçbir değişiklik olmadan devam etmektedir.

⁶¹ Kamalaş, a.g.e, s.40

⁶² Rahmet, a.g.e, s.11

b.c.e. Tusau Keser

Kazak örf adetlerinden biri olan “tusau keser” çocuk yavaş yavaş yürümeye başladığı zaman gerçekleştirilir. Tusau keser yapılmadığı zaman gelecekte çocuğun; sürün-gen, düzgün yürüyemeyen ve sık sık düşen bir insan olacağı düşünülmektedir.

Tusau keser şu şekilde yapılmaktadır: Çocuğun iki ayağı ala ipele bağlanır, sonra bıçak veya makasla kesilir. Eskiden ip yerine küçükbaş hayvanların ince bağırsağını kullanmışlardır. Hayvanın ince bağırsağını tercih etme sebebi ise gelecekte zengin ol-ması arzusundan kaynaklanır. Bazı bölgelerde ise yeşil ot kullanılmaktadır. Ot zürriye-tin geniş olmasını, dünyadaki ot sayısı kadar zenginlik getirmesini temsil etmektedir. Kesme işlemi başlamadan önce “Yürüdükten sonra kimsenin hakkına girme, adaleti benimse, akla karayı ayırabilen insan ol,” denir. Tusau keseri yaptırmak için çok güzel koşmayı bilen insanlar tercih edilir. İşlem bittikten sonra da “Sizin gibi güzel koşsun, yürüsün,” diye dua edilir.⁶³

b.c.f. Çocuklarla İlgili Diğer Halk İnançları

Kazaklar çocuğa nazar değmemesi için yüzüne kara leke sürerler. Nazar değen çocuk için ise şu gibi uygulamalar yapılır: Kapının kolu yıkanır ve yıkanan su nazar değen çocuğun yüzüne ve ellerine sürülür. Bununla birlikte çocuğa lanet yağmasın diye üç veya yedi ninenin bacaklarının altından geçirilir.

Kazak kültüründe hayvanların çeşitli organlarının yenilmesiyle alakalı türlü yo-rumlar yapılagelmiştir. Çocuğun hatip ve güzel konuşma yeteneğine sahip olmasını is-teyen anne baba hayvan dili yedirmektedir. Bunun gibi hayvan kulağını yedirdiklerinde işitme duyusunun gelişeceğine inanırlar. Bununla beraber beyin ve kemik iliği yedir-mezler. Çünkü beyin yediğinde çocuğun akılsız olacağına, ilik yediğinde ise anne baba-sına karşı şefkatsiz davranacağına inanılmaktadır.

Yeni doğum yapan kadın köpeğe “Git!” diyemez; derse kadının dişlerinin dökü-leceğine inanılmaktadır. Çocuk iki ayağının arasından bakarsa çoktan beri beklenen birisi veya bir misafir gelecek diye yorumlanır.⁶⁴ Kazaklar yeğenlerine şefkat ve saygıy-la davranmışlardır. Yeğenini döven insanın elinin titrek kalacağına inanılmaktadır.

⁶³ Kamalaş, a.g.e, s.49

⁶⁴ Yılmaz, a.g.m, s.421-427

c. Evlilikle İlgili İnanç ve Uygulamalar

Evlilik doğumdan sonra iki önemli geçiş dönemi olarak kabul edilir. Gerek genç kız ve erkeğin toplumun bir üyesi olmada önemli bir aşamayı oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan toplumsal ve ekonomik ilişkiyi düzenlemesi açısından her zaman ve her yerde önemli bir olay olarak görülmüştür. Bu evrensel olay dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültürün öngördüğü belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmekte, özellikle tören, örf ve adet bakımından zengin bir tablo ortaya koymaktadır.⁶⁵

c.a. Evlilik Çağı ve Dönürlük Biçimleri

Moğolistan'ın Bayan-Ölgii yöresinde kız ile oğlanın evlilik yaşları farklılık arz eder. Eskiden kız çocukları on üç yaşında, erkek çocukları ise on üç veya on beş yaşında evlendirilirmiş. Erken yaşlarda evliliğin yapıldığı şu atasözünde kendisini göstermektedir Kız on üç yaşında ocak sahibi, oğlan on beş yaşında ev sahibidir. (Kız on üç casında ot yesi, ul on bes casında otau yesi).⁶⁶ Göçebelik dönemlerinde insan ve iş gücüne ihtiyaç duyulduğu için erken evliliklerle doğum oranı artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca iklim etkisi ve coğrafi koşullar nedeni ile yaşam standartları düşük olduğundan, yani ortalama ömür kısa olduğundan aileler soylarını devam ettirebilmek için erken yaşta evlilikleri tercih etmişlerdir. Günümüzde evlenme yaşı eğitim başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı değişmektedir. Kızlar için bu yaş 22 -25 yaş iken, erkeklerde 25-30 yaş arasıdır. Kazak geleneğinde kız 25 yaştan sonra, erkek ise 30 yaşını geçmişse evde kaldığı düşünülmektedir. Bunların bahtını açtırmak için genellikle anneler bahsı ve dedelerin türbelerine giderek dua ve niyazda bulunurlar. Kazak halkı evlenecek olan çiftlerde erkek yaşının kız yaşından büyük olmasını makbul görmüşlerdir. Böyle olduğu zaman mutlu bir ailenin oluşacağı ve eşler kendi arasında saygı oluşacağını düşünmüşlerdir.

Kazak örf-âdetlerinde evlenme çağına gelen kız, evli ve talibinin olmadığını şu şekilde belirtmektedir: Kız, evine misafir geldiği zaman başına ince kırmızı "çıt" (enseyi açıkta bırakan başörtüsü) takarken dışarıda dolaştığında ise siyah şapka giymektedir. Bu şekilde çıt takan bir kız gördükleri an gerek erkekler gerekse gelin arayan anneler dönürlük için aile yapısını araştırmaya başlamaktadır. Kız aramayla ilgili Kazak örf-âdetlerinde şu atasözü önemlidir: "Anasına körip qızın al, ayağın körip asın al"(Anasını

⁶⁵ Örnek, *Türk Halkbilimi*, s.185

⁶⁶ Kamalaş, a.g.e, s.71

görüp kızın al, kapkacağını görüp aşını al).⁶⁷ Böylece annenin ahlakı ve terbiyesinin kıza geçeceğini düşünülmektedir.

Kazaklar eskiden çocuklarını evlendirmek için çeşitli (Kudalasu) dönürlük âdetlerine başvurmuşlardır. Örneğin “könül dönürlük” bir birini çok iyi tanıyan ve seven iki insanın henüz çocukları olmadan önce kendi aralarından söz kesmeleridir. Benzer bir uygulama olan “bel kuda” hamilelik döneminde anlaşarak doğacak çocukları evlendirme geleneğidir. Eskiden çok yaygın olan bu geleneklere günümüzde hemen hiç rastlanmamaktadır.

Beşik dönürlüğü eskiden beri gelen geleneklerden birisidir. İsminden de anlaşıldığı gibi beşiklik döneminde iki aile arasında yapılan dönürlüktür. Bu dönürlüğü gerçekleştirmek için oğlanın anne babası, kız çocuğun evine giderek beşiğine dönürlüğün belgesi diye bir baykuş kanadı takarlarmış. Bunu gören insanlar dönürlerinin olduğunu anlar ve kıza talip olmazmış.

Diğer bir dönürlük ise “ikiz kuda,” yani ikiz çocuk dünyaya getiren ailelerin kendi aralarından anlaşmalarıdır. Bu dönürlüğün yapılış nedeni aileler arasında akrabalığın canlanması ve bereketin artmasıdır. İkiz çocuk nadir olduğu için bu dönürlüğe toplumda sık rastlanmamaktadır.⁶⁸

Günümüzde değişim çok hızlı olduğundan şehirlerde yaşayan gençler doğrudan tanışarak evlenirken kırsal kesimde ise görücü usulünü tercih etmektedir. Fakat kentlerde az da olsa görücü usulü ile evlenenler vardır.

c.b. Evlilikte Aranılan Şartlar

Kazaklar başka etnik gruplardan ziyade kendi aralarında evlenmeyi doğru görmüşlerdir. Ancak günümüzde bu gelenek geçerliğini yitirmeye başlamıştır. Bayan-Ölgii’de yaşayan Kazaklar arasında günümüzde Moğol etnik grupları başta olmak üzere çeşitli etnik gruptakilerle evlenenler az da olsa bulunmaktadır.

Kazaklar yedi göbek içinde kalan akrabalar arasında evliliğe izin vermezler. Evlenmeden önce kız ve erkeğin yedi nesle kadar soyları araştırılmaktadır. Zira Kazaklarda akraba ile evlenmemek gayri resmi bir yasadır. Bu yüzden Kazaklar, “Yedi atasını

⁶⁷ İsmail-Gümüş, a.g.e, s.42

⁶⁸ Kamalaş, a.g.e, s.63

bilmemek yetimliğin sebebidir” (Jeti atasın bilmegen, jetimdiktin saldarı) derler.⁶⁹ Bu anlayış günümüzde halen geçerliğini sürdürmektedir.

Eskiden evlenecek kızın bakireliği de çok önemliydi. Kız bakire çıkmadığı zaman tekrar kendi evine götürür ve “kalın mal”ın iki katını geri alırlardı. Günümüzde bu uygulama geçerliliğini yitirmiştir. Günümüzde bakirelik eski önemini kaybetmiştir.

Kazak halkı evlilikte sosyal dengeleri göz önünde bulundurmuştur. Kazak atasözünde “Denk dengiyle, Tezek kabıyla” (Ten tenimen, Tezek kabımen) denilerek evlilikte denkliğin önemine işaret edilmektedir. Denklikte genellikle servet ve eğitim/meslek ölçütlerine dikkat edilmektedir.

c.c.Kız İsteme

İster görücü usulü, ister tanışmayla yapılan evlilik olsun, bu iş kız istemeyle başlamaktadır. Kız istemeye, bu işten iyi anlayan, önceden tecrübesi olan birileri gider. Kazaklar eskiden kızı şu şekilde istemişlerdir: Oğlanın babası genç ise genelde kendisinden büyük olan birisini yanında götürmektedir. Kadın olarak ise damadın annesi ve yengeleri gitmektedir. Yanlarına “dastarhan” götürürler. Dastarhan haşlanmış et, çeşitli peynir ürünleri ve tatlı yiyeceklerden oluşmaktadır. Kız ailesi de gelenlere ziyafet verir. Dünürler kendi aralarında tanışırlar ancak kız istemeye geldiklerini doğrudan söylemezler. İlerleyen saatlerde kız babası, “Kazak halkında bir söz var; süt istemek için geldiğinde kovayı gizleme. Gelme sebebiniz nedir,” der. Kız istemeye gelenler ise “Gelmek kolay ancak boş gitmek zordur denir. Kıza kırk oğlan evlenme teklif eder ancak o kırk birinci ile evlenirmiş. Elimizi geri çevirmezseniz sizin çocuk bizim, bizim çocuk sizin olsun niyetiyle geldik,” derler. Ancak kız tarafı hemen evet demez, bundan dolayı erkek tarafı niyetlerinin ciddi olduğunu göstermek için birkaç kez daha kız istemeye gelirler. En sonunda aile reisi, “Önce kızın rızasını alalım, ardından akrabalarla bir istişare yapıp size haberin verelim,” diyerek olumlu olduklarını gösterir.⁷⁰

Günümüzde bu uygulama büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kız istemeye gitmeden önce kız ailesine haber verilmektedir. Oğlan tarafından anne baba, damat ve damadın yengelerinden biri gitmektedir. Kız tarafı genelde, “Çocuklar tanışmış ve bir birini

⁶⁹ İsmail- Gümü, a.g.e ,s.390

⁷⁰ Sultania, a.g.e, s.43-44

beğenmişler. Bizi düşen görev ise iki gencin evlenip aile olmasına katkı sağlamaktır. Sizin çocuk bizim, bizim çocuk sizin olsun,” diyerek olumlu cevap vermektedir.

c.d. Öltiri, Urun

Söz kesiminden sonra “Öltiri”, “Uran” merasimleri yapılır. Öltiri iki kelimenin birleşimiyle bir araya gelen kavramdır. “Öl” ölü, “tiri” ise yaşayanlar manasındadır. Kısacası iki tarafın hem ölüleri hem de hayatta olanları için dua etme âdetidir. Öltiri âdetini yerine getirmek için damat tarafı kız evine bir at verir ve yanında “dastarhan” götürür. Kız ailesi, o gün koyun kesip gelen dünürleri ile beraber akraba ve komşuların davet ederek yemek ziyafetinde bulunurlar. Yemekte iki tarafın ölüleri için Kur’an okur ve dua ederler. Arkasından da çift için dua ve niyazda bulunurlar. Kesilen koyun etini yeni sözlünen çift yemez. Yedikleri zaman her hangi bir uğursuzluğun geleceğine inanırlar.⁷¹

Urun, eskiden görücü usulünde yapılan âdetlerden birisidir. Kız ile oğlanın bir birini yüz yüze görmesidir. Urun günü şu uygulamalar yapılmaktadır: Damat geldikten sonra kız evine girerken önce eve, sobaya, geçmişte vefat eden ruhlara, en sonunda kızın anne babasına ayrı ayrı üçer defa eğilerek selâm verir. Ailenin en yaşlı kadını damadın eline yağ verir ve sobaya döktürür. Yukarı çıkana ateşe orada bulunan herkes ellerini yaklaştırarak, “Bu evin koruyucusu, yanan ateşin sahibi, Umay ananın rızası için” (Üydin qutqarvshı iesel, janğan ottın iesel, Umay ana rızası bolsın) der ve ardından şu şekilde dua edilir: “Ateş gibi sadakatli ol, ateş gibi sönmeyen uzun ömrün olsun,” (Ottay oppalı bol, ottay qavlağan uzaq castarın bolsın)⁷² Eski Türk inancında bir tanrıça olan Umay Ana’nın⁷³ adıyla yapılan bu tören günümüzde kalmamıştır.

c.e. Nişanlılık

Dünürler kendi aralarında anlaştıktan sonra yapılan törenlerden biri de “üki tağu” nişanıdır. Eskiden nişanda “üki” denilen baykuşun kanadını getirerek takarlarmış. Buna ilave olarak bilezik ve yüzük de takılırdı. Eskiden Kazak toplumunda nişanlılığın simgesi yüzük değil ükidir. Gelin daha sonra ükiyi “savkele” diye adlandıran başörtüsüne takarak düğünde giymektedir. Günümüzde ise üki takmak yerine “sırga salu” mera-

⁷¹ Rahmet, a.g.e, s.15

⁷² Kamalaş, a.g.e, s.67

⁷³ Sadettin Gömeç, “Umay Meselesi,” *Türk Kültürü*, Sayı: 38, Ankara, 1989, s. 277.

simi yapılmaktadır. Sırğa salu merasiminde gelin adayına sırğa (küpe), yüzük, bilezik takılmaktadır. Sırğa takmak nişanlı olmanın göstergesidir. Herkes kendi imkânına göre altın ya da gümüş küpe takmaktadır.

Sırğa salu merasimi şu şekilde yapılmaktadır: Damat tarafından kız ailesine en fazla beş kişi gider: “Kuda”(dünür) olarak damadın babası, baba tecrübesiz ise önceden bu işleri yapan tecrübeli yakın akrabaları biri, damadın annesi, yengelerinden birisi ve damat. Yanlarında halı ve dastarhan götürürler. Halı kızın annesi üzerinde otursun diye götürülür. Dastarhanı götürmenin sebebi ise her iki ailenin sofralarını birleştirmek ve sonra çiftin mutluluğu için Allah’a dua etmektir. Küpeyi, kendisi gibi mutlu bir ailesi olması için damadın yengesi takar. Merasim sonrası düğün günü belirlenir.

c.f. Kalın Mal

Başlık parasının Kazakça karşılığı “Kalın mal”dır. Eskiden Kazaklar arasında yaygın bir gelenek olan başlık günümüzde neredeyse yok gibidir. Başlık parası istenirken ailenin maddi durumu ve sosyo- ekonomi şartları göz önüne bulundurulur. Eskiden kalın malı “baytal” olarak hesaplanırmış. Baytal taydan bir yaş büyük olan ata verilen isimdir. Kalın mal olarak ya 25 baytal ya 10 kısarak ve bir aygır ya 100 koyun ya da muadili olan para verilmekteydi.⁷⁴

Bunun dışında bazı bölgelerde farklı başlık türleri söz konusudur. Örneğin “ilu” ahlaklı, terbiyeli yetiştirdikleri için kızın anne babasına verilen başlıktır. Bu başlık parası bazı bölgelerde 10 deve, bazı bölgelerde ise 30-80 arasında attır.

“Toy malı” ise damat ailesinin kız evine yardım olsun diye verdiği başlıktır. 20-70 arası at olarak sayısı değişmektedir. “Süt aqı” helal sütünden emzirip yetiştirdiği için kızın annesine verilen maldır ve miktarı 1-7 deve arasındadır. Damat ailesi ne kadar başlık vermişse kız çeyizini ona göre hazırlayarak getirmelidir.⁷⁵

Günümüzde ise başlık parası verilmemektedir. Onu yerine iki tarafın ebeveynleri kendi aralarında anlaşarak, evlenecek çiftlilerin hayat şartlarına uyum sağlaması için imkânları yettiğince yardım etmeye çalışmaktadırlar. Genellikle oğlan tarafı evi karşılarken kız tarafı evin içindeki eşyaları getirmektedir. Ölgii’de yaşayan Kerey Kazakları

⁷⁴ Altay, a.g.e, s.155

⁷⁵ Kamalaş, a.g.e, s.68

için evlenmenin eskisi gibi zor olmadığını, çok daha kolaylaştığını söylemek mümkündür.

c.g. Nikâh ve Düğün

Kazaklarda İslam dininin etkisiyle önem kazanan başlıca adetlerden biri de nikâh törenidir. Eskiden bu tören, nikâh kıyacak imamın eve gelmesiyle gerçekleşirken günümüzde evlenecek olan bireylerin camiye gitmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

Resim 4. Bayan-Ölgii Ebu Bekir Sıddık merkez camiinde nikâh merasimi

Düğün yapılmadan önce nikâh töreninde gelin ve damat, yakın akrabaları ve dostlarıyla camiye gelirler. İmam gelinden başlayarak falan kızı falan, falan oğlu falanla evlenmek istiyor musun diye sorar. Kız “evet” dediği zaman aynısını damada da sorar. Damat “evet” dediği zaman şahit olarak gelen arkadaşlarına ya da akrabalarına şahit olup olmadıklarını sorar. Sonra bir bardak suya şeker ya da tuz katar, o suya nikâh duasını okur ve bu suyu evlenecek olan çiftlere içirir. Böylece nikâh kıyılmış olur.

Düğünden sonra resmi makamlara evliliği beyan eden bir dilekçe ile müracaatta bulunulur. Resmi makamlar tarafından istenen belgelerin tamamlanmasıyla hukukî olarak da evlilik tasdik edilir.

Moğolistan'da yaşayan Kazak Müslümanların 1940-1990 yılları arasında dini nikâh kıymalarına müsaade edilmemiştir.⁷⁶ O dönem devletin dinden arındırma politikasından dolayı kimse dini nikâh yaptırmamış, sadece resmi nikâhla yetinmişlerdir. Günümüzde hemen herkes dini nikâh yaptırmaktadır. Ancak dini nikâh yaptırmadan resmi nikâhla yetinenlerde de vardır.

Gelin ve damattan her hangi birinin Moğol olması halinde dini nikâh kısılmamaktadır. Bu tür evliliklerde kadın, erkek tarafının kültürünü benimsemektedir. Yani onlardan doğan çocuk erkek kültür, örf ve adetleriyle büyümektedir.

Düğün kelimesinin karşılığı olarak Kazaklar “Toy” kavramını kullanmaktadır. Toy sadece evlilik için değil genel olarak bayram ve merasimler için de kullanılır.

Bayan-Ölgi ve civarındaki düğünler köy ve şehir merkezinde yapılmasına göre çok farklılık gösterilir. Ayrıca inanç ve uygulama açısından geçmişle günümüz arasında büyük farklılıklar vardır. Örneğin Kazaklar herhangi bir hayırlı işe Salı günü başlamazlar. Düğün de bunlardan birisidir. Salı günü kötü ruhların gezdiğine ve o işlere musallat olacağına inanırlar. Günümüzde de bu Salı inancı devam etmektedir. O yüzden genellikle evlenmek isteyen çiftler Çarşamba gününü tercih etmektedir. Çarşambanın karşılığı ise “Sarsenbi”dir. Hayırlı, uğurlu manasındadır. Kırsal kesimler ise düğün yapmak için sonbaharı tercih ederler. Köylüler için güz mevsimi gerek kesecek hayvanların semirdiği, gerekse boş vakitlerin bol olduğu zamandır. Eskiden düğünlerde, misafirlerin daha iyi ağırlanması için koyunların semirdiği ve çadırların dikildiği yaz ayları tercih edilmekteydi. Düğünlerde güreş, at yarışı, *kız kuu*, *kökpar tartu*, *cambı atu* gibi çeşitli milli oyunlar oynanırdı. Günümüzde ise Kazak düğünleri, damadın evinde veya şehirde bulunan herhangi bir düğün salonunda yapılmaktadır.

Gelin ilk eve getirildiğinde, arabadan inmeden önce “şaçu” (şeker, kuru peynir vb.) saçılır. Şaçu Kazak geleneğinde mutluluğun simgesi olarak bilinir. Daha sonra gelin evin eşiğine basmadan sağ ayakla içeri girer. Eğer eşiğe ayağı takılırsa veya sol ayakla girerse hayatının sıkıntılarla dolacağına inanırlar. Gelin evin sağ tarafına geçer ve orada yeri vurmaya başlar. Böylelikle kendisinin de artık evin bir ferdi olduğunu belirtmiş olur.⁷⁷

⁷⁶ Rahmet, a.g.e., s.16

⁷⁷ Kamalaş, a.g.e, s.72

Eskiden gelin eve geldikten sonra kayınpederine üç defa eğilerek selam verirmiş. Sonra urun geleneğinde olduğu gibi oğlanın annesi gelinin eline bir kaşık yağ verir ve sobaya atmasını istermiş. Ateş yandığı zaman gelin elini ateşin üzerinde tutar ve ardından alınına götürerek “Ateş Ana, Yağ Ana, Umay Ana! Duamı kabul et” diye yalvarmış. Daha sonra misafirperver olması için gelini ocağın yanına oturturlar ve ardından düğün başlarmış. Umay Ana kültürüne dayalı bu uygulama artık yoktur.

Kazak düğünlerinde hala önemini koruyan en önemli adetlerden biri “betaşar”dır. Betaşarı yazar, şair, hatip insanlar yapmaktadır. Betaşarın çeşidi çoktur. Her köy, kasabaya göre farklılıklarını gösterirler. Betaşar nispeten gelin için bir öğüttür. Betaşarın her bir bölümü bittiği zaman gelin, kayınpederinden başlayarak kayınvalidesine, damadın amcalara ayrı ayrı, sonunda ise misafirlere toplu bir şekilde selâm verir. Selam sağ diz bükülerek, sol diz yere yaslanmak suretiyle çömelir gibi alçalıp kalkılarak yapılmaktadır.”⁷⁸

Aşağıda günümüzde hala yapılan bir “betaşar” örneği verilmiştir:

Bet aşayın bismillah	Yüz açayım bismillah
Cağdayındı ayt kelin	Durumunu söyle gelin
Buyırkpen keldin bul cerge	Nasıple geldin buraya
Endi gamın kayt kelin	Şimdi gamdan dön gelin
Tunık suday taza bop	Duru su gibi temiz ol
Caksı coldı tap kelin	İyi yolu bul gelin
Boyındı kirzsiz taza kıl	Vücudunu kirsiz, temiz tut
Cumırtkaday ak kelin	Yumurta gibi ak gelin
Caman coldan alıs bol	Kötü yoldan uzak ol
Savıskanday sak kelin	Saksağan gibi titiz gelin
Şin beylinmen kızmet kıl	Gerçek isteğinle hizmet et
Ata enene cak kelin	Baba-anana beğendir gelin
Kelin keldi köriniz	Gelin geldi görünüz
Körimdiğin beriniz	Görümlüğünü veriniz
Berêm dep boksa cubatpay	Veririm diye boşuna oyalamadan
Atın atap koyunuz	Adını söyleyiveriniz

⁷⁸ Altay,a.g.e, s.187

Bu bölüm bittikten sonra betaşarı okuyan kişi gelinden kayınpederine selam vermesini ister. Sonra kayınvalide için okumaya başlar:

Orınsız sözge kirisip	Yersiz söze girişip
Künaga batba kelinşek	Günaha girme gelincik
Erinnen burun tösekke	Erkeğinden önce döşeğe
Özin catba kelinşek	Kendin yatma gelincik
Üy başına kıdırıp	Ev başına gezerek
Ösek aytba kelinşek	Dedikodu söyleme gelincik
Iras sözdü özgeritip	Doğru sözü değıştirip
Calganğa satba kelinşek	Yalan atma gelincik
Atan, enen cumsasa	Baban annen emrederse
Bola körme erinşek	Sakin (tembel) olma gelincik
Baylap savgan malındı	Malının kıymetini çok düşün
Baska sokma kelinşek	Umudun yok mu gelincik
Kelin keldi köriniz	Gelin geldi görünüz
Körümdüğün beriniz	Görümlüğünü veriniz
Beretüğün malınının	Verecek olan malının
Tüsin aytıp beriniz	Rengini söyleyip veriniz

Gelin bu bölüm bittiğinde kayınvalidesine selam verir. Sonra betaşar damadın amcaları için devam eder:

Gaıptan bulbul kez boldu	Gaıpten bülbül rastladı
Gül bakşağa konğalı	Gül bahçeye konmağa
Allah nasip kılğan son	Allah nasip ettikten sonra
Bir curtka adam bolğalı	Bir yurda adam olmaya
Kuttu bolsın orının	Kutlu olsun yeriniz
Maktav sözge talğalı	Övgü söze dolmağa
Kayın ağa kayının	Kayın ağa kayının
Razı koşak bolğalı	Razı hoş olmağa

Bu bölüm bittiğinde gelin kocasının amcalarına selam verir. Sonra betaşar bütün misafirlere hitap ederek devam eder:

Nasibindi Allah buyırdı	Kısmetini Allah buyurdu
Öz curtınnan cat elge	Kendi yurdundan yabancı ele
Ömür bersin Hudayım	Ömür versin Tanrım
Nekelengen cas erge	Nikâhlanan genç damada
Endi sözdü bitirip	Şimdi sözü bitirip
Taktav kıldık bul cerge	Durakladık buraya
Bürkenşiğini aşayın	Örtüsünü açayım
Asıl cüzün körünüz	Öz yüzünü görünüz
Coğarda oturgan atalar	Yukarıda oturan atalar (aksakallar)
Amin dep bata beriniz	Amin diye dua veriniz

Betaşarın sonunda gelen bütün misafirlere eğilerek selam verir. Misafirler de “Çok yaşa, ömrün uzun olsun!” diyerek geline dua ederler.⁷⁹

Günümüzde betaşar bittikten sonra oğlan tarafı düğüne gelen herkesin önünde kızın anne, babası ve en yakın akrabalarına Kazakların milli giysisi olan “Şapan” giydirebilirler, damat ve geline eşlik eden yakın arkadaşlarına ise saat takarlar. Daha sonra gelen misafirler ağırlanır ve ziyafet verilir. Yemek başlamadan önce evin en büyüğü olan kişi çift için dua eder. “Toy batası” yani düğün duası şu şekildedir:

Aveli Tanrım ondasın	Önce Tanrım onarsın
Kıdır (Hızır) bolsın coldasın	Hızır olsun yoldaşın
Ömürün casın uzun bolup	Ömür yaşın uzun olup
Basına devlet ornasın	Başına devlet (zenginlik) yerleşsin
İgilgin köp bolup	Mutluluğun çok olup
Eş camandık bolmasın	Hiç kötülük olmasın
Casıldanıp caykalgan	Yeşillenip dalgalanan
Bay şeşeğin solmasın	Çiçeklerin solmasın
Toyun toyğa ulasıp	Düğünün düğüne ulaşıp
Toysız küin bolmasın	Bayramsız günün olmasın ⁸⁰

⁷⁹ Altay, a.g.e, s.188-192

Duadan sonra bol bol yiyilip içilir, şarkı ve türküler söylenir. Aileye göre de-
ğişmekle birlikte düğünlerde genelde içki içilmektedir. Bunların yanında çeşitli milli
oyunlar oynanmaktadır.

Eskiden farklı bir uygulama söz konusu imiş. Dünürler kendi aralarında küçük
bir merasim yaparlar, sonra gelinle damat gerdeğe girermiş. Gerdek gecesine Kazaklar
“ak neke tünü” demektedir. Damadın yengeleri çift için yataklarını hazırlar ve yatak
üzerine beyaz çarşaf sererlermiş. Beyaz çarşafta kan olduğu zaman kızın bakire olduğu
anlaşılır, sonra düğün günü belirlenerek akraba ve komşular düğüne davet edilirmiş.⁸¹
Bu düğün şimdiki düğünlere göre daha uzun ve gösterişli olmuştur.

c.h. Düğün Sonrası Yapılan Uygulamalar: Kuda Çay ve Törkindeu

Düğünden sonra çeşitli törenler devam etmektedir. Bunlardan biri olan “kuda
çay” iki ailenin akrabalarının tanışması amacıyla karşılıklı verilen yemek ziyafetidir.
Önceden kuda çay töreni düğünden sonra bir süre ara verilerek yapılırdı. Günümüzde iş
yoğunluğundan dolayı kız ailesi gelin alma günü, damat ailesi ise düğün ertesinde ver-
mektedir. Buna ilaveten aileler arasında karşılıklı yakından tanışma yemeği bulunmak-
tadır. Kız evinin, damat tarafını davet ettiği ziyafete “toytarma çayı” erkek tarafın kız
evini davet ettiği ziyafete de “kaytarma çayı” denilmektedir.

Kazaklar kız terbiyesi konusunda çok hassas olduğu gibi gelin terbiyesi konu-
sunda da hassastır. Yeni gelen gelin tecrübesiz olduğundan dolayı kayınvalideye düşen
görev iyi bir gelin olması için terbiye ve öğüt vermektir. Kazakların, “Kızlık gününde
kızların hepsi iyi, fena kadın nereden çıkıyor?” (Qız küninde qızdın barı jaksı, jaman
qatın qaydan şığadı)⁸² diye söylenen atasözü kayın validenin çok önemli olduğunu gös-
termektedir.

Gelin her zaman kayınpederi, kayınvalidesi ve kocasının akrabaları yanında giy-
diği elbiselere dikkat etmelidir. Bunun yanında gelin kayınvalide, kayınpeder, kayınbir-
rader, elti ve görümcenin, hatta sülalenin ve boyun ismini bile doğrudan kullanamaz,

⁸⁰ Altay, a.g.e, s.161

⁸¹ Kamalaş, a.g.e, s.72

⁸² İsmail- Gümüş, a.g.e, s.277

takma isimler kullanır.⁸³ Gelin bu insanların adına benzeyen kelimeleri bile söylememelidir. Ömür boyu uygulanması gereken bu âdete Kazaklar “ad tergev” demektedir.

Kızın evlendikten sonra anne babasını ziyaret etme âdetine “törkindeu” denir. Bu âdet önceden evlendikten bir sene sonra yapılırdı. Çünkü gelinin damat evini kendi evi gibi benimsemesi beklenirdi. Ancak günümüzde on beş gün veya bir ay sonra yapılmaktadır. Kız ailesi, gelin ve damadı coşkulu bir şekilde karşılar ve ziyafet için koyun keser. Ama gelin ve damada o etten yedirilmez. Yediği zaman kızın hayatının kısa olacağına inanılır. Törkindeu geleneğinde sadece kızın kendi ailesi değil, diğer akrabaları da davet ederek çeşitli ikramlarda bulunurlar. Ziyaretten sonra gelin ve damada çeşitli hediyeler verilir. Bunlar önceden çok sayıda hayvan, ev eşyası ve elbise olarak verilirken günümüzde ise ihtiyaçlarını karşılansınlar diye para verilmektedir.

d. Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar

Hayatın bittiği an olan ölüm, toplumda bir bitiş olmaktan ziyade korkulu ve sırrı çözülememiş bir olay olarak değerlendirilmektedir. Ölüm meleği bir gün gelip kurbanını aldığına göre, toplum ölüm belirtisi olan hususlara çok önem vermişler, ayrıca ölümden sonra ölüne rahat etmesi için pek çok uygulama geliştirmişlerdir.⁸⁴

Ölümla alakalı İslam dininin uygulamaları ile Kazak kültürü iç içe geçmiş durumdadır. Burada resmi din ile halk dininin daha fazla karşı karşıya geldiğini görmekteyiz. Ayrıca ölüm töreninde yapılan uygulamalar kişinin yaşına, cinsiyetine ve statüsüne göre farklılık arz etmektedir.

d.a. Ölüm Öncesi

Ölüm döşeginde yatan kişiyi çocukları ve yakınları yalnız bırakmaz. Yakınları yanında gece gündüz nöbet tutar ve her isteğini yerine getirmeye çalışır. Hasta yemeden kesildiği an susamasın diye pamukla su damlatır ve dudakları kurumamasın diye pamukla su sürerler. Hastanın can çekiştiği an yanında bulunanlar Kur’an-ı Kerim okur, bilmeyenler ise içinden dua ederler. Genellikle Kur’an-ı Kerim’den Yasin sûresi okunmaktadır. Bununla beraber yakınlarından birisi hastanın duyabileceği şekilde sürekli kelime-i şehadet getirir. Ancak hastanın söylemesi için zorlamaz. Çünkü dili dönmediği an ken-

⁸³ Altay,a.g.e, s.195

⁸⁴ Sedat Veyis Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1966, s.90

disini sıkıntıya sokabileceğinden korkulur. Sadece kelime-i şهادeti duyarak kalbinden geçireceğini umulur. Buna Kazaklarda “İman ayırır” denilir.

Hasta uzun süre ölüm döşeginde beklediği zaman, uzakta sevdiği birisini görmek veya eskiden inciten birisiyle helalleşmek istediğine inanılmaktadır. Hasta ölmek üzere iken çok acı çekiyorsa Azrail’in onun canını sanki pamuktan diken çektiği gibi aldığı, gülümseyerek hoş bir şekilde canını teslim ediyorsa yağdan kıl çeker gibi aldığı söylenir.⁸⁵

Hasta öldükten sonra ilk yapılacak iş hemen gözlerini kapatmaktır. Gerekçe olarak dünyada gözü kalmasın, kabre gözü açık gitmesin ve arkasından birisini götürmesin gibi değişik yorumlar yapılmaktadır. Çenesi başına bağlanır, ayakları ve kolları düzeltilir. Üzerindeki elbiseler eziyet olmasın diye makasla keserek çıkarılır. Daha sonra cenaze yıkama anında vücudu temiz olsun diye akrabaları tarafından ön yıkama yapılmaktadır.⁸⁶ Hastanın ölümü Ramazan ve Ramazan bayramına, Kurban bayramına, dini günlere ve cumaya denk gelirse Allah’ın çok sevdiği bir kul olduğuna ve cennetine koyacağına inanılır.

d.b. Ölüm Belirtisi

Farklı kültürlere bakıldığı zaman alışlagelmişin dışındaki bir takım davranışların, meteorolojik olayların, hayvanların hareket ve seslerinin, rüyaların, hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişikliklerin çoğunlukla bir ölüm belirtisi olarak yorumlandığı görülmektedir.⁸⁷

Kazaklarda gece vaktinde köpeğin ulması ailede birisinin vefat edeceği anlamına gelir. Dolayısıyla kötü haberi önlemek için uluyan köpeği öldürür veya verdiği uğursuz haber bize değil kendine gelsin diye evden kovarlar. Aynı şekilde bir at sürekli durduğu yerde kişnerse sahibine ya da ailesine bir kötülük geleceğine inanılır. Yine evin önünde baykuş veya karga öterse o evden cenaze çıkacağına inanılmaktadır.

İnsanların gökyüzündeki birer yıldız olduğunu düşünüldüğünden yıldız kayması ölüm habercisi olarak yorumlanır. Kerey Kazakları ay tutulduğu zaman devlet dairesin-

⁸⁵ Rahmet, a.g.e, s.80

⁸⁶ Rahmet, a.g.e, s.80

⁸⁷ Örnek, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, s.15

de çalışan bir Moğol yöneticisinin, güneş tutulduğunda ise Kazak yöneticisinin öleceğine inanırlar.

Ölümün diğer bir belirtisi rüyadır. Kişi rüyasında sürekli ölen akrabalarıyla yemek yerse, beraber gezerse veya ölen insanın evinden bir şeyler götürürse v.s. ölümün habercisi olarak kabul edilir. Bunun için kişi rüyasında gördüğü insanın ruhuna dua eder. Ayrıca “Kötülüğün işareti olmasın, iyiliğin simgesi olsun, o insanı özlediğimizden dolayı görüyoruz,” diye kendilerini teselli ederek sağlıkları için bol bol dua ederler.

Hasta gözünü tavana dikerse öleceğine, ayakkabı çıkarırken ters dönerse o evden bir cenaze çıkacağına inanılır. Eskiden erkekler eve su getirmeye gitmezmiş. Sadece ailesinde ölüm olduğu zaman giderlermiş. Bu sebepten dolayı erkek su getirmeye giderse ölüm olacağını düşünürler. Ayrıca su kaynağına doğru koşulmaz, su getiren kişiye kapı açılmaz ve gece vaktinde büyükler ağlamaz denilmektedir. Bunlar sadece ölüm sonrası yapılan uygulamalar olduğu için normal zamanda yapıldığı zaman ölümün belirtisi olarak görülmüştür. Kazak âdetlerinden biri de tanınmayan kimseye şapka vermektir. Çünkü şapka verildiği zaman aile fertlerinde bir eksilme meydana geleceğini, yani öleceğini düşünürler. Eskiden ölüm haberi şapkayı çevirerek verildiği için şapkayı çevirerek giymek de uğursuzluk olarak algılanmaktadır.

d.c. Ölüm Sonrası Uygulanan Ritüeller

Ölüm gerçekleşikten sonra Kazak geleneklerinden biri ölü için “kiyiz üy” dikmektir. Kiyiz üyi olmayanlar ise akraba ya da komşularından isteyerek evlerinin yanına kurarlar. Çünkü taziyeler bu evde kabul edilmektedir. Ölen kişiyi için kiyiz üyin sağ tarafına döşek serilir. Daha sonra döşegin üzerine yatırılır. Sol el belin yanından uzatılır, sağ el ise kalbin üzerine getirilir. İki ayak birleştirilir ve yüzü de dahil olmak üzere üzerine ince bir bezle örtülür. Bundan sonra yakın akraba ve komşuları durumdan haberdar ederler ve ölü için hazırlık yapmaya başlarlar. İlk günün gecesine “küzet” gecesi denir. Bu gece akraba ve komşuların yaşlıları toplanır, kendi aralarında vaaz ederler. O gece dünyevi söz söylemezler. Komşular küzet gecesi için toplananlara koyun keserek yemek verirler. Bu işler ölünün yakınları tarafından yapılmaz. Ev sahibi ne yapılması gerektiğini söyler ve komşular ya da arkadaşlar yapar. Ölünün yakınları ise taziye kabul ederler.

Kazaklar cesedi üç gün bekletmektedir. Bu konu hakkında değişik yorumlar yapılmaktadır. Eskiden uzaktaki akrabalar ve dostlara haber edilmesi ve onların at veya deveyle gelmesi birkaç gün sürdüğünden cenaze bekletilmekteydi. Ayrıca eskiden kış aylarında toprağın sert olmasından dolayı kabir ateşle ısıtılarak güçlük içinde açılmış. Şartlar değişmiş olmasına rağmen dinin bir emri gibi cenaze bekletilmektedir. Bu âdet “Eruletu” olarak bilinmektedir.

Kazaklar cenaze namazının sabah erkenden kılınmasını ve defin yapılmasını makbul görürler. Defin işleminin öğleden sonra yapılmasının bir uğursuzluğa sebep olacağını düşünmektedirler. Bu yüzden öğleden sonraya kalan ölünün defin işlemleri ertesi sabaha ertelenmektedir.

Kazaklarda ölüm için “can berdi” (can verdi), “kaytis boldı” (vefat etti), “dunyadan ötti” (dünyadan gitti), “köz cumdı” (hayata gözünü yumdu) gibi ifadeler kullanırlar. Baş sağlığı kavramının karşılığı olarak Kazaklar “könül ayту” kelimesini kullanmaktadır. Bu amaçla “Allah aldınan carılkasın” (Allah mağfiret etsin), “İmanı coldas bolsın” (İmanı yoldaş olsun),⁸⁸ “Allah cenildiğini bersin” (Allah kolaylığını versin), “Canı cennette bolsın” (Mekânı cennet olsun), “Kuday kuat bersin” (Allah size güç versin), “Kabiri nurlu bolsın” (Kabri nurlu olsun) denilir.⁸⁹ Ayrıca Kazaklar başsağlığı dilerken ölünün yaşına göre taziyelerini iletmektedir. Yaşlı insan vefat ettiğinde “Casın bersin” (Yaşın versin), orta yaştaki birisine “Canı cennette bolsın”(mekânı cennet olsun), genç ise “Cazmışka casar amal cok, kazası qayırlı bolsın” (Allahın yazdığına yapacak bir şey yok, sonu hayırlı olsun), bebek ise “Şefağatşı bolsın”(Şefaathçi olsun) denilmektedir.⁹⁰ Bebekler günahsız bir şekilde öldüklerinden şefaath hakkına sahip olacağına ve bu hakkını da anne-babası için kullanacağına inanmaktadırlar.

d.c.a. Köris, Coktau

“Köris” veya “coktau” ölen kişinin yaptığı işleri, meziyetlerini, güzel huylarını anlatan ağıttır. Köris cenaze töreninde birkaç yerde söylenilmektedir. Öncelikle ölümün hemen ardından başsağlığı için gelenleri ölünün karısı, gelini ve kızları devamlı olarak ağıt söyleyerek karşılarlar. Bundan sonra cenaze evden çıkarken ve nihayetinde cenaze toprağa verildikten sonra eve dönüldüğünde ağıtlar söylenir. Köris yapılmadığı zaman

⁸⁸ Altay, a.g.e, s.197

⁸⁹ Kamalaş, a.g.e, s.662

⁹⁰ Rahmet, a.g.e, s.84

başsağlığına gelenler ölen kişiye yeterince saygı duyulmadığını düşünürler. Bundan dolayı anneler kızlarına ve gelinlerine köris öğretirler. Erkekler ağıt söylemez.

Ağıtlar ölüünün yaşına ve cinsiyetine göre farklılık göstermektedir. Aşağıda kocası ölen bir kadının söylediği ağıt verilmiştir:

Bazardan kelgen alaşa	Pazardan gelen kilim
Allahının isi tamaşa	Allahın işi acayip(tır)
İmandı bolđır coldasım	İmanlı olası yoldaşım
Ayrılıp kaldım kalayşa	Ayrılıp kaldım nasıl ben

Bu ağıtı karşılık teselli etmek amacıyla şöyle bir ağıt okunur:

Mingen atım sur kaska	Bindiğim atın alnı ak, boz
Bolattay bol bolmaska	Çelik gibi ol, olumsuz işe
Ölgenmen birge ölmek cok	Ölenle birlikte ölmek yok
Birge çıkbas can baska	(Çünkü) beraber çıkmaz can başka(dır) ⁹¹

Kocasının dedesi ölen bir gelinin söylediği ağıt şöyledir:

Bismillah dep bastayım	Bismillah diye başlayayım
Asığıs aytıp saspayım	Acele söyleyip şaşırmayayım
Aynalayın atıyım	Kurban olayım atacığım
Avzımdan kaytıp tastayın	Ağzımdan nasıl bırakayım
Ak üye salđan üziğim	Ak eve tutmuş olan örtümü
Kolıma salđan düziğim	Elime takmış olan yüzüğümü
Artında kalđan balanın	Arkanda kalan çocuğununu
Köre almay kettin kızığın	Göremeden gittin mutluluğunu
Caynamazın caydırgan	Seccadesini serdiren
Canına kuman koydırtan	Yanına ibrik koyduran
Tirliğinde el curtun	Hayatta iken elini, yurdunu
Aklımen toydırđan	Aklı ile doyduran
Asına elin ciyildi	Çevresine sözünü geçirdi

⁹¹ Altay,a.g.e, s.198

Ar taraftan kuyıldı
Siyliğin körüp elinin
Köziminin cası tıyıldı

Her taraftan akın etti
Saygısını görüp halkının
Gözümün yaşı dindi⁹²

d.c. b. Cenaze Yıkama ve Kefenleme

Kazaklar cenaze yıkamanın karşılığı olarak “arulau” kavramını kullanmaktadır. Kişi sağlığında, “Ben ölünce bu kişiler yıkasın,” diye vasiyette bulunmuşsa, cenaze yıkama o kişiler tarafından gerçekleştirilir. Yoksa yıkayacak insanlar aile yakınları tarafından seçilir. Cenaze yıkayanların en yakın akraba ve komşulardan olmasına özen gösterilir. Erkeğin cenazesini erkekler, kadının ise kadınlar yıkarlar. Cenaze, imam hariç dört kişi tarafından yıkanmaktadır. Üç kişi cenazeyi baş, orta ve ayak diye paylaşır, son kişi ise su döker. İmam perde arkasından hem tarif eder hem de kelime-i şehadet getirerek cenaze duasını okur. Cenazeyi yıkamaya girenler ilk önce abdest alır, ardından iki rekât namaz kılar. Başlamadan önce, “Ey Allah’ım! Bizi ve ölmüş kulunu affet,” diye dua ederler. Sonra ölüye abdest aldırırlar. Daha sonra cenazeyi sağ tarafından başlayarak üç kere dikkatlice yıkarlar. İki kere güzel kokulu sabunla, en sonunda da temiz suyla yıkayarak gasil işlemini tamamlanır. Yıkandıktan sonra bir akıntı çıkarsa tekrar yıkanmaz. Sadece o kısmı yıkanır. Bundan sonra kuru bezlerle kurular ve kefenlemeye hazırlanır. Kazak kültüründe ölüyü yıkayan insanlara giysi verilir.⁹³ Baş tarafını yıkayan kişiye baş giyim, şapan, gömlek verilir. Orta tarafını yıkayan kişiye şapan, gömlek ve kemer; ayak tarafını yıkayana ise ayakkabı ve çorap verilmektedir. Su döken kişiye de gömlek verilmektedir.

Cenaze yıkandıktan sonra İslam kurallarına göre kefenlenir. Kefen işi genellikle imamlar tarafından yapılmaktadır. Erkek kefeni üç, kadın kefeni beş parçadan oluşmaktadır. Kadın kefeninde başörtüsü ve göğüs üzerine bağlanan iki bez parçası daha vardır. Kefenleme işi bittikten sonra cenazenin üstü, orta ve alt kısmından olmak üzere üç yerinden bağlanır. Daha sonra cenazeyi keçe veya kilime (halıya) sararlar.⁹⁴

⁹² Altay, a.g.e, s. 207-208

⁹³ Kamalaş, a.g.e, s.651, Rahmet, a.g.e, s.86, Sultania, a.g.e, s. 131

⁹⁴ Rahmet, a.g.e, s. 86

d.c.c. Mezar Kazma

Ölümün gerçekleşmesinin ardından defin için mezar kazma işleri başlatılır. Mezar kazmanın Kazakça karşılığı “kör kazu”dur. “Kör”ün görmek, “kazu” kazmak anlamındadır. Kazaklarda mezar kazmak çok sevaplı işlerden biridir. Bundan dolayı gönüllü kazmak isteyenlerin sayısı çoktur. Mezar dört kişi tarafından kazılır ve gitmeden önce ölen kişinin boy ölçümü alınır. Kazaklar toplu mezarlığın bulunduğu yere “Korgan” derler. Her sülalenin kendilerine ait korganı bulunur. Kerey Kazaklarında “süyeği süyekke kosu” (aile kemiklerini birleştirme) inancı vardır. Kendilerine ait korganda defnedilmediği zaman ölünün tek kalacağını ve oradaki ölülerin ona sahip çıkmadan dışlayacağını düşünürler.⁹⁵ Bunun için cenaze uzakta olsa bile aile kendi korganına defnedilir.

Resim 5. Kazakların Korgan diye adlandırdıkları mezarlıklar

Kazak geleneğinde mezar kazan kişilere, yöreden yöreye değişmekle birlikte, “şını”⁹⁶, dört keçi ve çay verilmektedir. Ölen kişinin, mezarı kazan kişi vefat ettiği zaman kabirde çok susadığında o şını ve çayla içecek vereceğine inanılır. Keçi ise ölen kişi için bir sadaka olarak verilmektedir. Kişi defnedildikten sonra kabir azabının ilk aşamasında mezarın dört duvarının ölüyü sıkıştıracağına inanılmaktadır. Dolayısıyla o dört keçinin, dört taraftan boynuzlarıyla mezar duvarlarını iterek ölünün sıkışmasına müsaade etmeyeceği düşünülmektedir.

Kazak toplumunda mezar kutsal bir yerdir. Mezara karşı tuvalet yapılmaz, parmakla gösterilmez. Mezarın yanından yavaşça geçilir ve ölüler için dua edilir.

⁹⁵ Kamalaş, a.g.e, s.655

⁹⁶ Şini, Kazakların çay içmek için kullandığı alete verilen isimdir.

d.c.d. Cenaze Duyurusu

Kazak kültüründe cenaze duyurusu ayrı bir önem taşır. Evdeki ağlama seslerinden komşular ölümün meydana geldiğini anlar. Uzaktaki akraba ve komşulara ise haber verilir. Fakat ölüm haberi verilirken kişinin öldüğü doğrudan söylenmez. Ölüm haberini vermeye Kazaklar “estirtu” veya “kabar beru” denir. Bunu genellikle yaşlılar yaparlar. “Ötpeitin ömür çok, sınıbaytın temir çok, batpaytın kün çok, atpaytın tan çok, otursan oylap, alemde ölmeytin can çok” (Bitmeyen hayat yok, kırılmayan demir yok, batmayan güneş yok, aydınlanmayan sabah yok, düşünüp otursan dünyada ölmeyen hiçbir şey yok) gibi sözlerle ölüm haberi verilir.⁹⁷ Bu gelenek günümüzde halen devam etmektedir. Bununla beraber her gün bir saat yayın yapan Ölgii radyosu son on dakikada ölüm, yedisi, kırkı ve yıllığı gibi haberleri duyurmaktadır. Bunlar halk arasında “dokuzun haberi” olarak bilinir ve herkes tarafından dikkatle dinlenir.

d.c.e. Iskat ve Devir

Kerey Kazaklarında ölüyü mezarlığa götürmeden önce ıskat-devir yapılmaktadır. Ancak bu uygulama Türkiye’ye göre oldukça farklıdır. Ölünün baş tarafına en yakın akrabalarından (eşi, oğlu, kızı veya sülaleden) biri, diğer tarafa ise imam oturur. Daha sonra ala ip getirilir ve ipin bir ucunu ölünün yakını diğer ucunu imam tutar. İmam ölünün günahlarının affolması için, “Onun günahını kabul ettin mi?” diye ipin diğer tarafında oturan yakınına sorar. Karşıdakinin hayır deme hakkı vardır. Ancak genel olarak kendisini ölen akrabası için feda eder ve “Kabul ettim” diyerek ala ipi alır. Bu işlem ölen kişinin yaşı kadar tekrar edilir.⁹⁸

Bazı yörelerde ise ıskat ve devir “şılıbır cügürtü” denen ayrı bir yöntemle yapılır. Şılıbır, atlar için özel yapılan ipe verilen addır. Şılıbır ölünün altından geçirilir ve atın boynuna takılır. Daha sonra ölü yakını, “Merhumun sağlığında kılamadığı namaz, tutamadığı oruç ve yerine getiremediği diğer farzların sorumluluğunu kabul eder misin,” diye imama sorar. İmam “Kabul ederim,” diyerek şılıbır takılı atı alır. İmamın şılıbırı ve dolayısıyla atı alması ölünün üzerine farz olan bütün ibadetleri yerine getireceği anlamına gelir. Günümüzde bu uygulama kentlerde hemen hiç kalmamışsa da bazı köylerde devam etmektedir.

⁹⁷ Rahmet, a.g.e, s.82

⁹⁸ Kamalaş, a.g.e, s.657

d.c.f. Cenaze Namazı ve Defin

Kerey Kazaklarında cenaze namazı Türkiye'deki gibi camilerde değil Kiyiz üyün içinde kılınmaktadır. Cenazeye ne kadar katılım olursa ölünün sevabının o kadar çoğalacağına inanılmaktadır. Cenaze namazı kılınmadan önce imam cemaate nasıl kılınacağı konusunda bilgi verir. Daha sonra namaz kılmak için toplanan kalabalığa haklarını helal edip etmediklerini sorar. Orada bulunanların haklarını helal etmesiyle namaza başlanır. İslam usullere göre cenaze namazı kılındıktan sonra imam ölü için bol bol dua eder.

Defin işlemine halk arasında “cerleu” denir. İmamlar ise buna “defin” demektedirler. Yukarıda bahsedildiği gibi cenazeyi kiyiz üyden çıkarırken eşi, kızı ve gelinleri ağıt söylerler. Eskiden cenazeyi mezarlığa götürmek için deve kullanılmış. Deveye beyaz bir bez takılır, kulağı “tiyin”⁹⁹ ile kapatılmış.¹⁰⁰ Devenin kulağının kapatılma gerekçesi ise şudur: Kazaklar ölünün korkunç sesler çıkardığına inanırlar. Bu sesleri duyan devenin korkup kaçmaması için kulakları bir şekilde kapatılır. Ölüyü taşımasından sonraki bir sene için, uğursuzluk geleceği inancıyla, o deve ile kimse yük taşımamış. Günümüzde cenazeyi taşımak için arabalar kullanılmaktadır. Mezarlıkların hepsi yerleşim yerlerinden en az on-on beş km. uzaklıktadır.

Kazaklarda yaşlı birisi vefat ettiği zaman defin merasimine çok sayıda katılım olmaktadır. Katılanların çoğu Allah'tan bu insanın yaşı kadar kendilerine ömür vermesi için duada bulunurlar. Ölünün yakınları da bu amaçla “bet oramal” (küçük havlu) dağıtırlar. Onu almak için gelen insanlar sıraya girerler. Ancak genç birisi öldüğünde katılım düşük olmakta, genelde akraba, komşu ve tanıdıklar gelmektedir.

Ölüyü gömerken toprak atanlar küreği yere bırakır, diğer toprak atacak kişi yerden alır. Küreğin elden ele alınması hoş karşılanmaz. Bazı köylerde definden sonra herkes gider ve imam tarafından “talk” (telkin) okunur. Telkin Münker ve Nekir meleklerinin ölüyü hesaba çekerken rahat cevap verebilmesi içindir. Özellikle imamın Tebareke süresini okuduğunda ölünün dilinin çözüleceğine ve sorulara rahat cevap vereceğine inanılmaktadır.

⁹⁹ Tiyin, Kazakların demir paraya verdikleri addır.

¹⁰⁰ Kamalaş, a.g.e, s.664

Defin sonrası herkes ölünün evine geri döner ve kendilerine ölü yakınları tarafından koyu eti ile yemek verilir. Taziye daha sonraki günlerde devam eder. Taziye için gelenlere mutlaka at eti ikram edilir.

Ölünün yakınlarını ölü çıkan aileyi yedisine kadar yalnız bırakmazlar. Merhumun boşluğun hissettirmemek için sabah ve akşam yemekleri ölü evinde beraber yenir. Bu yedi gün boyunca evde mum yakılır. Mum güzel yanarsa ölünün kabirde mutlu olduğuna, düzgün yanmazsa sıkıntı içinde olduğuna inanılmaktadır. Taziyeye gelen misafirlere ikram için kesilen hayvanların kemikleri temiz bir yere gömülür. Cenazenin yıkandığı suyun döküldüğü yerde de uzun süre kimseyi yürütmezler. Suyun döküldüğü yere basan insanın engelli olacağına inanılır.

d.c.g. Defin Sonrası Merasimleri: Tuldav, Jeti, Kırkın Berv ve Yıllık

“Tuldav” Kazak geleneğinde kişinin ölümünden sonra yapılan işlerden biridir. Sözlük manası insanın kendisini herhangi bir sembolün gerçek olduğuna inandırması veya kendi kendini kandırarak teselli etmesidir. Kazak kültüründe tuldav geleneği sadece erkekler için geçerlidir. Eskiden tuldav olarak ölen kişinin heykeli yapılır, elbiseleri giydirilir ve aralarında yaşadığını düşünülürmüş. Ancak günümüzde bu gelenek etkisini yitirmiştir. Sadece “at tuldav” olarak devam etmektedir. Uygulama şu şekilde yapılmaktadır: Ölen kişiye ait atın kuyruğundan 15 cm kesilir, kâkülüne iple bağlanır ve bir sene kimse bindirilmez. Göç olduğu zaman o atın eyeri ters çevrilerek göçle beraber götürülür. Daha sonra ölünün ölüm yıldönümünde kesilir.¹⁰¹

“Jeti” Türkçedeki yedi manasındadır. Jeti merasimi ölünün toprağa verildikten sonraki yedinci gün yapılır. Ölünün ailesi tören için kurban kesip, yakın akraba ve komşularını davet ederler. Ölen kişi için aile başta olmak üzere gelen misafirler birer hatim yaparlar. Ne kadar çok hatim olursa ölünün de o kadar çok sevap kazanacağına inanılır. Ancak insanların çoğu Kur’an okumasını bilmediğinden dolayı cami ve Kur’an kurslarına müracaat ederler. Jeti merasiminde en yakın caminin hocası davet edilerek okunan hatimlerin duası yaptırılır. Bu uygulamaların ardından en yakın akrabalarına ölünün giysileri hatıra olması için dağıtılır.

Kazaklar ölümden kırk gün geçtikten sonra bedeninin tamamıyla ruha dönüşeceği- ne inandıklarından “kırkın berv” töreni yaparlar. Ölü için kurban kesilir ve hatim yapı-

¹⁰¹ Kamalaş, a.g.e, s.666-667, Sultania, a.g.e, s134

lır. Ölünün yıllık merasiminde de yemek için kurban kesilir ve hatimler yaptırılır. Yılığa sadece en yakın akrabaları gelmektedir.

D.DİNİ BAYRAMLARLA İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

Bireysel hayatlarımızda olduğu kadar toplumsal hayatın önemli zamanlarında da din yer alır. Bunların başında şüphesiz bayramlar gelir. Her toplumun dini ve milli bayramları söz konusudur. Ancak dini bayramlar toplumsal coşku açısından daha güçlüdür. Toplumumuzdaki kurban ve Ramazan bayramları bunun açık örnekleridir. Kurban bayramında kurban kesme, ramazan bayramında ise oruçtan çıkma, bu günlerin bireyler üzerindeki etkilerini kuvvetlendirir.¹⁰²

Dini pratikler ve ibadetler sistemi, her şeyden önce kolektif ruhun ortaya çıkmasını sağlar. Bireyi kendi yalnızlaştırıcı boyutundan uzaklaştırarak, müşterek ibadetlerle topluluğun veya cemaatin kolektif vicdanıyla bütünleştirir. Sosyal bütünleşme açısından bakıldığında, örneğin; Ramazan ve kurban bayramlarının Türk toplumunda olduğu gibi Kazak toplumunda da sosyal ve kültürel hayatı kuşatan çok yönlü yardımlaşma ve dayanışma örneklerinin yoğunlaştığı bir atmosfer yarattığı bilinmektedir.¹⁰³

Resim 6: (Solda) Boursak: Türkiye'deki lokmaya benzeyen, hamurdan yapılan ve yağda kızartılan şekerless bir milli yiyecektir. (Sağda) Kurban bayramından önce ölülerin ruhu için verilen "şeh" yemeği örneği besbarmak.

Moğolistan Kazakları Ramazan bayramı ve kurban bayramlarının dışında Nevruz bayramını da bir dini bayram gibi kutlamaktadır. Bayramlardan önce şehirlerde her-

¹⁰² Vejdi Bilgin "Din ve Kültür," *Din Sosyolojisi*, Ed.Mehmet Bayyigit, Konya, Palet Yayınları, 2013, s.111

¹⁰³ Celalettin Çelik, "Sosyal Bütünleşme ve Din," *Din Sosyolojisi*, Ed.Mehmet Bayyigit, Konya, Palet Yayınları, 2013, s.174-175

kes bayram hazırlıklarını yaparlar. Kadınlar, evlerini temizler ve Kazakların milli yiyeceği olan “boursak” pişirirler, erkekler ise dışarıdaki işleri yaparlar.

Moğolistan laik bir devlet olduğu için Müslümanların dini bayram günlerinde resmi tatil yapılmamaktadır. Bayramlarda sadece Müftülük ve dini cemaatlerin okulları tatil yapmaktadır. Bunun yanında Bilge Tegin Okulu bayramda üç gün tatil yapmakta, bunu telafi etmektedir.

Bayram günleri hafta içine denk geldiği zaman Bayram namazı kılınır ve hemen işe gidilir. Çalışanlar bayram ziyaretlerini akşam yaparlar. Camisi bulunmayan köylerde yaşayanlar toplu olarak arabalarla cami olan yerlere gitmektedir. Kurban bayramı namazında imamlar kurbanın nasıl kesileceği hakkında özel vaazlar verirler. Bayram namazı kılındıktan sonra herkes sıraya dizilir ve bütün cami cemaati birbiriyle bayramlaşır. Ayrıca kırgınlık yaşanan akraba ve komşular varsa onlarla helâlleşilir ve bayramları kutlanır. Namaz kılındıktan sonra mezarlıklar ziyaret edilir. Bayram hafta sonuna denk gelirse namazdan sonra ailecek kahvaltı yapılır ve akabinde bayramlaşmak için akraba ve komşulara gidilir.

Kazaklarda kurban bayramından bir gün önce “Ölü razı olmadan, diri zengin olmaz” (Ölü razı bolmadan, Tiri bay bolmaydı) inancıyla ölüler için “şeh” verilmektedir. Yani o gün ölüler hatırlanmakta, Kur’an-ı Kerim okunarak dua edilmekte, akraba ve komşulara “besbarmak” (beşparmak) yemeği ikram edilmektedir.

Anlaşılabacağı üzere pek çok Müslüman toplumda olduğu gibi Kazaklar da ölülere özel bir saygı gösterilmektedir. Örneğin Kazaklar uzun bir yolculuğa çıkacakları zaman önce atalarının ve yakın akrabaların mezarlarını ziyaret eder, orada üç İhlâs, bir Fatiha okuyup dua ettikten sonra camiye giderek kazadan-beladan korunmak için sadaka verir ve imamdan yolculuklarının iyi geçmesi için dua alırlar.

Kurban bayramı olmadan bir, iki gün önce kesilecek kurbanlar hazırlanır. Kurbanda at dışında inek, deve, koyun, keçi kesilmektedir. Bazıları kesecekleri kurbanları altı ay ya da bir sene öncesinden kendi elleriyle besleyerek kurbanlığa hazırlamaktadır. Kazaklar kurbanı sahibinin kesmesine özen gösterirler. Kesmeyi bilmeyenler ise kesebilecek birisini çağırarak kurbanlarını kestirmektedir. Eskiden kurban kesilirken çocuklar toplanır, hayvanın yününden sıkı bir şekilde tutarlar, kan aktığında da alınlarına sürerlerdi.

Kesilen kurban eti üç parçaya ayrılmakta, bir parça eve ve akrabalara, ikinci parça komşulara, son parça ise fakir aile veya medreselere verilmektedir. Kurbanın derisi de camiye veya medreselere bağışlanmaktadır.

Kurban bayramında kesilen kurbanlar gelen misafirlere ikram edilir. Kazaklar saygın misafirleri sofranın başköşesine oturturlar. Buna “tör” denilir. Misafirle birlikte yemekten önce ve sonra memleketin birliği, selameti ve ölen akrabalar için Allah’tan mağfiret dileyip dua (bata) ederler. Kelime olarak dua anlamına gelen “bata,” aksakallar, misafirler, hocalar, şairler, yazarlar ve toplumun önde gelen insanları tarafından sofrada başında şükür, iyi dilekleri, ulvî duyguları dile getirmek için söylenen övgü dolu, kafiye ve anlamlı sözlerdir.¹⁰⁴ “Yağmur ile yer yeşerir, dua ile halk yeşerir” (Janbır menen jer kögerer, Bata menen el kögerer), “Hayır dua alan zayıflamaz, beddua alan güçlenmez,” (Batalı jigit arımas, Batasız jigit jarımas) şeklindeki atasözleri batanın önemini anlatmaktadır.¹⁰⁵

Kurban bayramlarında başta Türkiye olmak üzere çeşitli İslam devletlerinden kurban yardımları gelmektedir. Bunlar kesildikten sonra ihtiyaç sahiplerine dağıtılmakta, derileri de camilere ve hayır kurumlarına bağışlanmaktadır. Böylece kurban toplumda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutmaktadır.

Resim 7. Türkiye kaynaklı bir hayır kuruluşunun kestirdiği kurbanlar (2015)

¹⁰⁴ Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.283

¹⁰⁵ İsmail- Gümüş, a.g.e, s.210

Kazaklar arasında Nevruz bayramı dinî bir bayram gibi her sene kutlanır. Nevruz bayramı, hem bahar (kktem) hem yeni yıl olarak Mart ayının yirmi ikisinden başlayarak üç gün sürer.

Nevruz bayramında da devlet tarafından resmi tatil olmamaktadır. Hafta içine denk geldiği zaman Nevruzun ilk günü Bayan-lgi valisi tarafından tatil olarak ilan edilmektedir. Ancak bu bir günlük tatil hafta sonu telâfi edilmektedir. Nevruz bayramında yedi çeşit malzemenin (pirinç, un, “kurt” kurutulmuş peynir, et, yağ, tuz ve herhangi bir meyve) birleştirilmesiyle çorba kıvamında “Nevruz kcesi” yapılmaktadır.¹⁰⁶ Bu yemek yapıldıktan sonra akraba ve komşular kendi aralarından birbirlerini davet ederek kendi kcelerini ikram ederler.

Eskiden ocuklar toplu olarak ev ev gezerler, ev sahibeleri de onlara kce ikram ederdi. Gezen ocuklar ev sayısını kırka tamamlamaya çalışırlardı. Çünkü kırk ev dolaşıldığında duaların kabul olacağına inanılırdı. Günümüzde eskisi gibi gezerek kce içme kültürünün azaldığını söyleyebiliriz.

Kazaklar Nevruz günü Kıdır (Hızır) Ata'nın dünyayı gezeceğine inanırlar. Bundan dolayı sabah serdikleri sofralarını  gün boyunca toplamazlar. Kıdır Ata'nın o sofradan yemek yiyeceğini düşünürler. Kıdır Ata hangi evin sofrasından yemek yerse o sene ailede mutluluk ve zenginlik olacağına inanılmaktadır.

¹⁰⁶ Altay,a.g.e, s.215

SONUÇ

Moğolistan'da yaşayan Kerey Kazakları Orta Asya'da Kazakların asırlardır yaşadığı bir savaş ve işgal süreci içinde günümüze gelmişlerdir. Bu süreç içinde göçebe kültürlerini devam ettirmişler, genelde hayvancılıkla meşgul olmuşlardır. İlgallerin, savaşların ve göçebeliğin temel parametrelerini oluşturduğu bu tarihsel gelişim içinde dinî açıdan önemli bir gelişme kaydedemedikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Kerey Kazaklarının dinî hayatına etki eden önemli dinî aktörler 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında yaşamışlardır. Bu aktörlerin bir dinî canlanmaya sebep olacağı düşünülürken ülkenin bu kez Komünist bir rejim tarafından yönetilmeye başlaması dinin tekrar gerilemesine yol açmıştır. Kerey Kazaklarının Orta Asya'daki ırkdaşlarına göre önemli bir dezavantajı gayrimüslim bir ülkede azınlık olarak yaşıyor olmalarıdır. Bu durum komünist bloğun yıkılmasından sonra hala bir dezavantaj olarak etkisini göstermektedir.

Kerey Kazaklarında aile hala en güçlü dinî bilgi kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir. Kazak ailesinin dini bilgi düzeyinin de oldukça düşük olduğunu belirtmek gerekir. Toplum zaten köklü bir dinî-ilmî-edebeî geleneğe sahip olmadığından komünizm sonrasında yeraltına çekilen medreseler, tarikat geleneği ya da kitaplar görülmemiştir. Şu anda resmi anlamda hala okullarda din dersi verilmediğinden, cami ve din görevlisi sayısının yetersiz olmasından, iki başlı ve ekonomik yönden zayıf dini bürokrasiden dolayı aile, merkezi kaynak olma özelliğini korumaktadır. Ancak dini kitap sayısının artması, gayri resmi olarak İmam Hatip okulu gibi çalışan okullardan mezun olanların sayısının artması dini bilginin halka ulaşması bakımından önemlidir. Eskiden çoğunlukla “Tanrı” veya “Kuday” kavramlarını kullanan halkın, özellikle şehirlerde “Alla” demeye başlaması bu gelişmelerin etkisiyle açıklanabilir.

İslam'ın formel ibadetleri açısından Kerey Kazakları hem dini bilgi-bilinç düzeyleri hem de fiziki-ekonomik imkanlar açısından zorluklar yaşamaktadır. Namaz kılma, oruç tutma, zekat verme ve hacca gitme oranları düşüktür. Bu konudaki düşük oranlar bir taraftan dini bilincin zayıflığı ile ilgiliyken, diğer taraftan cami sayısının az olması, küçük yerleşim birimlerinde caminin olmaması, ekonomik yetersizlik, resmi izin vb. problemlerle de ilgilidir. Ancak gerek bayram namazlarında, gerekse mübarek gün ve gecelerde camilerin kadınlar ve gençler de dahil olmak üzere dolduğu gözlenmektedir.

İslam'ın formel ibadetleri içinde Kerey Kazaklarının en fazla önem verdiği ritüellerin kurban ve cenaze namazı olduğunu söylemek mümkündür.

Halk dini uygulamaları özellikle geçiş dönemleri dediğimiz doğum, evlilik ve ölüm anında ortaya çıkmaktadır. Doğum ile ilgili konularda imamlar kadar önemli bir otorite olarak karşımıza "bahsı"lar çıkmaktadır. Eski şamanların bir devamı olarak kabul edilen bahsılar kismet açma, kısırlığı giderme, hastalıklara deva bulma gibi konularda halkın sık sık başvurduğu kişilerdir.

Bütün geçiş dönemlerinde güçlü bir uğursuzluk inancı vardır. İslam'ın temel metinlerinde uğursuzluk reddedilmiş olsa bile Kazak toplumu bu inançları devam ettirmektedir. Ancak eski inanç biçimlerinden kalan ve İslam'a göre açık şirk sayılabilecek inanç ve uygulamalar artık terk edilmiştir. Bunun en önemli örneği eski Türklerde bir tanrıça veya buna benzer olağanüstü bir varlık olarak kabul edilen Umay Ana inancıdır.

Geçiş dönemleri içinde din ile en fazla iç içe geçen olay ölümdür. Burada bazı ilmiyal bilgileri ile yerel uygulamaların karışımı dikkat çekicidir. Örneğin ıskat ve devir anlayışı Kerey Kazaklarında vardır. Ancak bu uygulamada kılınamayan namaz ve oruçların fidyesi olarak para yerine ip kullanılmaktadır. İlmihallerde bir ölünün defnedilmesi için gereken bütün uygulamalar Kerey Kazakları tarafından yerine getirilmektedir. Ancak örneğin ölünün mutlaka sabah defnedilmesi gerektiği, asla öğleden sonra defnedilmeyeceği hususu yine bir dini kural gibi benimsenmektedir. Göçebe bir geçmişe sahip olan Kazaklarda İslam dünyasının pek çok yerinde gözlenen bir türbe veya evliya kültü yoktur. Ancak Kazaklar türbe yerine, yine aynı amaca matuf olarak atalarının mezarlarına gitmektedirler. Burada da eski Türk dininin izleri gözlenebilmektedir.

Kerey Kazaklarının İslam'ın temel metinlerinde yer almayan inanç ve uygulamaların bir kısmını bugün terk ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bunda etkili olan temel faktörün komünizmin ve modernleşmenin olduğunu iddia etmek mümkündür. Bundan sonraki süreçte ise halk dini uygulamalarının, son yirmi yılda gözlenen dini serbestlik ve dini canlanma ile birlikte daha da azalacağını öngörebiliriz.

KAYNAKÇA

A. KİTAP/KİTAP BÖLÜMÜ

- ALTAY Halife, *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998
- ARSLAN Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı*, İstanbul, Dem Yayınları, 2004
- ASLANTÜRK Zeki, Tayfun AMMAN, *Sosyoloji*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000
- ATİK M.Kemal -Ali BARDAKOĞLU-Celal KIRCA-Selahattin POLAT-Ali TOKSARI, *İslamî Kavramlar*, Ankara, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları:2, 1997
- AYVERDİ İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c.1, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005
- Bayan-Ölgii Aymagiyn Statistikiyn Heltes, *Bayan-Ölgii Aymagiyn Hün Am, Örhiny Undsen Uzuulelt, Tölöv Baydal (2013)*, Bayan-Ölgii Aymagiyn Statistikiyn Heltes Zasag Dargın Tamgın Gazarın Bayr, Ölgii Hot, 2014, ss.1-30
//www.bayanulgi. nso. mn/
- BAYAT Fuzuli, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2006
- BAYMOLDA Dosan, *Қазақ Көу (Kazak Köş)*, Nur Print-75, Almaty, 2013
- BİLGİN Vejdi, *Fakih ve Toplum*, İstanbul, İz Yayınları, 2003
- CAFEROĞLU Ahmet, *Türk Kavimleri*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1998
- CLARK Terry Niholls – LIPSET, Seymour Martin, “Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu?”, *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed.Anthony Giddins, Çev. Günseli Altaylar, İstanbul, 2010
- EBU DÂVÛD Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Dâvûd, Tercüme ve Şerhi*, c.4 Hazırlayan: Necati Yenyel, Hüseyin Kayapınar, İstanbul, Şamil Yay., 1988
- GELLNER Ernest, *Postmodernizm İslam ve Us*, çev. Bülent Peker, İstanbul, Ümit Yayınları, 1994
- GIDDENS Anthony, *Sosyoloji*, Haz. Hüseyin Özel- Cemal Güzel, İstanbul, Ayraç Yayınevi, 2000
- GÜNAY Ünver, *Din Sosyolojisi*, 12.Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları, 2014,

- _____, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, İstanbul, Erzurum Kitaplığı, 1999
- KAMALAŞ Bihumar, *Қазақ Халқының Салт -Дәстүрлері*, (Kazak Halkının Salt Dastürleri) Ulaanbaatar, Kitap Yayınları, 2013
- KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 7. Baskı, Ankara, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd, 1995
- KÖPRÜLÜ Fuad, “Bahşı,” Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık* (içinde ek), İstanbul, Örgün Yayınevi, 2008, ss. 407-428
- KURMANBAY Üzben-Şınay RAHMET, *Монголиадағы Қазақ Халқы*, (Mongoliadağı Kazak Halkı) Ulaanbaatar, Admon Yayınlar, 2008
- LORIE Peter, *Batıl İnançlar*, İstanbul, Milliyet Kitapları, 1997
- ÖRNEK Sedat Veyis, *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971
- _____, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1971
- _____, *Türk Halkbilimi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000
- _____, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1966
- RAHMET Şınay, *Салт Сана* (Salt Sana), Ulaanbaatar, Ulaanbaatar Print , 2007
- SARAY Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993
- SHARPE Eric. J, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, Çev. Ahmet Güç, Bursa, Arasta Yayınları, 2000
- SULTANİA Мағауиа, Керей Қазақтарының Ежелінгі Салт Дәстүрү (Kerey Kazaklarının Ejelgi Salt Dasturu) , Ulaanbaatar, Sorkhon Tsagaan Yayınevi, 2010
- ŞANKİŞBAY Jükey, *XX Fасырдағы Монғолиа Қазақтары*, (XX Gasırdagı Mongolia Kazaktarı) Ulaanbaatar, Sorhoon Tsagaan Yayınları, 2008

- TUMISHAN Kaster, *Ислам Дінінің Тарбиелік Маңызы* (İslam Dininin Tarbielik Manızı), Soyombo Priting, Ulaanaabatar, 2006
- ÜNAL Mustafa, “Türk Medyasının Halk İnanışlarına Bakışı”, *TÜBAR*, vol. XVI, 2004-Güz
- WACH Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev.Ünver Günay, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995
- YAMAN Ahmet, *İslam İbadet Esasları El Kitabı*, ed.Talıp Türcan, Ankara, Grafiker Yayınları, 2013
- YEL Ali Murat, “İslam’da Büyük ve Küçük Gelenekler ya da Yüksek Kültür ve Halk Kültürü”, *Din, Toplum ve Kültür*, Der ve Çev. Ali Coşkun, İstanbul, İz Yayınları, 2005
- ZEYNEŞ İsmail, *Kazak Türkleri*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002
- ZEYNEŞ İsmail-Muhittin GÜMÜŞ, *Kazak Atasözleri*, Ankara, Rekmay Matbaası, 1995
- ZURGANBAY Rısbek, *Имандылық Қайнары (İmandılık Kaynarı)*, Ulaanbaatar-Ölgii, Kitab Yayınları, 2010
- _____, *Нәубат Құрбандары (Naubat Kurbandarı)*, Ulaanbaatar, TOD Khevel, 2007

B. TEZLER

- ABDRAİMOVA Aiida, *Kazakistan’da Misyonerlik Faaliyetleri ve Hedef Kitleleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011
- AVIRMED Enezaya, *Moğolistan’ın Uluslararası Örgütlerle İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007
- BEKMURZAYEVA Zhansaya, *Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan’a Yeniden Yerleştirilmeleri (Nurlı Köş) Politikası ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012

EŞMELİ İsmet, Muğla-Yatağan ve evresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006

JUMABAEV Maksat, Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2006

LUTOV Ahmed, Bulgaristan Müslüman Azınlığı (Dini ve Aile Yapıları), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2010

OROZOBAEV Mayrambek, Kırgızcadaki İslam Dışı Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara, 2010

ZULTAI Alma, Mogolistan'ın Bayan-Ülgi Eyaletindeki Yer Adları Üzerine İncelemeler, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2013

C. MAKALELER

AMANKELDİ Şalabay “Ata Babamızın Ultının Dını, Dinnen Ultı Ayırған Emes”, *Тарлан Тағзым (Tarlan Tagzım)* , Selenge Fress, Vol.9 No.1, 2015, ss.34-35

AYDIN Mehmet, “Moğolistan’da Dini Hayat” *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı.139, Ankara, 2010, ss.69-75

BARDAKOğLU Ali, “Kurban”, *İlmihal*, c.2, Ed. Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, TDV Yayınlar, İstanbul, 1999, ss.2-11

BİLGİN Vejdi, “Din ve Kütür,” *Din Sosyolojisi*, Ed. Mehmet Bayyığit, Palet Yayınları, Konya, 2013, s.107-130

ÇELİK Celalettin, “Sosyal Bütünleşme ve Din,” *Din Sosyolojisi*, Ed.Mehmet Bayyığit, Palet Yayınları, Konya, 2013, ss.163-177

EREN Metin,”Halk İnanıcı Kavramının Sınırları ve Sınırlıkları Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies –International Periodical For The Languages and Literature and History of Turkish or Turkic*, Ankara, Vol8/13, Fall 2013, ss.857-865

- GÖMEÇ Sadettin, “Umay Meselesi,” *Türk Kültürü*, Sayı: 38, Ankara, 1989, s. 277-281
- KILIÇ Kemal Hakkı, “Moğolistan Cumhuriyeti ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlişkileri”, *Avrupa Diyanet Aylık Dergisi*, Sayı.139, Ankara, 2010,ss.69-75
- KOSHENOVA Gulbanu, “Kazakistan ve Türkiye’deki Ahşap Beşiklerin Tarihi Sanatsal Özellikleri,” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* ,16 (Özel Sayı II), s.155-159
- TAUKEY Sultan, “Dalanın Dara Tulgası”, *Тарлан Тағзым (Tarlan Tagzım)*, No.1, Selenge Fress, Ulaanbaatar, 2015, ss.4-6
- UZUNPOSTALCI Mustafa, “Cemaat”, *İslam Ansiklopedisi*, c.7, TDV Yayınları, İstanbul,1993, ss.288-289
- YILMAZ M. Ali, “Kazaklarda Batıl İnanışlar,” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2008, ss.417-430

D. İNTERNET SİTELERİ

- https://tr.wikipedia.org/wiki/Bayan_%C3%96lgii_ili#/media/File:Mongolia_Olgii_sum_map.png
- <http://www.bayan-olgi.gov.mn/pages/2541>
- <http://www.bayanulgi.nso.mn>
- <http://www.sefkatdergisi.com/roportaj/133-oserhan-hac-mukayoglu-ile-mogolistandaki-dini.html>
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Bayan_%C3%96lgii_ili#/media/File:Mongolia_Olgii_sum_map.png

E. KAYNAK KİŞİLER

- Amanjol Auganbay, 35 yaşında, yurt müdürü
- Apen Jumakhan, 67 yaşında, ev hanımı
- Aybyek Töleukhan, 38 yaşında, örf ve âdet öğretmeni
- Aynagul Solakhay, 45 yaşında, ev hanımı
- Azathan Muhanoğlu, 52 yaşında, İslam Dini İdaresi başkanı

Jangayşa Saduakas, 37 yaşında, bahsı

Jükey Şankışbay, 80 yaşında, emekli ekonomist

Kabey Khauık, 78 yaşında, şoför

Kaster Tumışhan, 62 yaşında, emekli polis müdürü

Manat Sağıldolda, 27 yaşında, vakıf yöneticisi

Seyibyek Mukhan, 35 yaşında, imam

Şınay Rahmet, 71 yaşında, emekli gazeteci

Tursun Asan, 61 yaşında, bahsı

Unat Khaisa, 75 yaşında, şoför

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Moğolistan Bayan-Ölgii 1990

Öğr.Gördüğü Kurumlar : **Başlama Yılı** **Bitirme Yılı** **Kurum Adı**

Lise : 1999 2009 Bayan-Ölgii Devlet Okulu No.5

Ön Lisans :

Lisans : 2010 2014 Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yüksek Lisans : 2014 Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora :

Medeni Durum : Bekar

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi: : Türkçe İleri
:Moğolca Orta
:İngilizce Başlangıç
:Kazakça İleri

Çalıştığı Kurum (lar) : **Başlama ve Ayrılma Tarihleri** **Çalışılan Kurumun Adı**

1.

...

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar :

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :

15.06.2016
Janarbyek Kyenpyeil

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Janarbyek Kyenpyei
Tez Adı	Halk Dini Ve Kitabı (Resmi) Din Ayrımı Bağlamında Moğolistan Kazaklarının İnanç Ve Uygulamaları
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Din Sosyolojisi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Vejdi BİLGİN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12/07/2016

İmza :

